

Cəzaçəkmə
müəssisələrində
sıxlığın qarşısının
alınmasına dair Avropa
Şurasının sənədlər
toplusu

Programmatic Cooperation Framework for
Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova, Ukraine and Belarus

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Cəzaçəkmə müəssisələrində sıxlığın qarşısının alınmasına dair Avropa Şurasının sənədlər toplusu

2015

Programmatic Cooperation Framework for
Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova, Ukraine and Belarus

---

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Azərbaycan versiyası: Cəzaçəkmə müəssisələrində sıxlığın qarşısının alınmasına dair Avropa Şurasının sənədlər toplusu

Mətnin rəsmi versiyası ingilis dilindədir.

Bu sənədin bir hissəsinin ya bütövlüklə reproduksiya və yaxud tərcüməsi ilə əlaqədar olan müraciətlər Kommunikasiya Direktorluğuna (F-67075 Strasbourg Cedex yaxud publishing@coe.int elektron ünvanına) göndərilməlidir. Bu sənədlə bağlı olan digər yazışmalar İnsan Hüquqları və Qanunun Aliliyi üzrə Baş Direktorluğu ilə aparılmalıdır.

Publikasiyanın üz qabığı və dizaynı:

Levan Menteşəşvili

- CoE CM R (92)16
- CoE CM R (99)19
- CoE CM R (99)22
- CoE CM Rec (2003)22
- CoE CM Rec (2006)13
- CoE CM Rec (2014)4
- CoE CM Rec (2000)22
- CoE CM Rec (2006)2
- CoE CM Rec (2010)1
- Extracts from the CPT General Reports

Şəkillər © Avropa Şurası

©Avropa Şurası, oktyabr 2015-ci il

Bu sənədlər toplusu Avropa İttifaqı və Avropa Şurasının Proqram Əməkdaşlığı Çərçivəsi «Penitensiar islahatların təşviqi (cəzalandırma yanaşmasından reabilitasiya yanaşmasına doğru)» regional layihəsinin çərçivəsində çap olunub.

MÜNDƏRICAT

İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R(92)16 sayılı tövsiyəsi	5
Cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçiliyə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R(99)19 sayılı tövsiyəsi	27
Həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artması probleminə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R(99)22 sayılı Tövsiyəsi	33
İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının tətbiqinin təkmilləşdirilməsinə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2000)22 sayılı Tövsiyəsi	39
Şərti azad etməyə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2003)22 sayılı Tövsiyəsi	47
Avropa penitensiar qaydaları dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2006)2 sayılı Tövsiyəsi	57
Məhkəməyə qədər həbsdə saxlama, onun icrasının şərtləri və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasının təmin edilməsinə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2006)13 sayılı Tövsiyəsi	95
Avropa Surasının Məhkəməyə qədərki Sınaq Müddəti (Probasiya) Qaydalarına dair Nazirlər Komitəsinin üzv ölkələrə CM/Rec(2010)1 sayılı Tövsiyəsi	107
Elektron nəzarətə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə CM/Rec(2014)4 sayılı Tövsiyəsi	129
IQK Ümumi maruzədən çıxarış - Türlərdə həddən çox məhbusun saxlanması	141

İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R(92)16 saylı tövsiyəsi

*(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 10 oktyabr 1992-ci ildə nazirlərin nümayəndələrinin
482-ci iclasında qəbul olunub)*

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə müvafiq olaraq,

Bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirmək məqsədilə Avropa Şurasının üzv dövlətləri arasında cinayət mühakimə siyasəti ilə bağlı ümumi prinsiplərin hazırlanmasının vacibliyini nəzərə alaraq;

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin tətbiqi sahəsində üzv dövlətlərdə baş verən böyük irəliləyişləri qeyd edərək;

Bu sanksiyaların və tədbirlərin cinayətkarlıqla mübarizədə əhəmiyyətli vasitələr olduğunu və həbsin yaratdığı mənfə təsirlərin qarşısını aldığına nəzərə alaraq;

Bu cəzaların və tədbirlərin müəyyən edilməsi, təyin olunması və tətbiq edilməsi üçün beynəlxalq normaların hazırlanmasına mühüm əhəmiyyət verildiyini nəzərə alaraq;

Üzv dövlətlərin hökumətlərinə daxili qanunvericilik və praktikalarında İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının mətnində yer alan və bu Tövsiyəyə əlavə olunan prinsipləri rəhbər tutmağı tövsiyə edir, bunda məqsəd onların təcridən tətbiq edilməsindən və bu sənədin mümkün qədər geniş yayılmasından ibarətdir.

R(92)16 saylı Tövsiyəyə əlavə

Preambula

Bu qaydaların məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir:

a. ictimai sanksiyaların və tədbirlərin milli qanunverici orqanlar (qərarverici orqanlar və icraya görə cavabdeh olan orqanlar) və praktiki mütəxəssislər tərəfindən düzgün və səmərəli tətbiqini təmin etməyə imkan verən bir sıra standartlar müəyyən etmək. Bu cür tətbiqetmə zamanı çalışmaq lazımdır ki, bir tərəfdən qanun-qaydanı qoruyaraq və zərərçəkənlərə vurulmuş ziyanın ödənməsi üçün normaları tətbiq edərək cəmiyyəti mühafizə etmək ehtiyacı, digər tərəfdən isə hüquqpozanın

cəmiyyətdə inteqrasiya olunma ehtiyaclarının nəzərə alınması arasında zəruri və arzuedilən tarazlıq qorunsun;

b. ictimai sanksiyaların və tədbirlərin müəyyən edilməsini və istifadəsini onların tətbiq edildiyi hüquqpozanların əsas hüquqlarının pozulmasına qarşı təminatlarla uzlaşdırmaq üçün əsas meyarları üzv dövlətlərə təqdim etmək. Eyni zamanda bu cəzaların və tədbirlərin tətbiqinin onlardan müəyyən sosial qrupların zərərinə istifadə edilməsi ilə nəticələnmə bilən hər hansı sui-istifadə hallarına gətirib çıxarmamasına diqqət etmək lazımdır. Bu cür cəzaların və tədbirlərin müsbət və mənfəi tərəfləri, habelə onların yaratdığı və ya yaradacağı mümkün risklər tam nəzərə alınmalıdır. Azadlıqdan məhrumetmə cəzasının alternativ cəza ilə əvəzlənməsinə nail olmaq məqsədinin qarşıya qoyulması faktı özü-özlüyündə hər hansı cəza və ya tədbirdən və ya icra üsullarından istifadəyə haqq qazandırmır;

c. onların tətbiqinin qoyulmuş istənilən şərtlərə və öhdəliklərə uyğunluğunu və bununla da ictimai sanksiyalara və tədbirlərə inamı təmin etmək məqsədilə ictimai sanksiyaların və tədbirlərin icrasına görə məsul olan personala və cəmiyyətdə bu sahə ilə məşğul olan hər kəsə aydın davranış qaydaları təklif etmək. Amma bu o demək deyil ki, onlar sərt və ya formal şəkildə tətbiq edilməlidir. Əksinə, fərdi yanaşma daim nəzərə alınmalı, yəni hüquq pozuntusu ilə cəza tədbiri, habelə hüquqpozanın şəxsiyyəti və bacarıqları arasında uyğunluğa nail olunmalıdır. Üstəlik, beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş qaydalara, xüsusən də iş metodlarına aid qaydalara istinad edə bilmə faktı təcrübə mübadiləsini asanlaşdırmalıdır.

Onu da vurğulamamaq olmaz ki, bu qaydalar çərçivəsində tətbiq edilən ictimai sanksiyalar və tədbirlər həm hüquqpozan, həm də cəmiyyət üçün əhəmiyyətlidir, belə ki, hüquqpozan seçim etmək imkanına malik olur və cəmiyyət qarşısındakı vəzifələrini yerinə yetirməkdə davam edir. Cinayət cəzalarının cəmiyyətdən təcridetmə olmadan icra edilməsi təcridetmə prosesi ilə müqayisədə uzunmüddətli perspektivdə cəmiyyətin daha yaxşı mühafizəsinə, o cümlədən, təbii ki, zərərçəkən şəxsin və ya şəxslərin maraqlarının daha yaxşı qorunmasına imkan yarada bilər.

Müvafiq olaraq, ictimai sanksiyaların və tədbirlərin təyin olunması və icrası zamanı yuxarıdakı mülahizələr və həmçinin hüquqpozanla məsuliyyətli insan kimi hörmətə layiq rəftar edilməsindən ibarət əsas məqsəd rəhbər tutulmalıdır.

Avropa Penitensiar Qaydaları ilə paralel olaraq hazırlanmış bu qaydalara nümunəvi sistem kimi baxılmamalıdır. Əksinə, onlar hər kəs tərəfindən qəbul və riayət edilə bilən tələblər toplusunu təşkil edir. Bu tələblərə riayət etmədən ictimai sanksiyaların və tədbirlərin qənaətbəxş şəkildə tətbiqi mümkün deyil.

Təcrübəsinə və həmçinin üzv dövlətlərdəki vəziyyətə ümumi baxışına əsaslanaraq Avropa Şurası hesab edir ki, bu Qaydalar milli qanunvericiliyin hazırlanmasına və tətbiqinə görə cavabdeh olanları istiqamətləndirəcək və onlara yardımçı olacaq.

“Terminlərin izahı”nda göstəriləyi kimi, bu qaydaların müddəaları cəmiyyətdən təcridetmə olmadan icra edilən bütün cəza və tədbirlərə, o cümlədən azadlıqdan məhrumetmə cəzalarının icrasının cəzaçəkmə müəssisələrindən kənarında həyata keçirilməsi yollarına da şamil olunur. Lakin bu qaydalar xüsusi olaraq yetkinlik yaşına çatmayanlara aid olan tədbirləri əhatə etmir.

I hissə. Əsas prinsiplər

Qayda 1

Bu qaydalar qərəzsiz şəkildə tətbiq edilməlidir.

Qayda 2

Əlavədə verilmiş “Terminlərin izahı”nda yer alan terminlərin anlayışlarına bu qaydaların tərkib hissəsi kimi baxılmalıdır.

Fəsil I. Hüquqi baza

Qayda 3

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin anlayışı, qəbulu və tətbiqi qanunla nəzərdə tutulmalıdır.

Qayda 4

Qərarverici orqan tərəfindən təyin edilmiş ictimai sanksiyaların və tədbirlərin şərtləri və doğurduğu öhdəliklər və həmçinin bu şərtlərə və öhdəliklərə riayət edilməməsinin nəticələri aydın və dəqiq hüquqi müddəalarla müəyyən edilməlidir.

Qayda 5

Həç bir ictimai sanksiya və ya tədbir qeyri-müəyyən müddətə təyin olunmamalıdır.

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin müddəti qanunda göstərilmiş hədlər daxilində və şərtlər əsasında qərar vermək səlahiyyətinə malik orqan tərəfindən müəyyən edilməlidir.

Qayda 6

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin xarakteri və müddəti hüquqpozanın cəzalandırıldığı və ya təqsirləndirildiyi hüquq pozuntusunun ciddiliyinə mütənasib olmalı və onun işinin fərdi halları nəzərə alınmalıdır.

Qayda 7

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin icrasına görə cavabdeh olan orqanlar qanunla nəzərdə tutulmalıdır. İcraedici orqanların vəzifələri və məsuliyyətləri də qanunla nəzərdə tutulmalıdır.

Qayda 8

İcraedici orqanların icra metodlarına dair qərar vermək, zərurət olduqda vəzifələrini üçüncü şəxslərə həvalə etmək və ya icra ilə bağlı hüquqpozanla, digər orqanlarla və ya üçüncü şəxslərlə saziş bağlamaq səlahiyyətləri qanunla müəyyən edilməlidir.

Qayda 9

Hüquqpozan ictimai sanksiyaların və ya tədbirlərin tətbiqi barəsindəki qərarla müəyyən edilmiş şərtlərə və ya öhdəliklərə riayət etmədiyi təqdirdə icra prosesində tutma və ya həbsdən istifadə edilməsi qanunla tənzimlənməlidir.

Qayda 10

Qanunda bu cür sanksiya və ya tədbirlə bağlı şərtlərə və ya öhdəliklərə riayət edilmədiyi təqdirdə ictimai sanksiyaların və ya tədbirlərin avtomatik olaraq azadlıqdan məhrum etməyə çevrilməsi ilə bağlı müddəalar nəzərdə tutulmamalıdır.

Qayda 11

İcraedici orqanların işinə mütəmadi və geniş nəzarət qanunla nəzərdə tutulmalıdır.

Bu nəzarət səriştəli və təcrübəli şəxslər tərəfindən həyata keçirilməlidir.

Fəsil II. Məhkəmə təminatları və şikayət prosedurları

Qayda 12

İctimai sanksiyanın və məhkəməyəqədər tədbirin təyin edilməsi və ya ləğvi barədə qərar məhkəmə orqanı tərəfindən qəbul edilməlidir.

Qayda 13

Hüquqpozan ona ictimai sanksiyanı və ya tədbiri təyin edən, bu cür sanksiya və ya tədbiri dəyişən və ya ləğv edən qərara qarşı yuxarı qərarverici orqana şikayət vermək hüququna malik olmalıdır.

Qayda 14

Hüquqpozan azadlığının məhdudlaşdırılması, yaxud qərarın qanunsuz olması və ya təyin olunmuş sanksiya və ya tədbirin mahiyyətinə zidd olması ilə bağlı şikayət etmək istədiyi halda ictimai sanksiyanın və ya tədbirin icrasına dair qərara qarşı şikayət ərizəsi məhkəmə orqanına təqdim edilməlidir.

Qayda 15

İcraedici orqan tərəfindən icra ilə bağlı qəbul edilmiş qərardan və ya bu cür qərarın qəbul edilməməsindən şikayət etmək istəyən hüquqpozanın ixtiyarında şikayət proseduru olmalıdır.

Qayda 16

Şikayətlərin verilməsi proseduru sadə olmalıdır. Şikayətlər tez bir zamanda nəzərdən keçirilməli və əsassız yubanmalar olmadan həll edilməlidir.

Qayda 17

Şikayətlərə baxan orqan və ya qurum şikayətlərlə bağlı qərar verə bilmək üçün bütün zəruri məlumatları almalıdır. Şikayətçini şəxsən dinləməyin məqsədəuyğunluğuna, xüsusən o bunu istədiyini ifadə edərsə, xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Qayda 18

Şikayətlərə baxan orqan və ya qurumun qərarı və onun əsasları şikayətçiyə və icraedici orqana yazılı şəkildə bildirilməlidir.

Qayda 19

İctimai sanksiyanın və ya tədbirin təyin olunması, dəyişdirilməsi və ya ləğvi ilə və ya bu cür sanksiyanın və ya tədbirin icrası ilə bağlı qərardan şikayət etmək hüququndan istifadə etmək istəyən hüquqpozanın özünün seçdiyi şəxsdən və ya zərurət olduqda qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda rəsmi şəkildə təyin edilmiş vəkildən yardım almaq hüququndan imtina edilməməlidir.

Fəsil III. Əsas hüquqlara hörmət edilməsi

Qayda 20

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin təyin olunması və icrası zamanı irqə, dərinin rənginə, etnik mənşəyə, vətəndaşlığa, cinsi mənsubiyyətə, dilə, dinə, siyasi və ya digər əqidəyə, maddi, sosial və ya digər vəziyyətə, yaxud fiziki və ya əqli vəziyyətə əsaslanan ayrı-seçkilik olmamalıdır.

Qayda 21

Beynəlxalq birlik tərəfindən insan hüquqları və əsas azadlıqlarla bağlı qəbul edilmiş normalara zidd olduğu təqdirdə hüquqpozanın mülki və ya siyasi hüquqlarını məhdudlaşdıran heç bir ictimai sanksiya və ya tədbir müəyyən edilməməli və ya təyin olunmamalıdır. İctimai sanksiyanın və ya tədbirin icrası prosesində bu hüquqlar həmin sanksiya və ya tədbiri təyin etmiş qərarın tələb etdiyi dərəcədən artıq məhdudlaşdırılmamalıdır.

Qayda 22

Bütün ictimai sanksiyaların və tədbirlərin xarakteri və icra üsulu hüquqpozanın beynəlxalq səviyyədə təmin edilən hüquqlarına uyğun olmalıdır.

Qayda 23

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin xarakteri, mahiyyəti və icra metodları hüquqpozanların və ya onların ailələrinin şəxsi həyatına və ya ləyaqətinə xələl gətirməməli və onların təqib olunmasına gətirib çıxarmamalıdır. Hüquqpozanların özünəhörmət hissinə, ailə münasibətlərinə, cəmiyyət ilə əlaqələrinə və cəmiyyətin bir üzvü olmaq imkanlarına da xələl gətirilməməlidir. Hüquqpozanı təhqirlərdən və lüzumsuz maraqlardan qorumaq üçün təminatlar olmalıdır.

Qayda 24

İcraedici orqan tərəfindən edilən bütün müdaxilələr və xüsusən də nəzarətlə bağlı tələblər praktiki, dəqiq olmalı və sanksiya və ya tədbirin səmərəli şəkildə tətbiqi üçün zəruri olan dərəcədən artıq olmamalıdır.

Qayda 25

İctimai sanksiya və ya tədbir beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş etik standartlara

cavab verməyən tibbi və ya psixoloji tədbiri və ya prosedurları heç bir halda özündə ehtiva etməməlidir.

Qayda 26

İctimai sanksiyanın və ya tədbirin xarakteri, mahiyyəti və ya icra metodları fiziki və ya əqli zərərlə bağlı lüzumsuz riskə səbəb olmamalıdır.

Qayda 27

İctimai sanksiyalar və ya tədbirlər onların əzabverici xarakterini ağırlaşdırmayan tərzdə icra edilməlidir.

Qayda 28

İctimai sanksiya və ya tədbirin təyin olunması və ya icrası mövcud sosial təminat sistemindən istifadə hüquqlarını məhdudlaşdırmamalıdır.

Qayda 29

İcraedici orqana ictimaiyyəti təmsil edən təşkilatların və ya fərdlərin ödənişli əsasda həyata keçirdikləri lazımi nəzarət fəaliyyətləri formasında yardım göstərilməsi nəzərdə tutulan hallarda həmin xidmətlərin bu qaydaların tələblərinə uyğunluğunun təmin edilməsinə görə məsuliyyət icraedici orqanın üzərinə düşür. Göstərilən həmin yardım bu tələblərə cavab vermədiyi təqdirdə icraedici orqan görüləcək tədbir barədə qərar verməlidir.

İcraedici orqan həmçinin nəzarət fəaliyyətlərinin hüquqpozanın ictimai sanksiyadan və ya tədbirdən irəli gələn şərtə, öhdəliyə və ya göstərişə əməl etmədiyini üzə çıxardığı təqdirdə görüləcək tədbir barədə qərar verməlidir.

Fəsil IV. Hüquqpozanın əməkdaşlığı və razılığı

Qayda 30

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin təyin olunması və icrası hüquqpozanda cəmiyyətə və xüsusən zərərçəkən(lər)ə qarşı məsuliyyət hissini artırmaq məqsədini daşmalıdır.

Qayda 31

Yalnız şərtlərin və ya öhdəliklərin hüquqpozan üçün münasib olduğuna və

hüquqpozanın əməkdaşlığa və onlara əməl etməyə hazır olduğuna əmin olduğdan sonra ictimai sanksiya və ya tədbir təyin edilməlidir.

Qayda 32

Barəsində ictimai sanksiya və ya tədbir təyin edilmiş hüquqpozan tərəfindən riayət edilməli olan istənilən şərtlər və ya öhdəliklər həm onun icra ilə bağlı fərdi ehtiyacları, imkanları və hüquqları, həm də cəmiyyət qarşısındakı vəzifələri nəzərə alınmaqla müəyyən edilməlidir.

Qayda 33

İctimai sanksiya və ya tədbir haqqında qərarın əks olunduğu rəsmi sənəddən əlavə hüquqpozan icradan öncə başa düşdüyü dildə və zərurət olduqda yazılı şəkildə sanksiyanın və ya tədbirin xarakteri və məqsədi və həmçinin riayət edilməli şərtlər və öhdəliklər barəsində aydın şəkildə məlumatlandırılmalıdır.

Qayda 34

İctimai sanksiyanın və ya tədbirin icrası hüquqpozanın əməkdaşlığını təmin etmək və onun bu sanksiyanın törədilmiş hüquq pozuntusuna düzgün və məntiqli reaksiya olduğunu anlamasına imkan yaratmaq üçün nəzərdə tutulduğuna görə hüquqpozan icra məsələlərinə dair qərarların verilməsi prosesində mümkün qədər iştirak etməlidir.

Qayda 35

Məhkəmə araşdırmasına qədər və ya sanksiya qərarının əvəzinə tətbiq ediləcək hər hansı ictimai tədbirin təyin olunmasına təqsirləndirilən şəxsin razılığı alınmalıdır.

Qayda 36

Hüquqpozanın razılığı tələb edildiyi təqdirdə bu razılıq məlumatlı və aydın şəkildə verilməlidir. Bu cür razılıq heç bir halda hüquqpozanın əsas hüquqlarının hər hansı birindən məhrum edilməsi ilə nəticələnməməlidir.

II hissə. İnsan və maliyyə resursları

Fəsil V. Peşəkar işçi heyəti

Qayda 37

İşçi heyətinin işə götürülməsi, seçilməsi və vəzifədə irəliyə çəkilməsi zamanı irqə, dərinin rənginə, cinsə, dilə, dinə, siyasi və ya digər əqidəyə, vətəndaşlığa, etnik və ya sosial mənşəyə, əmlak vəziyyətinə, doğum və ya digər vəziyyətə əsaslanan ayrı-seçkilik olmamalıdır. İşçi heyətinin işə götürülməsi və seçilməsi zamanı şəxslərin xüsusi kateqoriyalarının mənafeləri naminə aparılan xüsusi siyasət və nəzarət edilməli olan hüquqpozanların müxtəlifliyi nəzərə alınmalıdır.

Qayda 38

İcraya görə məsul olan işçilər üzərlərinə düşən müxtəlif vəzifələri səmərəli şəkildə yerinə yetirmək üçün yetərli sayda olmalıdırlar. Onlar işlərini həyata keçirmək üçün lazım olan şəxsi keyfiyyətlərə və peşə bacarıqlarına malik olmalıdırlar. İşçi heyətinin sayının və keyfiyyətinin iş yükünə və bu iş üçün tələb edilən peşə bacarıqlarına və təcrübəyə uyğun olmasını təmin etmək məqsədilə normalar və siyasət müəyyən edilməlidir.

Qayda 39

İcraya görə məsul olan işçi heyətinə lazımı təlim keçilməli və özünün fəaliyyət sahəsini, praktiki vəzifələrini və işlərinin etik tələblərini real surətdə dərk etməsinə imkan yaradan məlumatlar verilməlidir. Onların peşə səriştəsi əlavə təlimlər və bacarıqların yoxlanılması və qiymətləndirilməsi vasitəsilə mütəmadi olaraq möhkəmləndirilməli və inkişaf etdirilməlidir.

Qayda 40

İşçi heyəti vəzifəyə elə hüquqi, maliyyə şərtləri və iş saatları əsasında təyin olunmalıdır ki, peşəkar və şəxsi keyfiyyətlər baxımından kadr varisliyi təmin olunsun, işçilərin öz rəsmi məsuliyyətləri barədə məlumatlılığı artsın və onların xidmət şərtləri ilə bağlı statusu bənzər funksiyalara malik digər peşəkar işçi heyətininkinə bərabər olsun.

Qayda 41

İşçi heyəti qanunla müəyyən edilən icra orqanı qarşısında cavabdeh olmalıdır.

Bu orqan işçi heyətinin vəzifələrini, hüquqlarını və məsuliyyətlərini müəyyən etməli və həmin işçi heyətinə nəzarəti və onun işinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsini təşkil etməlidir.

Fəsil VI. Maliyyə resursları

Qayda 42

İcraedici orqanlar dövlət fondlarından daxil olan yetərli maliyyə resurslarına malik olmalıdırlar. Üçüncü tərəflər maliyyə ilə və ya digər şəkildə yardım edə bilər, amma icraedici orqanlar heç vaxt maliyyə baxımından onlardan asılı olmamalıdırlar.

Qayda 43

İcraedici orqanlar üçüncü tərəflərin maliyyə yardımlarından istifadə etdikləri hallarda riayət edilməli olan prosedurları, bu məsələdə üzərinə xüsusi vəzifələr qoyulmuş şəxsləri və vəsaitlərdən istifadənin yoxlanılması üçün vasitələri müəyyən edən qaydalar mövcud olmalıdır.

Fəsil VII. İctimaiyyətin cəlb olunması və iştirakı

Qayda 44

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin xarakteri və mahiyyəti, habelə onların icrasının müxtəlif üsulları ilə bağlı müvafiq məlumatlar yayılmalıdır ki, geniş ictimaiyyətin, xüsusən də bu sanksiyaların və tədbirlərin icrasında iştirak edən şəxslər, özəl təşkilatlar, dövlət qurumları və xidmətləri onları anlaya bilsin və onları cinayət hərəkətlərinə adekvat və inandırıcı reaksiya kimi dərk edə bilsin.

Qayda 45

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin icrasına görə məsul olan orqanların işi cəmiyyətdə mövcud olan bütün müvafiq resursların istifadəsi ilə müşayiət olunmalıdır ki, bu orqanlar hüquqpozanların ehtiyaclarını ödəyə və hüquqlarının qorunmasını təmin edə bilsinlər. Bu məqsədlə ictimaiyyəti təmsil edən təşkilatların və fərdlərin iştirakından maksimum istifadə edilməlidir.

Qayda 46

Hüquqpozanların cəmiyyətlə möhkəm əlaqələr qurmalarına, cəmiyyətin onların inteqrasiyasında maraqlı olduğunu başa düşmələrinə və əlaqə və dəstək üçün onların

imkanlarının genişləndirilməsinə yardım məqsədilə ictimaiyyətin iştirakından istifadə edilməlidir.

Qayda 47

İctimaiyyətin iştirakı məsul icraedici orqanla bağlanan sazişin müddəalarına uyğun olaraq təmin edilməli və orada konkret olaraq vəzifələrin xarakteri və onların həyata keçirilməsi yolları göstərilməlidir.

Qayda 48

İctimaiyyəti təmsil edən iştirakçı təşkilatlar və fərdlər nəzarəti yalnız qanunda təsbit olunan qaydada, yaxud ictimai sanksiyaların və ya tədbirlərin təyin olunmasına və ya icrasına görə məsul olan orqanlar tərəfindən müəyyən edilən qaydada həyata keçirməlidirlər.

Qayda 49

İctimaiyyəti təmsil edən fərdlərdən istifadə edilməsi peşəkar işçi heyətinin görməli olduğu işi onların işi ilə əvəz etmək məqsədini daşımamalıdır.

Qayda 50

İcraedici orqanlar ictimaiyyəti təmsil edən fərdlərin seçilməsi, habelə vəzifələri, məsuliyyətləri, səlahiyyətlərinin hüdudları, hesabatlılığı və digər məsələlər barədə məlumatlandırılması ilə bağlı meyarları və prosedurları müəyyən etməlidir.

Qayda 51

İctimaiyyəti təmsil edən fərdlərə peşəkar işçi heyəti tərəfindən zəruri olan dərəcədə istiqamət verilməli və bacarıqlarına və imkanlarına uyğun gələn vəzifələri yerinə yetirmələrinə imkan yaradılmalıdır. Zərurət olduqda onlara müvafiq təlim keçilməlidir.

Qayda 52

İctimaiyyəti təmsil edən iştirakçı təşkilatlar və fərdlər peşə sirrinin tələblərinə riayət etməlidirlər.

Qayda 53

İctimaiyyəti təmsil edən fərdlər vəzifələrinin icrası zamanı bədbəxt hadisələrdən və xəsarətlərdən sığortalınamalı və həmçinin onların mülki məsuliyyətləri sığortalınamalıdır. İşlərinin gedışində çəkdiqləri zəruri xərclər onlara geri ödənilməlidir.

Qayda 54

İctimaiyyəti təmsil edən iştirakçı təşkilatların və fərdlərin səlahiyyətləri daxilindəki ümumi məsələlərə və həmçinin fərdi hallara dair rəyləri dinlənilməlidir. Barəsində sorğu verdikləri məlumatlar onlara verilməlidir.

III hissə. Sanksiyaların və tədbirlərin icrasının təşkilati aspektləri

Fəsil VIII. İcra şərtləri

Qayda 55

İctimai sanksiyalar və tədbirlər hüquqpozan üçün mümkün qədər təsirli ola biləcək şəkildə və onun cəmiyyətə inteqrasiyasına imkan vermək üçün şəxsi və sosial inkişafına yardım edəcək formada hazırlınamalıdır. Müşahidə və nəzarət metodları bu məqsədlərə xidmət etməlidir.

Qayda 56

İctimai sanksiyanın və ya tədbirin təyin olunması və icrası ilə bağlı məhkəməyə və ya prokurora məsləhətlər yalnız peşəkar işçi heyəti tərəfindən və ya onun vasitəsilə, yaxud da qanunla müəyyən edilmiş təşkilat tərəfindən verilməlidir.

Qayda 57

İcraedici orqan ictimai sanksiyaların və tədbirlərin tətbiq edildiyi şəxslərin hüquqları haqqında onlara məlumat verilməsini və bu hüquqların həyata keçirilməsində yardım göstərilməsini təmin etməlidir. Peşəkar işçi heyəti, ictimaiyyəti təmsil edən iştirakçı təşkilatlar və fərdlər bu sahədə görülən tədbirlər barədə məlumatlandırılmalıdırlar.

Qayda 58

Hüquqpozan ictimai sanksiyanın və ya tədbirin icrası ilə bağlı qərarın qəbulundan əvvəl şifahi və ya yazılı şəkildə fikrini bildirmək hüququna malik olmalıdır.

İcraedici orqan münaqişə və ya böhran vəziyyətində hüquqpozanın minimum müddət ərzində peşəkar işçi heyətinin məsul üzvü ilə təmasa girmək hüququnu təmin etməlidir.

Qayda 59

İcraedici orqan hüquqpozana təyin olunmuş sanksiya və ya tədbirin icrası ilə bağlı şikayətlərə reaksiya verməli və onları araşdırmalıdır. Nəzarətçinin və ya nəzarət funksiyasının həvalə olunduğu digər şəxsin dəyişdirilməsi barədə hüquqpozanın həqiqi məsuliyyətli və ciddi şəkildə nəzərdən keçirməlidir.

Qayda 60

İcraedici orqan tərəfindən fərdi dosyələr hazırlanmalıdır. Bu dosyələr daim yenilənməlidir ki, zərurət olduqda hüquqpozana təyin olunmuş sanksiyanın və ya tədbirin müəyyən etdiyi şərtlərin və ya öhdəliklərin hüquqpozan tərəfindən yerinə yetirilməsi barədə istənilən hesabatı hazırlamaq mümkün olsun.

Qayda 61

Fərdi dosyələrdəki məlumatlar yalnız təyin olunmuş sanksiya və ya tədbiri və onun icrası ilə bağlı məsələləri əhatə etməlidir. Bu cür məlumatlar mümkün qədər mötəbər və obyektiv olmalıdır.

Qayda 62

Digər şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu pozmamaya şərti ilə, hüquqpozanın və ya onun adından hərəkət edən şəxsin bu fərdi dosyeyə çıxışı olmalıdır. Hüquqpozan dosyenin içərisindəkilərə etiraz etmək hüququna malik olmalıdır. Etirazın mahiyyəti dosyeyə yazılı şəkildə daxil edilməlidir.

Qayda 63

Hüquqpozana nəzarət edən şəxs bir qayda olaraq dosyedəki məlumatların məzmunu və hazırlanmış hər hansı hesabatlar barədə ona məlumat verməli və onların məzmununu ona izah etməlidir.

Qayda 64

Fərdi dosyedəki məlumatlar yalnız onları almaq hüququ olan şəxslərə açıqlanmalı və açıqlanan hər hansı məlumatlar dosyedəki məlumatı istəyən orqanın vəzifəsini

həyata keçirmək üçün əhəmiyyətli olan informasiyalarla məhdudlaşmalıdır.

Qayda 65

İctimai sanksiyanın və ya tədbirin müddəti bitdikdən sonra icraedici orqanın ixtiyarında olan dosyələr məhv edilməli və ya onların içərisindəkilərin üçüncü şəxslərə bildirilməsi ilə bağlı ehtiyat tədbirlərini nəzərdə tutan qaydalara uyğun olaraq arxivlərdə saxlanılmalıdır. Bunu sanksiyanın və ya tədbirin hüquqi qüvvəsini itirməsindən əvvəl, yaxud da qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddət başa çatdıqdan sonra etmək olmaz.

Qayda 66

İşədüzlənmə, yaxud hər hansı növ şəxsi və ya sosial yardım fəaliyyətini həyata keçirən agentliklərə hüquqpozanlar barədə verilən məlumatların xarakteri və həcmi həmin konkret fəaliyyətin məqsədi ilə müəyyən edilməli və məhdudlaşmalıdır. Xüsusən hüquqpozanın aydın və məlumatlı razılığı olmadan hüquq pozuntusu və şəxsi bioqrafiya barədə məlumatların, habelə mənfi sosial nəticələrə səbəb ola və ya şəxsi həyata müdaxilə təşkil edə biləcək digər məlumatların verilməsi istisna olunmalıdır.

Qayda 67

İctimai işləri yerinə yetirən hüquqpozanlara verilən tapşırıqlar mənasız olmamalı, əksinə, sosial baxımdan faydalı və mənalı olmalı və hüquqpozanın bacarıqlarının mümkün qədər artırılmasına imkan yaratmalıdır. İctimai işlər hər hansı iş üçün gəlir əldə etmək məqsədilə yerinə yetirilməməlidir.

Qayda 68

İctimai işləri yerinə yetirən hüquqpozanların iş şəraiti və məşğulluq şərtləri sağlamlıq və təhlükəsizliklə bağlı qüvvədə olan bütün qanunvericilik aktlarına uyğun olmalıdır. Hüquqpozanlar işlərin icrası nəticəsində baş verə biləcək bədbəxt hadisələrdən və xəsarətlərdən sığortalanmalı və həmçinin onların mülki məsuliyyəti sığortalanmalıdır.

Qayda 69

Bir qayda olaraq icra xərcləri hüquqpozanın üzərinə qoyulmamalıdır.

Fəsil IX. İş metodları

Qayda 70

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin icrası fərdiləşdirilmiş proqramların təşkilinə və hüquqpozan, onun nəzarətçisi və ictimaiyyəti təmsil edən iştirakçı təşkilatlar və ya fərdlər arasında müvafiq iş münasibətlərinin bərqərar edilməsinə əsaslanmalıdır.

Qayda 71

İcra metodları hər bir işin xüsusi hallarına fərdi qaydada uyğunlaşdırılmalıdır. Müvafiq olaraq, bunun rəftarda ciddi bərabərsizliyə yol verilmədən həyata keçirilə bilməsi üçün icraya görə məsul olan orqanlar və işçi heyət yetərli səlahiyyətlərə malik olmalıdırlar.

Qayda 72

Hüquqpozanın sanksiya və ya tədbirin icrası üçün əhəmiyyətli olan fərdi ehtiyacı müəyyən edildiyi təqdirdə ona şəxsi, sosial və ya maddi yardım göstərilməlidir.

Qayda 73

İcraedici orqanın sanksiya və ya tədbirlə bağlı qərarın icrası üçün verdiyi təlimatlar praktiki və dəqiq olmalıdır. Onlar hüquqpozana bu qərardan irəli gələn tələblərdən artıq tələb irəli sürməməlidirlər.

Qayda 74

Nəzarət fəaliyyətləri yalnız təyin olunmuş sanksiyanın və ya tədbirin icrası üçün zəruri olan dərəcədə həyata keçirilməli və minimum müdaxilə prinsipinə əsaslanmalıdır. Onlar sanksiya və ya tədbirə mütənəşib olmalı və onların hüdudları daşdıqları məqsədlərlə məhdudlaşmalıdır.

Qayda 75

İcraedici orqanlar sınaqdan keçmiş peşə standartlarına uyğun iş metodlarından istifadə etməlidirlər. Bu metodlar tədqiqat və sosial iş sahəsindəki və onlarla əlaqədar fəaliyyət sahələrindəki irəliləyişlər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməlidir.

Fəsil X. Sanksiya və ya tədbirin icrası və icra tələblərinin yerinə yetirilməməsinin nəticələri

Qayda 76

İctimai sanksiyanın və ya tədbirin icrasının başlanğıcında hüquqpozan sanksiyanın və ya tədbirin mahiyyəti və ondan nə gözlənilədiyi barədə məlumatlandırılmalıdır. O həmçinin qərarda göstərilən şərtlərin və öhdəliklərin yerinə yetirilməməsinin nəticələri barədə və sanksiya və ya tədbirin tələblərinin yerinə yetirilməməsinə və ya lazımi qaydada yerinə yetirilməməsinə görə onun qərarverici orqanın sərəncamına qaytarıla biləcəyini nəzərdə tutan normalar barədə məlumatlandırılmalıdır.

Qayda 77

İcraedici orqan hüquqpozanın müəyyən olunmuş şərtləri və ya öhdəlikləri yerinə yetirmədiyi və ya lazımi qaydada yerinə yetirmədiyi təqdirdə icraedici personalın hüquqpozana və qərarverici orqana münasibətdə istifadə etməli olduğu prosedurları aydın şəkildə müəyyən etməlidir.

Qayda 78

İcraedici orqanın təlimatlarının, yaxud şərtlərin və ya öhdəliklərin müvafiq sanksiya və ya tədbirin ləğvi prosedurundan istifadəni tələb etməyən kiçik pozuntuları həmin orqanın təxirə salmadan müstəqil qərar qəbul etməsi vasitəsilə, yaxud zərurət olduqda inzibati prosedur vasitəsilə aradan qaldırılmalıdır.

Qayda 79

Kiçik pozuntularla əlaqədar inzibati xarakterli söhbət zamanı hüquqpozanın izahat verməsinə imkan yaradılmalıdır. Bu söhbətin məzmunu və hər hansı digər araşdırma fəaliyyəti fərdi dosyeyə yazılı şəkildə daxil edilməli və hüquqpozana tez bir zamanda və aydın şəkildə bildirilməlidir.

Qayda 80

İctimai sanksiya və ya tədbirdə göstərilmiş şərtlərə və ya öhdəliklərə əməl edilməsi ilə əlaqədar ciddi pozuntu barədə icraedici orqan tərəfindən qərarverici orqana yubadılmadan yazılı məlumat verilməlidir.

Qayda 81

Şərtlərə və öhdəliklərə riayət edilməməsi ilə bağlı yazılı məlumatda pozuntunun necə və hansı şəraitdə baş verdiyi barədə obyektiv və təfəssilatlı hesabat verilməlidir.

Qayda 82

Qərarverici orqan yalnız icraedici orqan tərəfindən bildirilən faktları ətraflı şəkildə nəzərdən keçirdikdən sonra ictimai sanksiya və ya tədbirin dəyişdirilməsi, yaxud qismən və ya bütünlüklə ləğv edilməsi barədə qərar verməlidir.

Qayda 83

İctimai sanksiya və ya tədbirin dəyişdirilməsi, yaxud qismən və ya bütünlüklə ləğv edilməsi barədə qərar verməzdən əvvəl qərarverici orqan hüquqpozanın dəyişiklik və ya ləğvetmə tələbinin əsaslandığı sənədləri nəzərdən keçirmək və təyin olunmuş hər hansı şərtin və ya öhdəliyin iddia edilən pozuntusu ilə əlaqədar qeydlərini bildirmək imkanına malik olmasını təmin etməlidir.

Qayda 84

Sanksiya və ya tədbirlə əlaqədar şərtlərə və ya öhdəliklərə riayət edilməməsi qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən sanksiya və ya tədbirin dəyişdirilməsinə, yaxud qismən və ya bütünlüklə ləğv edilməsinə səbəb ola bilsə belə, özü-özlüyündə hüquq pozuntusu təşkil etmir.

Qayda 85

İctimai sanksiya və ya tədbirin ləğvi nəzərdən keçirildiyi zaman bu sanksiya və ya tədbirlə müəyyən edilmiş şərtlərə və öhdəliklərə hüquqpozan tərəfindən necə və nə dərəcədə riayət edildiyi yetərinə nəzərə alınmalıdır.

Qayda 86

İctimai sanksiyanın və ya tədbirin ləğvi barədə qərar heç də azadlıqdan məhrumetmə cəzasının hökmən təyin olunmasına gətirib çıxarmamalıdır.

Qayda 87

İctimai sanksiya və ya tədbirdə müəyyən edilmiş şərtin və ya öhdəliyin hüquqpozan tərəfindən nail olunmuş irəliləyişlər nəzərə alınmaqla qərarverici orqan tərəfindən qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olaraq dəyişdirilə bilməsi mümkündür.

Qayda 88

Hüquqpozanın təyin olunmuş şərtlərə və öhdəliklərə riayət etdiyinin müəyyən olunduğu və sanksiyanın və ya tədbirin məqsədinə nail olmaq üçün onların qüvvədə saxlanmasına daha ehtiyac olmadığı hesab edildiyi təqdirdə qərarverici orqan sanksiyaya və ya tədbirə vaxtından əvvəl xitam vermək səlahiyyətinə malik olmalıdır.

Fəsil XI. İctimai sanksiyaların və tədbirlərin təsirliliyinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi

Qayda 89

İctimai sanksiyalar və tədbirlərlə bağlı araşdırmaların aparılması təşviq edilməlidir. Onların təsirliliyi mütəmadi olaraq qiymətləndirilməlidir.

Qayda 90

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin qiymətləndirilməsi aşağıdakıları özündə ehtiva etməli, amma təkcə onlarla məhdudlaşmamalıdır:

- sanksiyaların və tədbirlərin tətbiqi qanun yaradıcılarının, məhkəmə orqanlarının, qərarverici orqanların, icraedici orqanların və ictimaiyyətin həmin sanksiyaların və tədbirlərin məqsədləri ilə bağlı gözləntilərinə nə dərəcədə uyğundur;
- onların tətbiqi azadlıqdan məhrumetmənin faiz göstəricisinin azaldılmasına nə dərəcədə yardım edir;
- onların tətbiqi hüquqpozanın hüquq pozuntusundan irəli gələn ehtiyaclarına nə dərəcədə cavab verir;
- onların tətbiqi iqtisadi cəhətdən nə dərəcədə səmərəlidir;
- onların tətbiqi cəmiyyətdə cinayətkarlığın azaldılmasına nə dərəcədə yardım edir.

Əlavə. Terminlərin izahı

1. İctimai sanksiyalar və tədbirlər

“İctimai sanksiyalar və tədbirlər” termini hüquqpozanın cəmiyyətdə qalmasını nəzərdə tutan, müəyyən şərtlərin və (və ya) öhdəliklərin təyin olunması vasitəsilə

onun azadlığına müəyyən məhdudiyət qoyulmasını özündə ehtiva edən və bu məqsəd üçün qanunla müəyyən edilmiş orqanlar tərəfindən icra edilən sanksiyaları və tədbirləri bildirir.

Bu termin məhkəmə və ya hakim tərəfindən təyin olunan istənilən sanksiyanı və cəza barədə məhkəmə qərarı çıxarılan qədər təyin olunan və ya həmin qərarın əvəzinə qəbul edilən istənilən tədbiri, habelə azadlıqdan məhrumetmə cəzasının cəzaçəkmə müəssisəsindən kənarında çəkilməsi üsullarını bildirir.

Pul sanksiyaları bu anlayışa daxil olmasa da onların icrasını təmin etmək üçün həyata keçirilən hər hansı müşahidə və ya nəzarət fəaliyyəti bu qaydaların tətbiq dairəsinə daxildir.

2. *“Qanunla nəzərdə tutulan”, “qanunla tənzimlənən”*

Qanunla “nəzərdə tutulan” və ya “tənzimlənən” ifadələrinin hər ikisi parlament tərəfindən qəbul edilən qanunları və hökumət tərəfindən qanunun icrası üçün qəbul edilərək dərc olunan fərmanları (qərarları və ya sərəncamları) bildirir.

3. *Məhkəmə orqanı*

Bu qaydaların məqsədləri üçün “məhkəmə orqanı” termini məhkəmə, hakim və ya prokuroru bildirir.

4. *Qərarverici orqan*

“Qərarverici orqan” termini ictimai sanksiya və ya tədbiri təyin etmək və ya ləğv etmək, yaxud onun müəyyən etdiyi şərtləri və öhdəlikləri dəyişmək üçün qanunla səlahiyyət verilən məhkəmə orqanını və ya oxşar səlahiyyətə malik digər orqanı bildirir.

“Qərarverici orqan” anlayışı “məhkəmə orqanı” anlayışından daha genişdir.

5. *İcraedici orqan*

“İcraedici orqan” ictimai sanksiya və ya tədbirin praktiki icrasına dair qərar vermək səlahiyyətinə malik olan və bu icraya görə əsas məsuliyyət daşıyan orqan və ya orqanlardır. Bir çox ölkələrdə icraedici orqan probasiya xidmətidir.

6. *İcra və tətbiq etmə*

“İcra” termini ictimai sanksiya və ya tədbirin düzgün icrasını təmin etmək üçün icraedici orqanın gördüyü işin praktiki təəflərini bildirir.

“Tətbiq etmə” termini həm ictimai sanksiya və ya tədbirin təyin olunmasını, həm də icrasını bildirir.

Beləliklə, ikinci termin birincidən daha geniş mənaya malikdir.

7. *Şərtlər və öhdəliklər*

“Şərtlər və öhdəliklər” termini qərarverici orqan tərəfindən təyin olunmuş sanksiya və ya tədbirin tərkib hissəsi olan təəbləri bildirir.

8. *Şikayət*

“Şikayət” termini həm məhkəmə orqanına, həm də inzibati orqana verilən şikayəti bildirir.

9. *Müşahidə*

“Müşahidə” termini həm hüquqpozanın cəmiyyətlə əlaqələrinin qorunub saxlanması məqsədilə icraedici orqan tərəfindən və ya onun adından həyata keçirilən yardım fəaliyyətlərini, həm də hüquqpozanın təyin olunmuş şərtləri və öhdəlikləri yerinə yetirməsini təmin etmək üçün görülən tədbirləri bildirir.

10. *Nəzarət*

“Nəzarət” termini yalnız təyin olunmuş şərtlərin və ya tədbirlərin yerinə yetirilməsini yoxlamaq və onlara riayət edilmədiyi təqdirdə mövcud prosedurlardan istifadə etməklə və ya bu cür istifadə ilə təhdid etməklə onlara riayət edilməsini təmin etmək üçün həyata keçirilən fəaliyyətləri bildirir.

“Nəzarət” anlayışı “müşahidə”yə nisbətən dar çərçivəli anlayışdır.

11. *Hüquqpozan*

Sadəcə müxtəsərlik naminə işlədilən “hüquqpozan” termini həm təqsirləndirilən şəxsi, həm də məhkum edilmiş şəxsi bildirən termin kimi başa düşülməlidir.

12. *İctimaiyyətin iştirakı*

“İctimaiyyətin iştirakı” termini icraedici orqana dövlət təşkilatları və ya özəl təşkilatlar, yaxud ictimaiyyəti təmsil edən fərdlər tərəfindən ödənişli və ya ödənişsiz əsasda, tam iş günü ilə, natamam iş günü ilə və ya qeyri-müntəzəm şəkildə göstərilən yardımın bütün formalarını bildirir.

13. *Qrammatik cins*

Müxtəsərlik naminə qaydalarda yalnız kişi cinsinə aid sözlərdən istifadə edilib (məsələn: “his” [onun], “him” [ona/onu], “he” [o]). Bütün hallarda belə başa düşülməlidir ki, kişi cinsinə aid sözlər qadın cinsinə aid olan sözləri də (məsələn: “hers” [onun], “her” [ona/onu], “she” [o]) əhatə edir.

14. *Fel formaları*

Qaydalarda zəruri tələbləri bildirən sözlər “-ır” (“-ir”, “-ur”, “-ür”) və “-malı” (“-məli”) şəkilçili fel formalarından istifadə olunmaqla ifadə edilib. Əsas qadağaların ifadəsində isə, əksinə, felin inkar formalarından istifadə edilib. Arzu edilən, amma vacib olmayan məsələlərin ifadəsində felin arzu formasından istifadə edilib. Qadağan edilməsi arzu olunan məsələlərin ifadəsində isə felin bu formasının inkar variantından istifadə edilib.

Cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçiliyə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R(99)19 sayılı tövsiyəsi

(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 15 sentyabr 1999-cu ildə nazirlərin nümayəndələrinin 679-cu iclasında qəbul olunub)

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə müvafiq olaraq,

Cinayət mühakimə icraatı məsələlərində ənənəvi cinayət mühakimə icraatının çevik, hərtərəfli, problemləri həll edən, iştirakçılığını özündə ehtiva edən əlavəsi və ya alternativ qismində vasitəçilikdən istifadə sahəsində üzv dövlətlərdə əldə edilən irəliləyişləri qeyd edərək,

Zərərcəkənin, hüquqpozanın və ya tərəf qismində prosesə cəlb oluna biləcək digər şəxslərin cinayət mühakimə icraatında aktiv şəxsi iştirakını, eləcə də cəmiyyətin iştirakını genişləndirmək ehtiyacını nəzərə alaraq;

Zərərcəkənlərin məruz qaldıqları zərərin nəticələri ilə əlaqədar mövqelərini bildirmək, hüquqpozanla ünsiyyətdə olmaq, onun üzr istəməsinə və zərərin ödənilməsinə nail olmaqla bağlı qanuni maraqlarını qəbul edərək;

Hüquqpozanların məsuliyyət hissələrini gücləndirməyin və cəmiyyətə yenidən inteqrasiyalarına və islah olunmalarına imkan verəcək addımları atmaları üçün onlara praktiki imkanların verilməsinin vacibliyini nəzərə alaraq;

Vasitəçiliyin cinayətkarlığın qarşısının alınmasında və onunla mübarizədə, habelə onunla əlaqədar olan münaqişələrin həllində fərdin və cəmiyyətin rolunun mühümlüyünün daha dərinədən dərk edilməsinə və beləliklə cinayət mühakimə icraatı sistemində daha konstruktiv və daha az repressiv yanaşmaların təşviqinə şərait yarada biləcəyini qəbul edərək,

Vasitəçiliyin xüsusi bacarıqlara malik olmanı, xüsusi norma və qaydalara əməl olunmasını və xüsusi hazırlıq keçilməsini tələb etdiyini qəbul edərək;

Qeyri-hökumət təşkilatlarının və yerli icmaların cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçilik fəaliyyətinə əhəmiyyətli töhfə verə biləcəyini və dövlət və özəl sektorun təşəbbüslərinin birləşdirilməsinə və koordinasiyasına ehtiyac olduğunu nəzərə alaraq;

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının tələblərini nəzərə alaraq;

Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi haqqında Avropa Konvensiyasını, habelə Cinayət hüququ və cinayət prosesi çərçivəsində zərərçəkənin yerinə dair R (85) 11 sayılı Tövsiyəni, Cinayət mühakimə icraatının sadələşdirilməsinə dair R (87) 18 sayılı Tövsiyəni, Zərərçəkənlərə dəstək və zərərçəkənə çevrilmənin qarşısının alınmasına dair R (87) 21 sayılı Tövsiyəni, Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığına ictimai reaksiyaya dair R (87) 20 sayılı Tövsiyəni, Mühacir ailələrindən olan yetkinlik yaşına çatmayanların törətdiyi hüquq pozuntularına ictimai reaksiyaya dair R (88) 6 sayılı Tövsiyəni, İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa Qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Tövsiyəni, Cinayət mühakimə icraatı sisteminin idarə olunmasına dair R (95) 12 sayılı Tövsiyəni və Ailə vasitəçiliyinə dair R (98) 1 sayılı Tövsiyəni nəzərə alaraq;

Üzv dövlətlərin hökumətlərinə cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçiliyi tətbiq etdikləri zaman bu Tövsiyəyə əlavədə göstərilmiş prinsipləri nəzərə almağı və bu sənədi mümkün qədər geniş yaymağı tövsiyə edir.

R(99)19 sayılı Tövsiyəyə əlavə

I. Anlayış

Bu tövsiyələr zərərçəkənin və hüquqpozanın könüllü razılıq verdikləri təqdirdə cinayətdən irəli gələn məsələlərin həllində qərəzsiz üçüncü tərəfin (vasitəçinin) yardımı ilə aktiv şəkildə iştirak etmələrinə imkan verən istənilən prosesə şamil olunur.

II. Ümumi prinsiplər

1. Cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçilik (mediasiya) yalnız tərəflərin könüllü razılığı olduğu təqdirdə baş tutmalıdır. Tərəflər bu cür razılığı vasitəçilik müddətində istənilən zaman ləğv etmək imkanına malik olmalıdırlar.
2. Vasitəçilik zamanı aparılan müzakirələr məxfi xarakter daşıyır və tərəflərin razılığı olmadan sonradan onlardan istifadə edilə bilməz.
3. Cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçilik xidməti hər yerdə əlçatan xidmət olmalıdır.
4. Cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçilik cinayət prosesinin bütün mərhələlərində əlçatan olmalıdır.

5. Vasitəçilik xidmətlərinə cinayət mühakimə icraatı sistemi çərçivəsində yetərinə sərbəstlik verilməlidir.

III. Hüquqi baza

6. Qanunvericilik cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçiliyə şərait yaratmalıdır.

7. Cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçiliyin istifadəsini müəyyən edən rəhbər prinsiplər olmalıdır. Bu prinsiplər xüsusən işlərin vasitəçilik xidmətinə verilməsinin şərtlərini və vasitəçilik prosedurundan sonra işlərin həlli qaydasını əks etdirməlidir.

8. Əsas prosessual təminatlar vasitəçiliyə şamil olunmalıdır; xüsusən tərəflərin hüquqi yardım almaq və zərurət olduqda yazılı və şifahi tərcümə xidmətindən istifadə etmək hüququ olmalıdır. Bundan əlavə, yetkinlik yaşına çatmayanlar valideynlərinin yardımından istifadə etmək hüququna malik olmalıdırlar.

IV. Cinayət mühakimə icraatı sisteminin vasitəçiliklə əlaqədar fəaliyyəti

9. Cinayət işinin vasitəçilik xidmətinə verilməsi qərarı, habelə vasitəçilik prosedurunun nəticəsinin qiymətləndirilməsi cinayət mühakimə icraatı orqanlarının səlahiyyətində olmalıdır.

10. Tərəflər vasitəçiliyə razılıq verməzdən əvvəl onlara hüquqları, vasitəçilik prosesinin xarakteri və qərarlarının mümkün nəticələri barədə tam məlumat verilməlidir.

11. Nə zərərçəkən, nə də hüquqpozan vasitəçiliyi qəbul etməyə ədalətsiz vasitələrlə məcbur edilməməlidir.

12. Yetkinlik yaşına çatmayanların məhkəmə proseslərində iştirakını tənzimləyən xüsusi normalar və hüquqi təminatlar onların cinayət mühakimə icraatı məsələlərindəki vasitəçilikdə iştiraklarına da şamil olunmalıdır.

13. Prosesdəki əsas tərəflərdən biri prosesin mənasını başa düşə bilmədiyi təqdirdə vasitəçilik həyata keçirilməməlidir.

14. Bir qayda olaraq, hər iki tərəf işin əsas faktlarını vasitəçilik prosedurunun əsası kimi qəbul etməlidir. Vasitəçilikdə iştirak sonrakı məhkəmə prosesində təqsirin etirafının sübutu kimi istifadə edilməməlidir.

15. İşin vasitəçiyə verilməsindən əvvəl tərəflər arasında yaş, yetkinlik dərəcəsi və ya əqli qabiliyyət kimi amillərlə bağlı aşkar fərqlər nəzərə alınmalıdır.

16. Cinayət işinin vasitəçiyə verilməsinə dair qərar vasitəçilik üçün əqləbatan müddətin verilməsini nəzərdə tutmalı və həmin müddətdə səlahiyyətli cinayət mühakimə icraatı orqanları vasitəçilik prosedurunun vəziyyəti barədə məlumatlandırılmalıdır.

17. Vasitəçilik prosesindəki sazişlər əsasında məsuliyyətdən azad edilmə məhkəmə qərarları ilə eyni statusa malik olmalı və eyni faktlara görə cinayət təqibini aradan qaldırmalıdır («*ne bis in idem*» [eyni əmələ görə iki dəfə cəzalandırılmamaq] prinsipi).

18. İş tərəflər arasında sazişə nail olunmadan və ya bu cür sazişin tələbləri icra edilmədən cinayət mühakimə icraatı orqanlarına geri göndərildikdə sonrakı addımlar barədə qərar yubadılmadan qəbul edilməlidir.

V. Vasitəçilik xidmətlərinin işi

V.1. Standartlar

19. Vasitəçilik xidmətləri qəbul edilmiş standartları rəhbər tutmalıdırlar.

20. Vasitəçilik xidmətləri vəzifələrini yerinə yetirərkən kifayət qədər sərbəstliyə malik olmalıdırlar. Onların səriştəlilik standartları və etik davranış qaydaları, habelə vasitəçilərin seçilməsi, təlimi və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi prosedurları işlənib hazırlanmalıdır.

21. Vasitəçilik xidmətlərinin işinə müvafiq səlahiyyətli orqan nəzarət etməlidir.

V.2. Vasitəçilərin səriştəliliyi və təlimləri

22. Vasitəçilər cəmiyyətin bütün təbəqələrindən seçilməli və xüsusən yerli ənənələrə və icmalara yaxşı bələd olmalıdırlar.

23. Vasitəçilər vasitəçilik işi üçün zəruri olan sağlam mühakimə qabiliyyətini və fərdlərarası ünsiyyət bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidirlər.

24. Vəzifələrinə başlamazdan əvvəl vasitəçilərə ilkin təlim və daha sonra xidmətdaxili təlim keçilməlidir. Təlimlər yüksək səriştəlilik səviyyəsinə nail olmağa yönəlməli və münaqişələri həll etmək bacarıqlarını, zərərçəkənlər və hüquqpozanlarla işin

xüsusi tələblərini və cinayət mühakimə icraatı sistemi haqqında zəruri bilikləri əhatə etməlidir.

V.3. Ayrı-ayrı işlərə baxılması

25. Vasitəçilik prosesi başlamazdan əvvəl vasitəçi səlahiyyətli cinayət mühakimə icraatı orqanları tərəfindən işin bütün faktları barədə məlumatlandırılmalı və lazımı sənədlərlə təchiz edilməlidir.

26. Vasitəçilik işin faktlarına və tərəflərin tələbat və arzularına əsaslanmaqla qərəzsiz şəkildə həyata keçirilməlidir. Vasitəçi hər zaman tərəflərin ləyaqəti hissinə hörmət etməli və tərəflərin bir-birinə qarşı hörmətlə davranmalarını təmin etməlidir.

27. Vasitəçi vasitəçilik prosesi üçün təhlükəsiz və rahat mühitin yaradılmasına görə məsuliyyət daşımalıdır. Vasitəçi tərəflərin zəif cəhətlərinə həssaslıqla yanaşmalıdır.

28. Vasitəçilik prosesi səmərəli şəkildə və eyni zamanda tərəflərin prosesdə hərtərəfli iştirakına imkan verən sürətlə həyata keçirilməlidir.

29. Vasitəçilik prosesi qapalı şəkildə həyata keçirilməlidir.

30. Məxfilik prinsipinə baxmayaraq, vasitəçi baş verə biləcək ciddi cinayətlər barəsində vasitəçilik prosesində üzə çıxan məlumatları müvafiq orqanlara və ya aidiyyəti olan şəxslərə bildirməlidir.

V.4. Vasitəçiliyin nəticələri

31. Tərəflər arasında sazişlərə könüllü surətdə nail olunmalıdır. Onlar yalnız ağılabatan və mütənasib öhdəliklərdən ibarət olmalıdır.

32. Vasitəçi atdığı addımlar və vasitəçilik prosesinin nəticələri barədə cinayət mühakimə icraatı orqanlarına hesabat verməlidir. Vasitəçinin hesabatında nə vasitəçilik prosesində danışılanların məzmunu göstərilməli, nə də tərəflərin vasitəçilik prosesindəki davranışına dair rəy bildirilməlidir.

VI. Vasitəçilik prosedurunun inkişaf etdirilməsi

33. Qarşılıqlı anlaşmanı artırmaq üçün cinayət mühakimə icraatı orqanları ilə vasitəçilik xidmətləri arasında mütəmadi məsləhətləşmələr keçirilməlidir.

34. Üzv dövlətlər cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçiliklə bağlı araşdırmaları və onların nəticələrinin qiymətləndirilməsini təşviq etməlidirlər.

Həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artması probleminə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R(99)22 sayılı Tövsiyəsi

(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 30 sentyabr 1999-cu ildə nazirlərin nümayəndələrinin 681-ci iclasında qəbul olunub)

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə müvafiq olaraq,

Həbsxanaların dolmasının və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artmasının həbsxana rəhbərliyi və ümumilikdə cinayət mühakimə icraatı sistemi üçün həm insan hüquqları, həm də penitensiar müəssisələrin səmərəli idarə olunması baxımından böyük problem yaratdığını nəzərə alaraq;

Həbsdə saxlanılan şəxslərin səmərəli şəkildə idarə olunmasının bir sıra məsələlərdən, o cümlədən cinayətkarlıqla bağlı ümumi vəziyyətdən, cinayətkarlıqla mübarizə sahəsindəki prioritetlərdən, qanunlar toplusunda yer alan cəza növlərindən, çıxarılmış hökmlərin ağırlığından, ictimai sanksiyalardan və tədbirlərdən nə dərəcədə istifadə edilməsindən, məhkəməyəqədər həbsdən istifadə edilməsindən, cinayət mühakimə icraatı orqanlarının işinin təsirliliyindən və səmərəliliyindən və xüsusən cəmiyyətin cinayətə və cəzaya münasibətindən asılı olduğunu nəzərə alaraq;

Həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artması ilə mübarizənin aparılmasına və bu sayın azaldılmasına yönələn tədbirlərin cinayətkarlığın və cinayət hərəkətlərinin qarşısının alınmasına, qanunun səmərəli tətbiqinə, cəmiyyətin təhlükəsizliyinə və müdafiəsinə, sanksiya və tədbirlərin fərdiləşdirilməsinə və hüquqpozanların cəmiyyətə yenidən inteqrasiyasına yönələn ardıcıl və məqsədyönlü cinayət-hüquq siyasətinin həyata keçirilməsində nəzərə alınmalı olduğunu təsdiq edərək;

Bu cür tədbirlərin qanunun aliliyi prinsipi əsasında idarə olunan və qarşısına insan hüquqlarının təmin edilməsi kimi ali məqsəd qoyan demokratik dövlətlərin təməl prinsiplərinə, habelə İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasına və onu tətbiq etmək səlahiyyəti verilmiş orqanların presedent hüququna uyğun gəlməli olduğunu nəzərə alaraq;

Bundan əlavə, belə tədbirlərin siyasi və inzibati rəhbərlər, hakimlər, prokurorlar və geniş ictimaiyyət tərəfindən dəstək göstərilməsini, habelə cəzanın funksiyaları, həbs və qeyri-həbs sanksiyalarının və tədbirlərinin nisbi səmərəliliyi və həbsxanaların real vəziyyəti barədə tarazlaşdırılmış məlumatların olmasını tələb etdiyini qəbul edərək;

İşgəncələrin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinin qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasını nəzərə alaraq;

Məhkəməyəqədər həbsdə dair R (80) 11 sayılı Tövsiyənin, Avropa Penitensiar Qaydalarına dair R (87) 3 sayılı Tövsiyənin; Cinayət mühakimə icraatının sadələşdirilməsinə dair R (87) 18 sayılı Tövsiyənin, İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Tövsiyənin; Hökmlərin çıxarılmasında ardıcılığa dair R (92) 17 sayılı Tövsiyənin əhəmiyyətini təsdiq edərək;

Üzv dövlətlərin hökumətlərinə tövsiyə edir ki:

- həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artması problemi ilə bağlı qanunvericiliklərini və praktikalarını nəzərdən keçirdikləri zaman bütün müvafiq tədbirləri görsünlər və bu Tövsiyəyə əlavədə əks olunmuş prinsipləri tətbiq etsünlər;

- bu Tövsiyənin və Cinayətkarlıq problemləri üzrə Avropa Komitəsinin hazırladığı həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artması probleminə dair hesabatın mümkün qədər geniş şəkildə yayılmasını təşviq etsünlər.

R(99)22 sayılı Tövsiyəyə əlavə

I. Əsas prinsiplər

1. Azadlıqdan məhrumetmə son vasitə qismində istifadə edilən sanksiya və ya tədbir hesab olunmalı və yalnız hüquq pozuntusunun ağırlığının digər sanksiya və ya tədbirin istifadəsini mümkünsüz etdiyi təqdirdə nəzərdə tutulmalıdır.

2. Penitensiar müəssisələrin böyüdülməsi müstəsna hal olmalıdır, çünki bu, ümumilikdə həbsxanaların dolması probleminin uzunmüddətli həlli yolu sayıla bilməz. Həbsxanalarının tutumu ümumilikdə yetərli olan, amma yerli ehtiyaclara az uyğunlaşdırılan ölkələr onlardan daha səmərəli istifadə edilməsinə çalışmalıdırlar.

3. Nisbi ağırlıq dərəcələrinə görə sıralanan bir sıra ictimai sanksiyalar və tədbirlər kompleksi nəzərdə tutmaq və prokurorları və hakimləri onlardan mümkün qədər geniş istifadəyə dəvət etmək lazımdır.

4. Üzv dövlətlər hüquq pozuntularının müəyyən növlərinin cinayət qanunvericiliyindən çıxarılmasını, yaxud azadlıqdan məhrumetmə cəzalarına gətirib çıxarmayan əməllər kimi yenidən təsnifləşdirilməsini nəzərdən keçirməlidirlər.

5. Həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artmasına qarşı ardıcıl strategiya həyata keçirmək üçün buna səbəb olan əsas amillər ətrafı şəkildə təhlil edilməli və bu zaman xüsusən uzunmüddətli həbs cəzasına gətirib çıxaran hüquq pozuntularının növləri, cinayətkarlığa qarşı mübarizənin prioritetləri, cəmiyyətdəki reaksiyalar və narahatlıqlar və mövcud cəza təyinatına praktikası kimi məsələlər tədqiq edilməlidir.

II. Həbsxanalarda yer çatışmazlığının aradan qaldırılması

6. Həbsxanaların həddən artıq dolmasının qarşısını almaq məqsədilə penitensiar müəssisələrin maksimal tutumunu müəyyən etmək lazımdır.

7. Həbsxananın dolması baş verdiyi təqdirdə insan ləyaqətinin qorunmasına, həbsxana rəhbərliyinin məhbuzlarla humanist və müsbət rəftar etmək öhdəliyinə, işçi heyətinin rolunun tam dərk olunmasına və səmərəli idarəetmənin müasir metodlarına xüsusi əhəmiyyət verilməlidir. Avropa Penitensiar Qaydalarına uyğun olaraq, məhkumların saxlanması üçün bütün mümkün sahələrin istifadəsinə, gigiyenaya və sanitariya qurğularına, yetərli miqdarda və lazımi qaydada hazırlanan və təqdim edilən qidaya, məhbuzların sağlamlığının qorunmasına və açıq havada olmaq imkanına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

8. Həbsxanaların dolmasının bəzi mənfi nəticələrinin qarşısını almaq məqsədilə məhkumların ailələri ilə təmasını mümkün qədər asanlaşdırmaq və cəmiyyətin dəstəyindən maksimum istifadə etmək lazımdır.

9. Həbs cəzasının icrasının xüsusi üsullarından, məsələn, azadlığın qismən məhdudlaşdırılması, açıq rejimli koloniyada saxlama, məhbuzları məzuniyyətə buraxma və ya həbsxanadan kənar yerlərdə yerləşdirmə kimi üsullardan mümkün qədər geniş istifadə edilməlidir, bunda məqsəd məhbuzların islahına və başqa yerlərdə yerləşdirilməsinə, ailələri və cəmiyyətin digər üzvləri ilə əlaqələrini qoruyub saxlamalarına və cəzaçəkmə müəssisələrində gərginliyin azaldılmasına şərait yaratmaqdan ibarətdir.

III. Məhkəməyəqədər həbs mərhələsinə aid tədbirlər

Məhkəmə proseslərindən imtina edilməsi. Məhkəməyəqədər həbsdən istifadənin azaldılması

10. Cinayət mühakimə icraatının sadələşdirilməsinə dair R (87) 18 sayılı Tövsiyədə əks olunmuş prinsiplərin tam həyata keçirilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir; bu halda xüsusən o üzv dövlətlər nəzərdə tutulur ki, onlar öz

konstitusiyaya prinsiplərini və ya hüquqi ənənələrini nəzərə almaqla yanaşı, diskresion məhkəmə təqibi prinsipindən (yaxud eyni məqsəd daşıyan tədbirlərdən) istifadə edir və cinayət prosesinin bütün mərhələlərinin həyata keçirilməsindən imtina etmək məqsədilə müvafiq işlərdə məhkəmə təqibinin alternativini qismində sadələşdirilmiş prosedurlardan və məhkəmədənkənar həll yollarından istifadə edirlər.

11. Məhkəməyəqədər həbsin tətbiqi və müddəti ədalət mühakiməsinin maraqlarına uyğun olan minimum səviyyəyə endirilməlidir. Bu məqsədlə üzv dövlətlər öz qanunvericilik və praktikalarının İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının müvafiq müddəalarına və onun nəzarət orqanlarının presedent hüququna uyğunluğunu təmin etməli və Məhkəməyəqədər həbsə dair R (80) 11 saylı Tövsiyədə əks olunan, konkret olaraq məhkəməyəqədər həbs barədə qərarın əsaslarına aid olan prinsipləri rəhbər tutmalıdırlar.

12. Şübhəli şəxsin onun üçün müəyyənləşdirilmiş ünvanda yaşaması, icazə olmadan müəyyən yeri tərk etmənin və ya oraya daxil olmanın məhdudlaşdırılması, şəxsin zəmanət müqabilində azadlığa buraxılması və ya məhkəmə orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qurumun nəzarətinə verilməsi və onun yardımından istifadə etməsi kimi tədbirlərdən məhkəməyəqədər həbsin alternativləri qismində mümkün qədər geniş istifadə edilməlidir. Bununla əlaqədar olaraq müəyyənləşdirilmiş yerdə qalma tələbinə riayət edilməsinin elektron nəzarət qurğuları vasitəsilə yoxlanılması imkanlarına diqqət yetirilməlidir.

13. Məhkəməyəqədər həbsdən səmərəli və humanist şəkildə istifadəyə yardım üçün yetərli maliyyə və insan resurslarını cəlb etmək və zərurət olduqda müvafiq prosessual vasitələri və idarəetmə üsullarını təşkil etmək lazımdır.

IV. Məhkəmə araşdırması mərhələsinə aid tədbirlər

Sanksiyalar (tədbirlər) sistemi. Cəzanın müddəti

14. Penitensiar sistem üçün ağır yük olan uzunmüddətli həbs cəzalarından istifadəni azaltmaq və qısamüddətli həbs cəzalarını ictimai sanksiyalar və tədbirlərlə əvəz etmək üçün səy göstərilməlidir.

15. Azadlıqdan məhrumetmənin əvəzinə istifadə edilə biləcək ictimai sanksiyaları və tədbirləri müəyyən edərkən aşağıdakılara diqqət yetirilməlidir:

- şərtlər tətbiq edilməklə həbs cəzasının icrasının dayandırılması;

- azadlıqdan məhrumetmə barədə hökm elan olunmadan müstəqil sanksiya qismində azadlıqdan şərti məhrumetmənin təyin olunması;

- ciddi nəzarətin olması;
- ictimai işlər (yəni cəmiyyətin maraqları naminə ödənişsiz yerinə yetirilən işlər);
- hüquqpozanların xüsusi kateqoriyaları üçün məcburi müalicə qərarları;
- zərərçəkənlə hüquqpozan arasında vasitəçilik və zərərçəkənə kompensasiyanın ödənilməsi,
- müəyyən vasitələrlə, məsələn, komendant saati barədə qərar və ya elektron nəzarət vasitəsilə hərəkət azadlığının məhdudlaşdırılması.

16. İctimai sanksiyalar və tədbirlər yalnız İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarında əks olunmuş təminatlarla və şərtlərə uyğun surətdə təyin olunmalıdır.

17. Həbs və qeyri-həbs sanksiyalarının və tədbirlərinin kombinasiyası, məsələn, təxirə salınmadan icra edilən həbs cəzaları ilə ictimai işlərin, cəmiyyət daxilində olmaqla (güclü) nəzarət altında saxlanmanın, elektron qurğu ilə nəzarət edilən ev dustaqlığının və ya müvafiq hallarda məcburi müalicənin kombinasiyası qanunvericiliyə və praktikaya daxil edilməlidir.

Cəzanın təyin olunması və prokurorların və hakimlərin rolu

18. Qanunu tətbiq edərkən prokurorlar və hakimlər mövcud resursları, xüsusən həbsxanaların tutumunu nəzərə almalıdırlar. Bununla əlaqədar olaraq mövcud cəza təyinetmə sisteminin və cəza təyinetmə sahəsində planlaşdırılan siyasətin məhbusların sayındakı dəyişikliklərə təsirinin qiymətləndirilməsinə daim diqqət yetirilməlidir.

19. Prokurorlar və hakimlər həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artması problemi ilə bağlı məhkəmə siyasətinin hazırlanması prosesinə cəlb olunmalıdırlar, bunda məqsəd onların yardımından istifadə etməkdən və yetərincə səmərəli olmayan cəza təyinetmə praktikasına yol verməməkdən ibarətdir.

20. Qanunverici orqan və ya digər səlahiyyətli orqanlar cəza təyinetmənin əsas meyarlarını müəyyən etməlidirlər, bunda məqsəd həm də həbsdən istifadəni azaltmaqdan, ictimai sanksiyaların və tədbirlərin istifadəsini genişləndirməkdən, vasitəçilik proseduru və ya zərərçəkənə kompensasiya ödənilməsi kimi fərqli vasitələrdən istifadə edilməsindən ibarətdir.

21. Müvafiq cəza müəyyən edilərkən ağırlaşdırıcı və yüngülləşdirici halların, habelə əvvəlki məhkumluğun roluna xüsusi diqqət yetirilməlidir.

V. Məhkəmə araşdırmasından sonrakı mərhələyə aid tədbirlər

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin tətbiqi. Azadlıqdan məhrumetmə cəzalarının icrası

22. İctimai sanksiyaların və tədbirlərin qısamüddətli həbs cəzalarını əvəz edəcək əsil alternativlərə çevrilməsi üçün onların səmərəli icrası konkret olaraq aşağıdakı vasitələrlə təmin edilməlidir:

- xüsusən hakimlərin və prokurorların bu cür ictimai sanksiyaların səmərəliliyinə əmin olmalarından ötrü onların icrası və icrasına nəzarət edilməsi üçün infrastrukturu təmin etməklə; və

- hüquqpozanın residiv törətməsi riskini müəyyənləşdirmək və cəmiyyətin müdafiəsini və təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə risklərin proqnozlaşdırılmasının və qiymətləndirilməsinin etibarlı üsullarını hazırlamaqla və onlardan istifadə etməklə.

23. Cəzanın faktiki olaraq çəkiləcək müddətini azaldan tədbirlərin hazırlanması təşviq edilməli və bu zaman həbsxanaların dolması probleminin həlli üçün kollektiv tədbirlərlə (amnistiyaqlarla, ümumi əfv aktları ilə) müqayisədə vaxtından əvvəl şərti azad etmə kimi fərdi tədbirlərə üstünlük verilməlidir.

24. Şərti azad etməyə ən səmərəli və ən konstruktiv tədbirlərdən biri kimi baxılmalıdır, belə ki, o təkcə həbsdə saxlanma müddətini azaltmır, həm də hüquqpozanın cəmiyyətə planlaşdırılmış qayıdışına əhəmiyyətli dərəcədə yardım göstərir.

25. Şərti azad etmədən istifadəni təşviq etmək və genişləndirmək məqsədilə cəmiyyət daxilində hüquqpozana dəstək, yardım və nəzarət üçün ən yaxşı şərait yaratmaq və bu tədbirin səlahiyyətli məhkəmə və inzibati orqanlar tərəfindən dəyərli və məsuliyyətli seçim hesab edilməsinə çalışmaq lazımdır.

26. Həbsdə saxlanma müddətində hüquqpozanlarla rəftar üçün və azadlığa buraxıldıqdan sonra onlara nəzarət və onlarla rəftar üçün səmərəli proqramlar hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir ki, hüquqpozanların cəmiyyətə yenidən inteqrasiyasına şərait yaradılsın, residivizm azaldılsın, cəmiyyətin təhlükəsizliyi və müdafiəsi təmin olunsun, hakimlərdə və prokurorlarda cəzanın faktiki olaraq çəkiləcək müddətinin azaldılmasına yönələn tədbirlərin səmərəliliyinə və ictimai sanksiyaların və tədbirlərin konstruktiv və məsuliyyətli seçim olduğuna əminlik yaransın.

İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının tətbiqinin təkmilləşdirilməsinə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2000)22 sayılı Tövsiyəsi

(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 29 noyabr 2000-ci ildə nazirlərin nümayəndələrinin 731-ci iclasında qəbul edilib)

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə müvafiq olaraq,

İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Tövsiyədə öz əksini tapmış prinsiplərə əsaslanan ictimai sanksiyaların və tədbirlərin müəyyən edilməsinin, təyin olunmasının və tətbiqinin artan əhəmiyyətini vurğulayaraq;

Cinayətkarlıq problemləri üzrə Avropa Komitəsinin Avropa qaydalarının tətbiqi ilə bağlı apardığı araşdırmanın nəticələrini və xüsusən üzv dövlətlərin qarşılaşdığı problemləri nəzərə alaraq;

Araşdırmanın nəticələrinin və hüquqpozanlara nəzarət praktikasının inkişaf etdirilməsinin işığında Avropa Qaydalarının 5-ci Qaydasına düzəlişlər edilməsinə ehtiyac olduğunu qəbul edərək;

Zaman keçdikcə ictimai sanksiyaların və tədbirlərin daha səmərəli və daha geniş istifadəsi sahəsində yeni imkanların ortaya çıxmasından xəbərdar olaraq;

Bundan əlavə, ictimai sanksiyalar və tədbirlər sahəsindəki əhəmiyyətli irəliləyişlərin və dəyişən praktikanın, habelə üzv dövlətlər tərəfindən aşkarlanmış problemlərin Avropa Qaydalarında yer alan bir sıra müddəaların əlavə izahına və şərhinə ehtiyac yaratdığını qəbul edərək;

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin istifadəsinin və tətbiqinin hər zaman İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasında təsbit olunmuş əsas hüquqi təminatlara riayət edilməsinə və Avropa Qaydalarında əks olunmuş prinsiplərə əsaslanmalı olduğunu vurğulayaraq;

Hökmlərin çıxarılmasında ardıcılığa dair R (92) 17 sayılı Tövsiyənin, Sanksiyaların və ya tədbirlərin icrası ilə məşğul olan personala dair R (97) 12 sayılı Tövsiyənin, Cinayət mühakimə icraatı məsələlərində vasitəçiliyə dair R (99) 19 sayılı Tövsiyənin və Həbsxanaların dolması və həbsxanada saxlanılan məhbusların sayının artması probleminə dair R (99) 22 sayılı Tövsiyənin bu Tövsiyə üçün əhəmiyyətli olduğunu qəbul edərək;

Üzvlər dövlətlərin hökumətlərinə tövsiyə edir ki:

- ictimai sanksiyaların və tədbirlərin müddəti ilə bağlı qanunvericilik və praktikalarında İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Tövsiyənin 5-ci Qaydasının dəyişiklik edilmiş və bu Tövsiyəyə 1-ci Əlavədə verilmiş mətnini rəhbər tutsunlar;

- ictimai sanksiyaların və tədbirlərin müəyyən edilməsi, təyin olunması və tətbiqi ilə əlaqədar olaraq qanunvericilik, siyasət və praktikalarını yenidən nəzərdən keçirdikləri zaman ictimai sanksiyaların və tədbirlərin daha səmərəli istifadəsinə nail olmaq üçün bu Tövsiyəyə 2-ci Əlavədə əks olunmuş prinsipləri rəhbər tutsunlar;

- bu Tövsiyənin və Cinayətkarlıq problemləri üzrə Avropa Komitəsi tərəfindən işlənib hazırlanmış ictimai sanksiyaların və tədbirlərin daha səmərəli istifadəsinə nail olunmasına dair hesabatın mümkün qədər geniş şəkildə yayılmasını təmin etsinlər və bu zaman həmin hesabatın 129-168-ci bəndlərində əks olunmuş Avropa qaydalarının müəyyən müddələrinin əlavə şərhinə və izahına xüsusi diqqət yetirsinlər.

Rec(2000)22 sayılı Tövsiyəyə 1-ci Əlavə

İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının 5-ci Qaydasına dəyişiklik

Bir qayda olaraq, heç bir ictimai sanksiya və ya tədbir qeyri-müəyyən müddətə təyin olunmamalıdır.

Hüquqpozanların törətdiyi əvvəlki və ya hazırkı hüquq pozuntusu, habelə onların konkret şəxsi xüsusiyyətləri cəmiyyət üzvlərinin həyatına, sağlamlığına və ya təhlükəsizliyinə qarşı davamlı olaraq əhəmiyyətli təhlükə yaratdığı təqdirdə müstəsna hal olaraq onlara qeyri-müəyyən müddətə ictimai sanksiya və ya tədbir tətbiq edilə bilər. Qanunvericilikdə bu cür qeyri-müəyyən müddətli sanksiyanın və ya tədbirin tətbiqinin icra orqanlarına münasibətdə müstəqil olan və qanunla bu cür səlahiyyət verilən orqan tərəfindən mütəmadi olaraq yoxlanılması barədə müddə nəzərdə tutulmalıdır.

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin müddəti qanunda göstərilmiş hədlər daxilində və şərtlər əsasında qərar vermək səlahiyyətinə malik orqan tərəfindən müəyyən edilməlidir.

Rec(2000)22 sayılı Təvsiyəyə 2-ci Əlavə***İctimai sanksiyaların və tədbirlərin daha geniş və daha səmərəli istifadəsinə nail olmaq üçün rəhbər prinsiplər******Qanunvericilik***

1. Kifayət qədər geniş və müxtəlif olan, o cümlədən aşağıdakı nümunələri də əhatə edən ictimai sanksiyalara və tədbirlərə dair müddəalar hazırlanmalıdır:

- məhkəməyəqədər həbsin alternativləri, məsələn, şübhəli bilinən hüquqpozanın müəyyən edilmiş ünvanda yaşaması və məhkəmə orqanının müəyyən etdiyi orqan tərəfindən ona nəzarət və yardım edilməsi barədə tələbin qoyulması;

- azadlıqdan məhrumetmə barədə hökm elan olunmadan müstəqil sanksiya qismində azadlıqdan şərti məhrumetmənin təyin olunması;

- şərtlər tətbiq edilməklə həbs cəzasının icrasının dayandırılması;

- ictimai işlər (yəni cəmiyyətin maraqları naminə ödənişsiz yerinə yetirilən işlər);

- zərərçəkənə kompensasiya verilməsi, dəymiş zərərin ödənilməsi, zərərçəkənlə hüquqpozan arasında vasitəçilik;

- narkotik vasitələrdən və ya alkoqoldan asılılığı olan hüquqpozanlar və cinayətkar hərəkətləri ilə əlaqədar olaraq psixi pozuntulardan əziyyət çəkənlər üçün məcburi müalicə qərarları;

- hüquqpozanların müvafiq kateqoriyaları üçün ciddi nəzarətin tətbiqi;

- Avropa Qaydalarının 23-cü və 55-ci Qaydalarına əməl etmək şərti ilə müəyyən vasitələrlə, məsələn, komendant saati barədə qərar və ya elektron nəzarət vasitəsilə hərəkət azadlığının məhdudlaşdırılması;

- azadlığa buraxılmadan sonra nəzarəti davam etdirməklə şərti azad etmə.

2. Qeyri-həbs sanksiyalarının və tədbirlərinin istifadəsinin təşviqi məqsədilə və xüsusən yeni qanunlar hazırlanarkən qanunverici orqan müəyyən hüquq pozuntularına görə azadlıqdan məhrumetmə cəzası müəyyən etmək əvəzinə qeyri-həbs sanksiyasının və ya tədbirinin müəyyən edilməsi imkanını nəzərdən keçirməlidir.

3. Ağır və təkrar cinayət törədənlərə qarşı ictimai sanksiyaların və tədbirlərin istifadəsinin qarşısını alan formal müddəalara yenidən baxılmasına və onların yüngülləşdirilməsinə diqqət yetirilməlidir.

4. Yeni ictimai sanksiyaları və tədbirləri müəyyən edən müddəalar eksperimental qaydada nəzərdə tutulmalıdır.

5. Hər bir eksperiment Avropa Qaydalarının ruhuna uyğun şəkildə aparılmalı, diqqətlə izlənilməli və qiymətləndirilməlidir. Eksperiment beynəlxalq birliyin etik standartlarına uyğun olmalıdır.

Cəza təyinetmə praktikası

6. Konstitusiya prinsipləri və hüquq əhəmələri buna imkan verdiyi hallarda həbsin tətbiqini azaltmaq, ictimai sanksiyaların və tədbirlərin istifadəsini genişləndirmək və zərərçəkənə kompensasiyanı təmin etmək məqsədilə qanunverici orqan və ya digər səlahiyyətli orqanlar cəza təyinetmənin baza prinsiplərini hazırlamalı və zaman keçdikcə yenidən nəzərdən keçirməlidirlər.

7. Məhkəmə orqanları ictimai sanksiyaların və tədbirlərin tətbiqi siyasətinin hazırlanması və yenidən nəzərdən keçirilməsi prosesinə cəlb edilməli və onların təbiətinin hakimlər tərəfindən tam başa düşülməsi məqsədilə bu sanksiya və tədbirlərin nəticələri barədə məlumatlandırılmalıdır.

8. Məhkəmə orqanlarının həbs cəzasından istifadə etməməsinə və onun əvəzinə ictimai sanksiya və ya tədbir təyin etməsinə imkan verə biləcək yüngülləşdirici amillərin müəyyən edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

İctimai sanksiyaların və tədbirlərin səmərəli tətbiqi üçün əsas tələblər

9. İctimai sanksiyaların və tədbirlərin faydalı olacağına məhkəmə orqanlarında əminlik yaratmaq, cəmiyyətin təhlükəsizliyini təmin etmək və hüquqpozanların şəxsi və sosial vəziyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədilə ictimai sanksiyaları və tədbirləri icra edən adekvat xidmətlər təşkil edilməli, yetərli resurslarla təchiz olunmalı və zərurət olduqda inkişaf etdirilməlidir.

10. İcra xidmətləri ictimai sanksiyaların və tədbirlərin məqsədlərinin həyata keçirilə bilməsi üçün yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik olan, Sanksiyaların və ya tədbirlərin icrası ilə məşğul olan personala dair R (97) 12 sayılı Təvsiyədə qeyd edilmiş prinsiplərə uyğun olaraq işə qəbul olunan, müvafiq təlim keçilən və əməyindən istifadə edilən personala sahib olmalıdırlar.

11. İcra xidmətlərinin işi onların funksiyasını, məqsədlərini və əsas dəyərlərini əks etdirən ətraflı prinsiplərə dair bəyannaməyə əsaslanmalıdır. Bu bəyannaməyə hüquqpozan şəxsin öhdəlikləri və hüquqları, hüquqpozanların cəmiyyətə yenidən inteqrasiyasına yardım edən müdaxilələrin və proqramların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi, zərərçəkənlərin qanuni maraqları, cəmiyyətin təhlükəsizliyi üçün təşkilati məsuliyyət, habelə həbsxana personalı ilə, əlaqədar orqanlar və təşkilatlarla və ictimaiyyəti təmsil edən fərdlərlə əməkdaşlıq kimi məsələlər daxil edilməlidir.

12. Prinsiplərə dair bəyannamə ictimai sanksiyaların və tədbirlərin icrasına cəlb olunan müxtəlif təşkilatları və fərdləri ümumi məqsədlərə nail olmaq üçün çalışmağın və bir-birinin iş metodlarını başa düşmək üçün onları qarşılıqlı surətdə paylaşmağın vacibliyi barədə məlumatlandırmaq məqsədilə hazırlanan iş planları və praktikasını ilə tamamlanmalıdır.

13. Avropa Qaydalarının tələbinə uyğun olaraq icraedici orqanların işinin təcrübəli şəxslər tərəfindən mütəmadi və müstəqil şəkildə yoxlanılmasını nəzərdə tutan qanunvericilik normalarının hazırlanması məsələsinə yenidən baxmaq lazımdır.

İctimai sanksiyalara və tədbirlərə məhkəmə orqanlarının, yardımçı orqanların, geniş ictimaiyyətin və siyasətçilərin inamının artırılması

14. İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Tövsiyənin dövlətin müvafiq rəsmi dilində mümkün qədər geniş şəkildə yayılması təmin edilməlidir.

15. Siyasi və inzibati rəhbərlər və geniş ictimaiyyət həbs cəzalarından daha az, ictimai sanksiyalardan və tədbirlərdən isə daha çox istifadə edilməsindən irəli gələn iqtisadi və sosial faydalar haqqında davamlı olaraq məlumat almalıdırlar. Yerli kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etməklə ictimaiyyətlə əlaqələrin qurulması siyasəti mövcud olmalıdır. Məlumatlarda vurğulanmalıdır ki, ictimai sanksiyalar və tədbirlər hüquqpozanlar üzərində səmərəli müşahidəni və nəzarəti özündə ehtiva edə bilər.

16. Məhkəmə orqanları və icra xidmətlərinin personalı tövsiyə olunan və tətbiq edilən ictimai sanksiyaların və tədbirlərin praktiki aspektləri barəsində mütəmadi müzakirələr aparmaq üçün əlaqə kanalları yaratmalıdırlar.

17. Cəmiyyətə yenidən inteqrasiya ictimai sanksiyaların və tədbirlərin mühüm məqsədi olduğuna görə icra xidmətləri yerli icmalarla fəal əməkdaşlıq etməlidirlər, məsələn, ictimaiyyəti təmsil edən fərdlər hüquqpozanlara nəzarət edilməsinə və ya

yerli səviyyədə cinayətkarlığın qarşısının alınması proqramlarında əməkdaşlığa cəlb olunmalıdır.

18. Qanunvericiliyə və praktikaya yeni ictimai sanksiyaların və tədbirlərin daxil edilməsi ictimaiyyətin dəstəyini qazanmaq məqsədilə aparılan fəal ictimai kampaniyalarla müşayiət edilməlidir.

Səmərəli proqramların və müdaxilələrin həyata keçirilməsi

19. Proqramların və müdaxilələrin məsrəflərinin və faydalarının müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilə bilməsi üçün səmərəlilik meyarları müəyyən edilməlidir ki, onların nəticələrinin keyfiyyəti mümkün qədər artırılmış olsun. Proqramların və müdaxilələrin həyata keçirilməsi üçün standartlar və səmərəlilik göstəriciləri müəyyən edilməlidir.

20. Proqramlar və müdaxilələr bu sahədəki araşdırmalardan əldə edilən biliklərə uyğun hazırlanmalı və təlim keçilmiş personal tərəfindən həyata keçirilməlidir.

21. Hüquqpozanların cəmiyyətə yenidən inteqrasiyası üçün nəzərdə tutulmuş proqramlar və müdaxilələr müxtəlif metodlara əsaslanmalıdır. İctimai sanksiyalar və tədbirlər çərçivəsində proqramların və müdaxilələrin hazırlanması zamanı onların hüquqpozalara mümkün təsirlərinə, xüsusən aşağıdakılara göstərə biləcəyi təsirlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

- elementar bacarıqlara (məsələn, oxuyub-yazmaq və saymaq bacarığı, problemləri həll etmək bacarığı, şəxsi və ailə münasibətlərinin nizamlanması, cəmiyyət içərisində davranış);

- təhsil səviyyəsinə və ya məşğulluq vəziyyətinə;

- narkotik vasitələrdən, alkoqoldan və dərmanlardan mümkün asılılığa; və

- cəmiyyətdəki həyata uyğunlaşmağa.

22. Hüquqpozanları xüsusi proqrama və müdaxilə tədbirlərinə cəlb edərkən dəqiq müəyyən edilmiş meyarları, məsələn, onların müdaxiləyə reaksiya vermə bacarığını, cəmiyyət üçün və (və ya) proqrama və ya müdaxiləyə görə məsul olan personal üçün potensial təhlükəliliyini, habelə yenidən cinayət törətmə ehtimalı ilə bağlı şəxsi və ya sosial amilləri rəhbər tutmaq lazımdır. Bu məqsədlə bu cür cəlbətməyə imkan yaradan etibarlı dəyərləndirmə vasitələri hazırlanmalı və istifadə edilməlidir. Bu prosedurlar barədə məlumatlar maraqlı orqanlar (şəxslər) üçün açıq olmalıdır.

23. Təkrarən ağır cinayət törədən və ya törətməyə qadir olan hüquqpozanlar üçün proqramların və müdaxilələrin hazırlanmasına xüsusi diqqət edilməlidir. Bu cür proqramlar və müdaxilələr həyata keçirilərkən son tədqiqatların nəticələrinə əsaslanaraq davranışın dərk edilməsi metodlarından, yəni öz cinayət hərəkətlərinin nəticələri barəsində düşüncələrini hüquqpozanlara öyrətmək, onlarda özünüdərk və özünə nəzarət hissini artırmaq, cinayət aktları ərəfəsində yaranan halları dərk etmək və onlardan yayınmaq və cəmiyyət üçün faydalı şəkildə davranma imkanları yaratmaq kimi metodlardan xüsusilə istifadə edilməlidir.

İctimai sanksiyalar və tədbirlərlə bağlı araşdırma

24. İctimai sanksiyaların və tədbirlərin tətbiqində istifadə edilən proqramların və müdaxilələrin icrasına nəzarət etmək və nəticələrini qiymətləndirmək üçün araşdırmaların aparılmasına lazımı səy göstərilməlidir.

25. Araşdırma zamanı həm hüquqpozanların gələcəkdə cinayət törətməkdən çəkinməsinə gətirib çıxaran, həm də gətirib çıxarmayan amilləri müəyyənləşdirməyə çalışmaq lazımdır.

26. İctimai sanksiyaların və tədbirlərin təsirləri ilə bağlı araşdırma aparılan sadəcə nəzarətin tətbiqindən sonra məhkum edilmə hallarını qeydə almaqla kifayətlənməməli və daha həssas meyarlardan istifadə etməlidirlər. Belə araşdırma zamanı, məsələn, cinayətlərin yenidən törədilməsinin tezliyi və onların ağırlığı, habelə cəmiyyətə uyğunlaşmanın şəxsi və sosial göstəriciləri və hüquqpozanların ictimai sanksiyalar və tədbirlərin tətbiqi barəsindəki rəyləri tədqiq edilməlidir.

27. Araşdırma müxtəlif proqramların səmərəlilik dərəcələrini mümkün qədər müqayisə etməyə imkan yaratmalıdır.

28. İctimai sanksiyalar və tədbirlərin tətbiqinin və nəticələrinin statistikasını mütəmadi olaraq aparılmalıdır.

29. Daha yüksək səmərəliliyə, personalın yüksək mənəvi durumuna və psixi sağlamlığına nail olmaq üçün personalın ictimai sanksiyaların və tədbirlərin tətbiqi zamanı yerinə yetirdiyi müxtəlif vəzifələrlə bağlı iş yükünün cəmiyyət və keyfiyyət baxımından qiymətləndirilməsi vaxtaşırı aparılmalıdır.

Şerti azad etməyə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2003)22 sayılı Tövsiyəsi

*(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 24 sentyabr 2003-cü ildə
nazirlərin nümayəndələrinin 853-cü iclasında qəbul olunub)*

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə müvafiq olaraq,

Bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirmək məqsədilə həbs cəzalarının icrası ilə bağlı ümumi prinsipləri müəyyənləşdirməyin Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin marağında olduğunu hesab edərək;

Cinayətlərin təkrarən törədilməsinin qarşısının alınmasında və cəmiyyətə qayıdışın təşviqində, habelə məhbusların planlı şəkildə, yardım göstərilməklə və nəzarət altında cəmiyyətə yenidən inteqrasiyasında şərti azad etmənin ən səmərəli və ən konstruktiv vasitələrdən biri olduğunu qəbul edərək;

Bu vasitənin işin konkret halları nəzərə alınmaqla və ədalət və qərəzsizlik prinsiplərinə uyğun şəkildə istifadə edilməli olduğunu nəzərə alaraq;

Azadlıqdan məhrum etmənin maliyyə xərclərinin cəmiyyət üçün ağır yük olduğunu, habelə araşdırmalar nəticəsində həbsin bir çox hallarda mənfi təsirə malik olduğunu və hüquqpozanların islahatını təmin edə bilmədiyinin aşkar edildiyini nəzərə alaraq;

Bu səbəbdən həbs cəzalarının müddətinin mümkün qədər azaldılmasının arzu edilən olduğunu və cəza müddətinin çəkilməsi bitməzdən əvvəl şərti azad etmənin bu məqsədə çatmaq üçün mühüm vasitə olduğunu nəzərə alaraq;

Şerti azad etmə tədbirlərinin tətbiqi üçün siyasi və inzibati rəhbərlərin, hakimlərin, prokurorların, vəkillərin və ictimaiyyətin dəstəyinin tələb olunduğunu və bunun üçün həbs cəzalarının müddətinin azaldılmasının səbəblərinin onlara ətraflı izah edilməsinə ehtiyac olduğunu etiraf edərək;

Şerti azad etmə ilə bağlı qanunvericilik və praktikanın qanunun aliliyi prinsipi əsasında idarə olunan və qarşısına insan hüquqlarının təmin edilməsi kimi ali məqsəd qoyan demokratik dövlətlərin təməl prinsiplərinə, habelə İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasına və onu tətbiq etmək səlahiyyəti verilmiş orqanların presedent hüququna uyğun gəlməli olduğunu nəzərə alaraq;

Şərti məhkum edilmiş və ya şərti azad edilmiş hüquqpozanlara nəzarət haqqında Avropa Konvensiyasını (ETS № 51) nəzərə alaraq;

- Hökmün icrasının təxirə salınması, probasiya və həbsin digər alternativlərinə dair (65) 1 sayılı Qətnamənin;

- Şərti məhkum edilmiş və ya şərti azad edilmiş hüquqpozanlara nəzarət və sonrakı yardım tədbirlərinin praktiki təşkilinə dair (70) 1 sayılı Qətnamənin;

- Uzunmüddətli həbs cəzalarına məhkum olunmuş şəxslərlə rəftara dair (76) 2 sayılı Qətnamənin;

- Azadlıqdan məhrumetmənin alternativini olan bəzi cəza tədbirlərinə dair (76) 10 sayılı Qətnamənin;

- Məhbuslara məzuniyyət verilməsinə dair R (82) 16 sayılı Təvsiyənin;

- Avropa Penitensiar Qaydalarına dair R (87) 3 sayılı Təvsiyənin;

- Həbsxanalarda təhsilə dair R (89) 12 sayılı Təvsiyənin;

- İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Təvsiyənin;

- Hökmlərin çıxarılmasında ardıcılığa dair R (92) 17 sayılı Təvsiyənin;

- Sanksiyaların və ya tədbirlərin icrası ilə məşğul olan personala dair R (97) 12 sayılı Təvsiyənin;

- Həbsxanaların dolması və həbsxanada saxlanılan məhbusların sayının artması probleminə dair R (99) 22 sayılı Təvsiyənin;

- İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının tətbiqinin təkmilləşdirilməsinə dair Rec (2000) 22 sayılı Təvsiyənin əhəmiyyətini təsdiq edərək;

Üzv dövlətlərin hökumətlərinə tövsiyə edir ki:

1. şərti azad etmə tədbiri indiyədək qanunvericiliklərində nəzərdə tutulmayıbsa, onu qanunvericiliklərinə daxil etsinlər;

2. şərti azad etmə ilə bağlı qanunvericilik, siyasət və fəaliyyətlərində bu Tövsiyəyə əlavədə yer alan prinsipləri rəhbər tutsunlar;
3. şərti azad etmə barəsindəki bu Tövsiyənin və ona dair izahedici memorandumun mümkün qədər geniş yayılmasını təmin etsinlər.

Rec(2003)22 sayılı Tövsiyəyə əlavə

I. Şərti azad etmənin anlayışı

1. Bu Tövsiyənin məqsədləri üçün şərti azad etmə dedikdə məhkum olunmuş şəxslərin vaxtından əvvəl azad edildikdən sonra fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla üzərlərinə qoyulan müəyyən vəzifələri yerinə yetirməsi şərti ilə azadlığa buraxılması nəzərdə tutulur. Amnistiyalar və əfv aktları bu anlayışa daxil deyil.
2. Şərti azad etmə ictimai tədbirdir. Onun qanunvericiliyə daxil edilməsi və konkret hallara tətbiqi R (92) 16 sayılı Tövsiyədə yer alan İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydaları ilə, habelə İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının tətbiqinin təkmilləşdirilməsinə dair Rec (2000) 22 sayılı Tövsiyə ilə tənzimlənir.

II. Ümumi prinsiplər

3. Şərti azad etmənin məqsədi məhbusların həbsxana həyatından qanuna riayət edəcəkləri cəmiyyətdaxili həyata keçidinə yardım etməkdən ibarət olmalı və bu cür azad etmə onların azad edildikdən sonra ictimai təhlükəsizliyə və cəmiyyətdə cinayətkarlığın səviyyəsinin azaldılmasına şərait yaradan müəyyən vəzifələri yerinə yetirmələri və nəzarətdə olmaları şərti ilə həyata keçirilməlidir.
  - 4.a. Azadlıqdan məhrum edilmənin zərərli təsirlərini azaltmaq və ictimaiyyətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönələn şərtlərlə məhkumların cəmiyyətə yenidən inteqrasiyasına şərait yaratmaq məqsədilə qanunvericilikdə şərti azadlığa buraxılma imkanı bütün məhbuslar üçün, o cümlədən ömürlük həbs cəzasına məhkum olunanlar üçün nəzərdə tutulmalıdır.
  - 4.b. Cəza müddəti çox qısa olduğuna görə şərti azad etmə mümkün deyilsə, göstərilən məqsədlərə nail olmağın digər üsulları axtarılmalıdır.
5. Cəzalarını çəkməyə başlayarkən məhbuslar bilməlidirlər ki, şərti azad edilmə hüququnun yaranması üçün cəzanın çəkilməli olan minimum müddəti nə qədərdir (bu müddət ya dəqiq müəyyən edilir, ya da cəzanın çəkilmiş hissəsi ilə qalan

hissəsinin nisbəti ilə ifadə olunur), onları azadlığa buraxıb-buraxmamaq məsələsi həll olunarkən hansı meyarlar tətbiq edilir («diskresion azad etmə sistemi»), yaxud cəza müddətinin dəqiq şəkildə və ya nisbət qaydasında müəyyən edilmiş hansı hissəsini çəkdikdən sonra onların azadlığa buraxılmaq hüququ yaranır («məcburi azad etmə sistemi»).

6. Şərti azadlığa buraxılma üçün cəza müddətinin çəkilməli olan minimal və ya dəqiq müəyyən edilmiş hissəsi şərti azad etmənin məqsədlərinə nail olunmasını mümkün edən dərəcədə uzun olmamalıdır.

7. Nəzərə almaq lazımdır ki, məhbusun fərdi xüsusiyyətlərinin mənfə qiyətləndirilməsi onun şərti azadlığa buraxılma tarixində yalnız kiçik dəyişiklik edəcəksə, belə hallara məcburi azad etmə sistemini tətbiq etməklə resurslara qənaət etmək olar.

8. Şərti azadlığa buraxılmış şəxslərin residiv törətməsi riskini azaltmaq üçün onlara aşağıdakı kimi fərdi şərtlər qoymaq mümkün olmalıdır:

- zərərçəkənlərə kompensasiya verilməsi və ya dəymiş zərərin ödənilməsi;
- narkotik maddələrdən və ya alkoqoldan asılılığa və ya cinayət törədilməsi ilə açıq-aydın əlaqəli olan və müalicə oluna bilən digər xəstəliyə qarşı müalicə kursunun keçilməsi;
- işləmək və ya təqdir edilən hər hansı digər fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq, məsələn, təhsil almaq və ya peşə hazırlığı keçmək;
- fərdi inkişaf proqramlarında iştirak etmək;
- müəyyən yerlərdə yaşamamaq və ya müəyyən yerlərə getməmək.

9. Bir qayda olaraq, şərti azad etmə yardım və müşahidə tədbirlərindən ibarət olan nəzarət ilə müşayiət olunmalıdır. Nəzarətin xarakteri, müddəti və intensivliyi hər bir konkret hal nəzərə alınmaqla müəyyən edilməlidir. Şərti azadlığa buraxılma dövründə nəzarətin xarakterində, müddətində və intensivliyində lazımi dəyişikliklər etmək mümkün olmalıdır.

10. Şərtlər və ya nəzarət tədbirləri cəza müddətinin çəkilməmiş qalan hissəsindən artıq müddətə təyin olunmamalıdır.

11. Şərtlər və nəzarət tədbirləri yalnız o halda qeyri-müəyyən müddətə təyin oluna bilər ki, onlara cəmiyyətin müdafiəsi üçün mütləq zərurət olsun və onlar İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının Rec (2000) 22 sayılı Tövsiyə vasitəsilə dəyişiklik edilmiş 5-ci Qaydasında müəyyən edilmiş təminatlara uyğun olsun.

III. Şərti azad etməyə hazırlıq

12. Şərti azad etməyə hazırlıq həbsxanada çalışan bütün müvafiq personalla və azad etmədən sonrakı nəzarət ilə məşğul olanlarla sıx əməkdaşlıq şəraitində təşkil edilməli və cəza müddətinin çəkilməli olan minimal və ya dəqiq müəyyən edilmiş hissəsi bitənədək başa çatmalıdır.

13. Penitensiar müəssisələr məhkumların azadlığa hazırlıqla bağlı müvafiq proqramlarda iştirak edə bilmələrini və cəmiyyətdəki həyata hazır olmaları üçün təhsil və təlim kurslarında iştiraka həvəsləndirilmələrini təmin etməlidirlər. Məhbusları cəmiyyətə qayıdışa hazırlamaq məqsədi ilə həbs cəzasının icrasının xüsusi üsullarından, məsələn, azadlığın qismən məhdudlaşdırılması, açıq rejimli koloniyada saxlama və ya həbsxanadan kənar yerlərdə yerləşdirmə kimi üsullardan mümkün qədər geniş istifadə edilməlidir.

14. Şərti azad edilməyə hazırlıq həmçinin məhkumların ailələri və yaxın qohumları ilə əlaqələrinin qurulması, yaxud bərpası və davam etdirilməsi, habelə şərti azadlıqda olduqları zaman cəmiyyətə uyğunlaşmalarına yardım edə biləcək xidmətlər, təşkilatlar və ya könüllü assosiyalarla əlaqələrinin qurulması kimi imkanları özündə ehtiva etməlidir. Bu məqsədlə məhbusların məzuniyyətinin müxtəlif formaları nəzərdə tutulmalıdır.

15. Azadlığa buraxılmadan sonrakı müvafiq şərtlərin və nəzarət tədbirlərinin vaxtından əvvəl nəzərdən keçirilməsi təşviq edilməlidir. Mümkün şərtlər, göstərilə biləcək yardım, nəzarət tələbləri və şərtlərə əməl edilməməsinin mümkün nəticələri məhkumlara hərtərəfli izah edilməli və onlarla müzakirə olunmalıdır.

IV. Şərti azad etmənin tətbiqi

Diskresion azad etmə sistemi

16. Şərti azadlığa buraxılmaq hüququ əldə etmək üçün məhbusların çəkməli olduqları minimal cəza müddəti qanuna uyğun olaraq müəyyən edilməlidir.

17. Məhkum minimal cəza müddətini çəkdikdən sonra müvafiq orqanlar şərti azad etmə ilə bağlı qərarın mümkün qədər tezliklə qəbul edilə bilməsi üçün zəruri olan prosedura başlamalıdır.

18. Şərti azadlığa buraxılmaq üçün məhbusların cavab verməli olduqları meyarlar aydın və dəqiq olmalıdır. Onlar həm də reallığa əsaslanmalı, yəni məhkumların şəxsiyyətini, sosial və maddi vəziyyətini, habelə cəmiyyətə qayıdış proqramlarının mövcudluğunu nəzərə almalıdır.

19. Azadlığa buraxılmadan sonra iş tapmaq imkanının olmaması şərti azad etmənin rədd edilməsi və ya təxirə salınması üçün əsas təşkil etməməlidir. Məhbus üçün digər məşğulluq formalarının tapılmasına səy göstərilməlidir. Daimi yaşayış yerinin olmaması da şərti azad etmənin rədd edilməsi və ya təxirə salınması üçün əsas təşkil etməməli və belə hallarda müvəqqəti yaşayış yeri təşkil edilməlidir.

20. Şərti azad etmə üçün meyarlar elə tətbiq edilməlidir ki, şərti azad etmə minimal təhlükəsizlik tələblərinə cavab verən və qanuna riayət edən vətəndaş ola biləcək bütün məhbuslara şamil edilə bilsin. Məhbusların müvafiq meyarlara cavab vermədiyini sübut etmək vəzifəsi müvafiq orqanların üzərinə düşür.

21. Qərarverici orqan şərti azad etməni tətbiq etməməyi qərara alarsa, bu məsələyə yenidən baxılması üçün tarix müəyyən etməlidir. Bütün hallarda məhbuslar onların vəziyyətində əhəmiyyətli dərəcədə müsbət irəliləyişlər baş verən kimi qərarverici orqana yenidən müraciət etmək imkanına malik olmalıdırlar.

Məcburi azad etmə sistemi

22. Şərti azadlığa buraxılmaq hüququ əldə etmək üçün məhbusların çəkməli olduqları cəza müddəti qanunda nəzərdə tutulmalıdır.

23. Şərti azad etmənin təxirə salınması yalnız qanunla müəyyən edilmiş müstəsna hallarda mümkün ola bilər.

24. Şərti azad etmənin təxirə salınması barədə qərarla azadlığa buraxılmanın mümkün ola biləcəyi yeni tarix göstərilməlidir.

V. Şərtlərin təyin olunması

25. Təyin edilməli olan şərtləri və nəzarətin zəruri olub-olmadığını nəzərdən keçirərkən qərarverici orqanın sərəncamında həbsxanada çalışan və məhkumlarla və onların işinin fərdi halları ilə tanış olan personalın şifahi məlumatlarını özündə

ehtiva edən hesabatlar olmalıdırlar. Məhkumların azadlığa buraxılmasından sonrakı nəzarətlə məşğul olan şəxslər və ya onların sosial vəziyyətlərindən xəbərdar olan digər şəxslər də məlumat verməlidirlər.

26. Qərarverici orqan əmin olmalıdır ki, məhbuslar təyin olunmuş şərtləri, hansı yardımın göstərilə biləcəyini, nəzarət tələblərini və şərtlərə əməl etməməyini mümkün nəticələrini başa düşürlər.

VI. Şərti azad etmə qərarının icrası

27. Şərti azad etmə qərarının icrası təxirə salınsa, azadlığa çıxacaqlarını gözləyən məhbuslar cəmiyyətdə yaşayacaqları şəraitə mümkün qədər yaxın olan şəraitdə saxlanmalıdırlar.

28. Şərti azad etmə qərarlarının və nəzarət tədbirlərinin icrasına görə İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydaların 7, 8 və 11-ci Qaydalarına uyğun olaraq icraedici orqan məsuliyyət daşmalıdır.

29. İcra tədbirləri İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının 37-75-ci Qaydalarına və İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının tətbiqinin təkmilləşdirilməsinə dair Rec(2000)22 sayılı Tövsiyənin 9-13-cü prinsiplərinin müvafiq müddəalarında nəzərdə tutulmuş səmərəliliyə dair zəruri tələblərə uyğun olaraq təşkil edilməli və həyata keçirilməlidir.

VII. Təyin olunmuş şərtlərin yerinə yetirilməməsi

30. Təyin olunmuş şərtlərin yerinə yetirilməsində kiçik pozuntular icraedici orqan tərəfindən tövsiyə vermə və ya xəbərdarlıq etmə yolu ilə həll edilməlidir. Hər hansı bir ciddi pozuntu baş verdikdə şərti azad etmənin ləğvinə dair qərar çıxarmaq səlahiyyəti olan orqana bu barədə yubanmadan xəbər verilməlidir. Bu orqan isə yeni tövsiyənin və növbəti xəbərdarlığın, daha ciddi şərtlərin və ya qərarın müvəqqəti ləğvinin yetərli cəza təşkil edib-ətməyəcəyini nəzərdən keçirməlidir.

31. Ümumiyyətlə, təyin olunmuş şərtlərə riayət edilməməsi məsələsi İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının 85-ci Qaydasına, habelə həmin qaydaların X fəslindəki digər müddəalara uyğun olaraq tənzimlənməlidir.

VIII. Prosesual təminatlar

32. Şərti azad etmə, onun təxirə salınması və ya ləğvi, habelə onunla bağlı şərtlərin və tədbirlərin təyin olunması və ya dəyişdirilməsi barədə qərarlar qanun əsasında

yaradılmış orqanlar tərəfindən aşağıdakı təminatları özündə ehtiva edən prosedurlara uyğun olaraq qəbul edilməlidir:

- a. məhkumlar şəxsən dinlənilmək və qanuna uyğun olaraq hüquqi yardım almaq hüququna malik olmalıdırlar;
- b. qərarverici orqan hər bir fakta, o cümlədən öz mövqelərinin müdafiəsi üçün məhkumların verdiyi izahatlara xüsusi diqqət yetirməlidir;
- c. məhkumlar işlərinin materialları ilə yetərinə tanış olmaq imkanına malik olmalıdırlar;
- d. qərarlarda onları əsaslandırان səbəblər göstərilməli və qərarlar yazılı şəkildə təqdim edilməlidir.

33. Məhkumlar qanun əsasında yaradılan, müstəqil və qərəzsiz olan yuxarı qərarverici orqana qərarın mahiyyəti ilə, habelə prosessual təminatlara riayət edilməməsi ilə bağlı şikayət etmək imkanına malik olmalıdırlar.

34. Şikayət prosedurları həmçinin şərti azad etmə qərarının icrası mərhələsində ölçətan olmalıdır.

35. Bütün şikayət prosedurları İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının 13-19-cu Qaydalarında göstərilmiş təminatlara uyğun olmalıdır.

36. 32-35-ci bəndlərdəki müddəaların heç biri bu məsələ ilə bağlı İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası ilə təmin edilən hüquqların məhdudlaşdırılması və ya həmin hüquqlara dair öhdəliklərdən geri çəkilmə kimi şərh olunmamalıdır.

IX. Qərarların qəbulu prosesinin təkmilləşdirilməsi metodları

37. Digər metodlarla birlikdə qərarların qəbuluna yardım edəcək real risk və tələbatların qiymətləndirilməsi üsullarının istifadəsi və inkişaf etdirilməsi təşviq edilməlidir.

38. Qərarları qəbul edən şəxslər üçün hüquq elmləri və sosial elmlər üzrə mütəxəssislərin, habelə şərti azad edilmiş məhbusların cəmiyyətə qayıdışına cəlb olunan bütün şəxslərin iştirakı ilə məlumatlandırma sessiyaları və (və ya) təlim proqramları təşkil edilməlidir.

39. Qərarların qəbulu prosesinin ağlabatan dərəcədə ardıcıl olmasını təmin etmək üçün addımlar atılmalıdır.

X. Şərti azad etmə ilə bağlı məlumatlar və məsləhətləşmələr

40. Siyasətçilər, məhkəmə orqanları, qərarverici və icraedici orqanlar, ictimai xadimlər, zərərçəkənlərə və məhkumlara yardım edən assosiasiyalar, habelə bu mövzu ilə maraqlanan universitet müəllimləri və tədqiqatçılar şərti azad etmə mexanizminin işi və bu sahədə qəbul olunan yeni qanunvericilik və ya praktika barədə məlumatlar almaq və məsləhətləşmələr aparmaq imkanına malik olmalıdırlar.

41. Qərarverici orqanlar şərti azad etmənin uğurla və ya uğursuz tətbiq edildiyi məhkumların sayı, habelə uğurun və uğursuzluğun səbəbləri barədə məlumat almalıdırlar.

42. Şərti azad etmə mexanizminin işi və onun tətbiqindəki yeniliklərlə, habelə cinayət mühakimə icraatı sistemində onun rolu ilə bağlı vətəndaşları məlumatlandırmaq üçün informasiya kampaniyaları və digər kampaniyalar təşkil edilməlidir. Bu cür məlumatlar məhkumun şərti azadlığa buraxılması zamanı dramatik və ictimailəşdirilmiş uğursuzluq baş verdiyi hallarda tez bir zamanda yayılmalıdır. Bu cür hadisələr adətən kütləvi informasiya vasitələrində maraqlı doğruduğuna görə şərti azadlığın məqsədinə və müsbət təsirlərinə də diqqətli cəlb etmək lazımdır.

XI. Tədqiqatlar və statistika

43. Şərti azad etmə ilə bağlı mövcud sistemlərin lazımı qaydada işləməsinə və daha da təkmilləşdirilməsinə dair daha çox informasiya əldə etmək məqsədilə bu sistemlərin işi və şərti azad etmənin məqsədlərinə nail olunması baxımından səmərəliliyi barədə məlumatların əldə edilməsi üçün qiymətləndirmələr aparılmalı və statistik məlumatlar toplanmalıdır.

44. Yuxarıda tövsiyə edilmiş qiymətləndirmələrdən əlavə şərti azad etmə sistemlərinin fəaliyyəti ilə bağlı tədqiqatlar təşviq edilməlidir. Bu cür tədqiqatlar məhkəmə orqanlarının və qərarverici orqanların, icraedici orqanların, zərərçəkənlərin, vətəndaşların və məhbusların şərti azad etmə ilə bağlı rəylərini, mövqelərini və təəssüratlarını özündə ehtiva etməlidir. Tədqiq ediləli olan digər aspektlərə bunlar daxildir: şərti azad etmə rentabellidirmi; cinayətlərin yenidən törədilməsi faizlərini azaldırmı; şərti azadlığa buraxılmış məhbuslar cəmiyyətə nə dərəcədə qənaətbəxş şəkildə uyğunlaşırlar; şərti azad etmə sisteminin inkişaf etdirilməsi sanksiyaların və tədbirlərin tətbiq olunmasına və cəzaların icrasına necə təsir edə bilər. Məhbusun

azadlığa buraxılmağa hazırlanması proqramlarının xarakteri də ciddi tədqiqat mövzusu olmalıdır.

45. Şerti azadlığa buraxılmış məhbusların sayının şerti azadlığa buraxılmaq üçün müraciət etmək hüququna malik olan məhbusların sayına nisbəti; cəzaların müddəti və həmin cəzalara səbəb olmuş hüquq pozuntuları; şerti azad etməyə qədər cəzanın çəkilməmiş hissəsi; ləğv edilmiş şerti azad etmə qərarlarının sayı; təkrarən məhkum edilmə hallarının sayı; və şerti azadlığa buraxılmış məhbusların cinayət tarixçəsi və sosial-demoqrafik məlumatları kimi məsələlərlə bağlı statistika aparılmalıdır.

Avropa penitensiar qaydaları dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2006)2 sayılı Tövsiyəsi

*(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 2006-cu il 11 Yanvar tarixində
Nazirlər Müavirlərinin 952-cü toplantısında qəbul olunub)*

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurası Nizamnaməsinin 15.b maddəsinə əsaslanaraq;

İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi barədə Konvensiyanı və Avropa İnsan hüquqları Məhkəməsinin qərarlarını nəzərə alaraq;

Habelə, İşgəncələrin və qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranışın və cəzaların qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsinin fəaliyyətini və xüsusilə, onun ümumi hesabatları ilə müəyyən olunmuş standartları nəzərə alaraq;

Azadlıqdan məhrum etmənin qanuna əsasən və son tədbir qismində tətbiqi istisna olmaqla, heç kimin azadlıqdan məhrum edilməməsini bir daha qeyd etməklə;

Azadlıqdan məhrum etməni nəzərdə tutan cəzaların icrası zamanı və məhbuslarla davranışda təhlükəsizliyin, daxili qaydaların və intizamın tələbləri nəzərə alınmaqla yanaşı, insan ləyaqətini alçaltmayan, faydalı tədbirlərdə iştirakı təmin edən və cəmiyyətə qayıdışa hazırlıq məqsədilə məhbuslarla müvafiq proqramların həyata keçirilməsi üçün zəruri saxlanılma şəraitinin yaradılmasının vacibliyini qeyd etməklə;

Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin penitensiar siyasətin həyata keçirilməsi zamanı ümumi prinsiplərə riayət etməyin və onların təkmilləşdirilməsinin vacibliyini bir daha qeyd edərək;

Bu ümumi prinsiplərə riayət edilməsinin bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafına kömək edəcəyini nəzərə alaraq;

Son iki onillikdə baş vermiş nəzərəçarpacaq sosial dəyişikliklərin Avropada cinayət siyasəti sahəsindəki vacib dəyişikliklərə təsir göstərməsini qeyd etməklə;

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin penitensiar siyasətin və təcrübənin ayrı-ayrı aspektlərinə dair, o cümlədən penitensiar müəssisələrdə təhsil barədə R (89) 12 sayılı, penitensiar müəssisələr və azadlıqdan məhrum etmə yerlərində AİDS daxil olmaqla, infeksiya xəstəliklərlə mübarizə və oxşar sağlamlıq problemlərinin kriminoloji aspektləri barədə R (93) 6 sayılı, işçi heyəti barədə, sanksiya və digər tədbirlərin tətbiqi ilə bağlı R (97) 12 sayılı, həbsxanalarda tibbi yardımın etik və

təşkilati aspektləri barədə R (98) 7 sayılı, həbsxanaların dolması və məhbuslarının sayının artması barədə R (99) 22 sayılı, vaxtından əvvəl azad etmə barədə R (2003) 22 sayılı və həbsxana müdiriyyəti tərəfindən ömürlük və uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilmiş məhbusların cəzalarının çəkilməsinin təşkili barədə R (2003) 23 sayılı tövsiyələrində nəzərdə tutulmuş standartları bir daha təsdiq etməklə;

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Məhbuslarla davranışın minimal standart qaydalarını nəzərə almaqla;

Avropada ümumən cinayət siyasətində, hökmlərin çıxarılması və penitensiar müəssisələrin idarə edilməsi təcrübəsində baş vermiş dəyişiklikləri Nazirlər Komitəsinin R (87) 3 sayılı tövsiyəsi üzrə Avropa Penitensiar Qaydalarının ciddi şəkildə nəzərdən keçirilməsi və yeniləşdirilməsi tələbini nəzərə alaraq;

Üzv dövlətlərin hökumətlərinə:

- Nazirlər Komitəsinin R (87) 3 sayılı tövsiyəsi üzrə Avropa Penitensiar Qaydalarının əvəz edən bu tövsiyəyə əlavə edilmiş Qaydaları özünün qanunvericilik fəaliyyətində, siyasətində və təcrübədə rəhbər tutmağı;

- onun mətninin, ona qoşulmuş şərhin tərcüməsini, o cümlədən məhkəmə hakimiyyəti, penitensiar müəssisələrin işçi heyəti və məhbuslar arasında geniş yayılmasını tövsiyə edir.

I Hissə **Əsas Prinsiplər**

1. Azadlıqdan məhrum edilmiş bütün şəxslərlə davranış zamanı onların hüquqlarına hörmət edilməlidir.
2. Azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslər məhkum olunduqları və həbsdə saxlandığı qanuna və məhkəmənin qərarına əsasən məhrum olunmadıqları bütün hüquqları saxlayırlar.
3. Azadlıqdan məhrum edilmiş bütün şəxslərə tətbiq olunan məhduduyuyətlər onun tətbiqinin əsas məqsədinə uyğun və minimal olmalıdır.
4. Məhbusların insan hüquqlarının pozulması ilə müşayiət edilən şəraitdə saxlanması vəsaitin çatışmaması ilə şərtləndirilə bilməz.

5. Azadlıqdan məhrum etmə yerlərində həyat, imkan daxilində cəmiyyətdəki həyatın müsbət cəhətlərinə yaxın olmalıdır.
6. Həbsdə saxlanma elə təşkil olunmalıdır ki, bu azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin cəmiyyətə qayıdışına kömək etsin.
7. Xarici sosial xidmətlərlə əməkdaşlığı və imkan daxilində, vətəndaş cəmiyyətinin məhbۇsların həyatında iştirakını həvəsləndirmək məqsədəuyğundur.
8. Penitensiar müəssisələrin işçi heyəti vacib ictimai funksiyanı yerinə yetirir və buna görə də xidmətə qəbul qaydası, ixtisas hazırlığı və iş şəraiti onlara məhkumlarla davranışda yüksək standartlara riayət etmək imkanları verməlidir.
9. Bütün penitensiar müəssisələr dövlət orqanları və müstəqil strukturlar tərəfindən mütəmadi olaraq təftiş edilməlidir.

Tətbiq dairəsi

- 10.1. Avropa Penitensiar Qaydaları məhkəmənin qərarı ilə həbs edilmiş, azadlıqdan məhrum edilmiş bütün şəxslər barədə tətbiq edilir.
- 10.2. Məhkəmənin qərarı ilə həbs edilmiş, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslər bir qayda olaraq penitensiar müəssisələrdə, yəni hər iki kateqoriyaya aid olan məhbۇslar üçün nəzərdə tutulmuş müəssisələrdə saxlanmalıdırlar.
- 10.3. Bu Qaydalar aşağıdakı şəxslər barədə də tətbiq edilir:
  - a. müəyyən və ya hər hansı səbəbə görə penitensiar müəssisədə saxlanıla bilənlər; və
  - b. məhkəmənin qərarına əsasən həbs edilmişlər və yaxud azadlıqdan məhrum edilmişlər, lakin bu və ya digər səbəbdən digər yerlərdə saxlanılanlar.
- 10.4. Bu Qaydaların məqsədləri üçün penitensiar müəssisələrdə saxlanılan bütün şəxslər və ya 10.3-cü maddənin b bəndində göstərilənlər məhbۇs sayılırlar.
  - 11.1. 18 yaşına çatmayanlar yaşlılar üçün penitensiar müəssisələrdə yox, onlar üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi müəssisələrdə saxlanmalıdırlar.
  - 11.2. Lakin istisna hallarda, yetkinlik yaşına çatmayanlar belə penitensiar müəssisələrdə saxlanılırsa, onların hüquqi vəziyyəti və ehtiyacları nəzərə alınmaqla, xüsusi qaydalar müəyyənləşdirmək məqsədəuyğundur.

12.1. Rühi xəstəliklərdən əziyyət çəkən və yaxud psixi durumu həbsdə saxlanma ilə uyğun olmayan şəxslər bu məqsədlər üçün müəyyən olunmuş müəsisələrdə saxlanmalıdırlar.

12.2. Lakin buna baxmayaraq belə şəxslər penitensiar müəsisələrdə saxlanılırsa, onların hüquqi vəziyyəti və ehtiyacları nəzərə alınmaqla, xüsusi qaydalar müəyyənləşdirmək lazımdır.

13. Bu Qaydalar irqə, dərinin rənginə, cinsə, dilə, dinə, siyasi və digər əqidəyə, milli və ya sosial mənşəyə, doğulduğu məkana, iqtisadi statusa əsaslanan əlamətlərə görə ayrı-seçkiliyə yol verilmədən və qərəzsiz tətbiq edilir.

II Hissə **Həbsdə saxlanılma şərtləri** **Qəbul**

14. Şəxs penitensiar müəsisəyə milli qanunun tələblərinə uyğun və yalnız həbs edilmə barədə qərar olduqda qəbul edillə və ya orada saxlanıla bilər.

15.1. Qəbul olunan hər bir məhbus haqqında aşağıdakı məlumatlar dərhal qeydə alınır:

a. məhbusun şəxsiyyəti barədə;

b. qəbul üçün əsas və qərarı qəbul edən səlahiyyətli orqan barədə;

c. qəbul və azad edilmənin günü və saati;

d. məhbusa mənsub olan, bu Qaydaların 31-ci maddəsinə uyğun olaraq saxlanılmaq üçün qəbul edilən əmlak barədə siyahı;

e. penitensiar müəsisəyə daxil olana kimi hər hansı bədən xəsarətləri və ya kobud davranış barədə şikayət; və

f. tibbi sirr barədə tələblər nəzərə alınmaqla, məhbusun və ya digər şəxslərin psixi və fiziki vəziyyətinə aid olan sağlamlıq barədə bütün məlumatlar.

15.2. Qəbul zamanı 30-cu Qaydada göstərilmiş məlumatlar bütün məhbusların nəzərinə çatdırılır.

15.3. Qəbuldan dərhal sonra 24.9-cu Qaydaya əsasən həbs edilmə barədə məlumat göndərilir.

16. Qəbuldan sonra qısa müddətdə:

a. qəbul zamanı məhbusun sağlamlığı barədə məlumatlara 42-ci Qaydaya uyğun olaraq keçirilmiş həkim müayinəsinin nəticələri əlavə edilir;

b. 51-ci Qaydaya uyğun olaraq məhbusun saxlanma rejimi müəyyən olunur;

c. 52-ci Qaydaya uyğun olaraq məhbusun təhlükəlilik dərəcəsi müəyyənləşdirilir;

d. məhbusun ən vacib şəxsi və maddi ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə onun sosial vəziyyəti barədə bütün məlumatlar nəzərdən keçirilir; və

e. bu Qaydaların VIII hissəsinə uyğun olaraq məhkumlar barədə proqramların həyata keçirilməsi ilə əlaqədar zəruri addımlar atılır.

Cəzanın çəkilmə yeri və yerləşdirilmə

17.1. İmkan daxilində məhbuslar cəza çəkmək üçün yaşayış və ya sosial reabilitasiya yerlərinin yaxınlığında yerləşən penitensiar müəssisələrə göndərilməlidirlər.

17.2. Göndərilmə zamanı cinayət təqibinin davam etdirilməsi və təhlükəsizliyin təmin olunması, habelə bütün məhbuslar üçün müvafiq rejimin müəyyən edilməsi tələblərini də nəzərə almaq lazımdır.

17.3. İmkan daxilində cəzanın çəkilməsi üzrə ilkin yer barədə və sonradan bir penitensiar müəssisədən digərinə hər bir keçirilmə zamanı məhbusun rəyi öyrənilməlidir.

18.1. Məhbusların yerləşdirilməsi, o cümlədən yataq yerinin təqdim edilməsi, insan ləyiqətinə hörmət olunmaqla və imkan daxilində tək qalmaq imkanı təmin edilməklə, habelə sanitar-gigiyenik qaydalara uyğun, iqlim şəraiti, eyni zamanda otağın sahəsi və həcmi, işıqlanma, istiləndirmə və ventilyasiya şərtləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

18.2. Məhbusların yaşayacağı, işləyəcəyi və ya yığılacağı bütün binalarda:

a. məhbusların normal təbii işıqlanma şəraitində oxuması və ya işləməsi üçün pəncərələr kifayət qədər böyük olmalı, havanın təmizlənməsi üçün müvafiq

kondisioner sistemi istisna olmaqla, təmiz hava axını təmin olunmalı;

b. süni işıqlandırma ümumi qəbul olunmuş texniki normalara uyğun gəlməli; və

c. məhbusların işçi heyəti ilə təxirəsalınmadan əlaqə yaratmaq üçün siqnalizasiya sistemi nəzərdə tutulmalıdır.

18.3. 1-ci və 2-ci bəndlərdə nəzərdə tutulan məsələlərlə əlaqədar konkret minimal tələblər milli qanunvericiliklə müəyyən edilir.

18.4. Milli qanunvericilik penitensiar müəssisələrin dolması ilə əlaqədar bu minimal tələblərin pozulmaması üçün mexanizmlər nəzərdə tutulmalıdır.

18.5. Digər məhbuslarla birlikdə yerləşdirilməsi daha düzgün hesab edilən hallar istisna olmaqla, bir qayda olaraq məhbusları gecələr ayrı-ayrı kameralarda yerləşdirmək lazımdır.

18.6. Birgə saxlanmağa yalnız o vaxt yol verilir ki, müvafiq otaq bu məqsəddə cavab versin və məhbuslar bir-birinə uyğun olsunlar.

18.7. Məhbuslara, digər məhbuslarla bir otaqda yatmaq üçün yerləşdirməzdən əvvəl onlara imkan daxilində seçim etmək imkanı verilməlidir.

18.8. Məhbusun bu və ya digər penitensiar müəssisiyə, yaxud penitensiar müəssisənin konkret bölməsinə göndərilməsi barədə qərar qəbul edilərkən həbsdə saxlanmanın aşağıdakı qaydalarını ciddi şəkildə nəzərə almaq lazımdır:

a. təqsirləndirilən şəxslər məhkumlardan ayrı;

b. kişilər qadınlardan ayrı; və

c. yetkinlik yaşına çatmayan məhbuslar yaşlı məhbuslardan ayrı.

18.9. Məhbusların yerləşdirilməsi ilə əlaqədar 8-ci bənddə göstərilmiş tələblərdən istisnalara təşkil olunmuş tədbirlərdə onların birgə iştirakını təmin etmək məqsədilə yol verilə bilər, yalnız məhbuslar bir yerdə saxlanmaq üçün razı olmadıqda və penitensiar müəssisəsinin idarəetməsi bunu məhbusların maraqlarına daha çox cavab verməsini hesab etmirsə, bu qruplar həmişə gecə ayrılırlar.

18.10. Bütün məhbusların yerləşdirilməsi zamanı təhlükəsizlik tədbirləri - qaçış və ya məhbusların özlərinə və yaxud digərlərinə xətər yetirə biləcəkləri təhlükəsi nəzərə alınmaqla minimal olmalıdır.

Gigiyena

19.1. Penitensiar müəssisənin bütün ərazisi daim təmiz və səliqəli saxlanılmalıdır.

19.2. Məhbusların penitensiar müəssisəyə qəbulu zamanı onların yerləşdirildikləri kameralar və digər otaqlar təmiz olmalıdır.

19.3. Məhbuslar maneəsiz, gigiyena qaydalarına uyğun və təkliddə qalmağa imkan verən sanitariya qovşağından istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar.

19.4. Vannalar və duşlar kifayət qədər olmalı, hər bir məhbus onlardan iqlimə münasib temperaturda imkan daxilində hər gün, lakin gigiyenanın saxlanması üçün zəruri olduqda həftədə ən azı iki dəfə və ya daha çox istifadə edə bilməlidir.

19.5. Məhbuslar özlərini, paltarlarını və yataq yerlərini təmiz və səliqəli saxlamalıdırlar.

19.6. Bu məqsədlə penitensiar müəssisənin müdiriyyəti onların sərəncamlarına tualet ləvazimatı daxil olmaqla müvafiq vasitələr, habelə təmizliyi saxlamaq üçün vasitələr və materiallar təqdim edir.

19.7. Qadınların gigiyenik tələbatının ödənilməsi üçün zəruri tədbirlər nəzərdə tutmaq lazımdır.

Paltar və yataq ləvazimatı

20.1. Münasib paltar olmayan məhbuslar iqlimə uyğun paltarla təmin olunurlar.

20.2. Bu paltar rüsvayedicı və alçaldıcı olmamalıdır.

20.3. Bütün paltarlar yaxşı vəziyyətdə saxlanılmalı və zəruri hallarda dəyişdirilməlidir.

20.4. Həbs yerinin ərazisindən kənara çıxmağa icazə almış məhbusları onların məhbusluğunu göstərən paltarı geyməyə məcbur etmək olmaz.

21. Hər bir məhbus ayrı çarpayı və fərdi yataq ləvazimatı ilə təmin olunur, onların yaxşı vəziyyətdə saxlanması və təmizliyinin gözlənilməsi məqsədlə tələb olunan qaydada dəyişdirilir.

Qidalanma

- 22.1. Məhbuslar onların yaşı, səhhəti, dini, mədəniyyəti və işin xarakteri nəzərə alınmaqla kompleks yeməklə təmin edirlər.
- 22.2. Minimal kolorilik və zülallar daxil olmaqla, qida rasionuna dair tələblər, milli qanunvericiliklə müəyyənləşdirilir.
- 22.3. Yemək sanitar-gigiyenik tələblərə uyğun hazırlanır və verilir.
- 22.4. Yemək qəbulu normal fasilələr nəzərə alınmaqla, gündə üç dəfə təşkil edilir.
- 22.5. Məhbusların təmiz içməli sudan daima istifadə etmək imkanları olmalıdır.
- 22.6. Həkim və ya ixtisaslı tibb bacısı tibbi göstəricilərə əsasən hər hansı bir məhbusun qida rasionunun dəyişdirilməsini tövsiyə edə bilər.

Hüquqi yardım

- 23.1. Bütün məhbuslar hüquqi yardım almaq hüququna malikdirlər, müdiriyyət öz növbəsində belə yardımdan səmərəli istifadə üçün zəruri şərait yaratmalıdır.
- 23.2. Məhbuslar istənilən hüquqi məsələ ilə əlaqədar öz seçimlərinə və hesablarına vəkillə məsləhətləşə bilərlər.
- 23.3. Pulsuz hüquqi xidmət sistemi mövcud olduqda, müdiriyyət bu barədə məhbusları məlumatlandırmalıdır.
- 23.4. Məhbusların öz vəkilləri ilə məsləhətləşməsi və istənilən ünsiyyəti, onların yazışması da daxil olmaqla məxfi xarakter daşıyır.
- 23.5. Müstəsna hallarda məhkəmə penitensiar müəssisədə ağır cinayətin və ya təhlükəsizliyə qarşı ciddi təhdidin qarşısının alınması məqsədilə belə məxfiliyə məhdudiyət qoya bilər.
- 23.6. Məhbusların onlar barədə məhkəmə-istintaq hərəkətlərinə dair sənədlərlə tanış olmaq, yaxud belə sənədləri özlərində saxlamaq imkanı olmalıdır.

Xarici aləmlə əlaqələr

24.1. Məhbuslara kifayət qədər tez-tez öz ailələri, digər şəxslər və kənar təşkilatların nümayəndələri ilə poçt, telefon və yaxud digər əlaqə vasitələrinin köməyi ilə əlaqə saxlamasına, habelə göstərilən şəxslərin məhbuslara baş çəkməsinə icazə verilir.

24.2. Cinayət təqibinin davam etdirilməsi, ictimai qaydanın və təhlükəsizliyin saxlanılması, cinayətlərin qarşısının alınması və cinayətdən zərər çəkmiş şəxslərin müdafiəsi zəruri olduqda əlaqə və başçəkmələr məhdudlaşdırıla və yaxud nəzarətə götürülə bilər, lakin belə məhdudiyyətlər, məhkəmə tərəfindən müəyyən olunan xüsusi məhdudiyyətlər daxil olmaqla minimal əlaqə səviyyəsini saxlamalıdır.

24.3. Milli qanunvericilikdə məhbuslarla əlaqəsi məhdudlaşdırılmayan milli, beynəlxalq təşkilatlar və vəzifəli şəxslər göstərilə bilər.

24.4. Başçəkmələr elə təşkil olunmalıdır ki, məhbusların təbii şəkildə ailə əlaqələrini maksimal saxlamaq və möhkəmləndirmək imkanı olsun.

24.5. Penitensiar müəssisələrin müdiriyyəti məhbuslara xarici aləmlə adekvat əlaqələri saxlamağa kömək edir və bu məqsədlə onlara müvafiq maddi kömək göstərir.

24.6. Yaxın qohumlarının birinin vəfatı və ağır xəstəliyi barədə məlumat dərhal məhbusun nəzərinə çatdırılır.

24.7. Həmişə, vəziyyət buna imkan verdikdə, məhbusa xəstə qohuma baş çəkməyə, dəfndə iştirak etməyə və ya digər humanitar motivlərə əsasən müəssisəyə və ya sərbəst şəkildə penitensiar müəssisəni tərk etməyə icazə verilməlidir.

24.8. Məhbuslara həbs olunma və ya digər penitensiar müəssisəyə keçirilmə, habelə istənilən ağır xəstəlik və ya xəsarət barədə öz ailələrini təxirəsalınmadan məlumatlandırmaq üçün icazə vermək lazımdır.

24.9. Məhbusun penitensiar müəssisəyə qəbulu, onun ciddi xəstəliyi və ya vəfatı, ağır xəsarət aldığı və yaxud xəstəxanaya keçirildiyi zaman müdiriyyət, əgər bunu məhbus özü xahiş etmərsə, həyat yoldaşını və ya tanışını, yaxud əgər məhbus evli deyilsə, yaxın qohumunu və ya məhbusun göstərdiyi digər şəxsi dərhal məlumatlandırılmalıdır.

24.10. Məhbuslar, ayrı-ayrı hallarda məhkəmə tərəfindən müəyyən müddətə konkret qadağa qoyulması halları istisna olmaqla, müntəzəm olaraq dövrü və digər nəşrlərə

abunə olmaqla və ya qəzet oxumaqla, habelə radio və televiziyaadan müntəzəm olaraq ictimai hadisələr barədə məlumat almaq imkanına malik olmalıdırlar.

24.11. Penitensiar müəssisənin müdiriyyəti milli qanunvericiliklə məhbusların hüquqları məhdudlaşdırılmadığı hallarda, onların seçkilərdə, referendumlarda və cəmiyyət həyatının digər tədbirlərində iştirakını təmin edir.

24.12. Təhlükəsizlik, yaxud ictimai maraqlar naminə, cinayətdən zərər çəkmiş şəxslərin, digər məhbusların və işçi heyətinin müdafiəsinin təmin olunması halları istisna olmaqla, məhbusların kütləvi informasiya vasitələri ilə əlaqə imkanı olmalıdır.

Daxili rejim

25.1. Bütün məhbusların saxlanma rejimi tarazlaşdırılmış tədbirlər proqramını nəzərdə tutmalıdır.

25.2. Belə rejim bütün məhbuslara gün ərzində normal insani və qarşılıqlı ictimai əlaqə üçün zəruri olan vaxtı kameradan kənarında keçirmək imkanı verməlidir.

25.3. Belə rejim eyni zamanda məhbusların maddi ehtiyaclarını ödəmək imkanı yaratmalıdır.

25.4. Fiziki, psixoloji və cinsi zorakılığın qurbanları olmuş məhbusların ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Əmək fəaliyyəti

26.1. Həbs yerlərində əməyə daxili rejimin müsbət elementi kimi baxılmalı və ondan heç vaxt cəza kimi istifadə edilməməlidir.

26.2. Penitensiar müəssisənin müdiriyyəti faydalı əmək üçün kifayət qədər şərait yaratmağa çalışmalıdır.

26.3. Məhbuslara təklif olunan işin xarakteri onlara azadlığa çıxdıqdan sonra yaşamaq üçün qazanc əldə etmək qabiliyyətini saxlamağa və yaxşılaşdırmağa imkan yaratmalıdır.

26.4. 13-cü Qaydaya uyğun olaraq iş təqdim edilərkən cinsi əlamətə görə ayrı-seçkiliyə yol verilə bilməz.

- 26.5. Məhbuslara, xüsusilə gənc məhbuslara səmərə verə bilən və ixtisas hazırlığı elementlərini nəzərdə tutan iş təqdim olunmalıdır.
- 26.6. İmkan daxilində müvafiq ixtisas seçimi, daxili qaydanın və intizamın tələbləri nəzərə alınmaqla, məhbuslar iştirak etmək istədikləri fəaliyyət növünü seçə bilərlər.
- 26.7. Məhbusları normal həyata hazırlamaq məqsədilə islah müəssisələrində əməyin təşkili və üsulları cəmiyyətdə olan fəaliyyətin təşkili və üsullarına maksimal uyğun olmalıdır.
- 26.8. Penitensiar müəssisələrdə məhbusların əməyindən maliyyə gəliri alınması standartlara uyğunlaşdırılma, habelə peşə hazırlığının keyfiyyətinin yüksəlməsi və səmərəliliyi nöqtəyi-nəzərindən faydalı olsa da, məhbusların mənafeyləri bu məqsədə təbə edilməməlidir.
- 26.9. Məhbuslara iş penitensiar müəssisənin müdiriyyəti tərəfindən, ya müstəqil və yaxud xüsusi podradətçi ilə birgə, penitensiar müəssisənin ərazisində və yaxud onun hüdudlarından kənarında təqdim olunur.
- 26.10. İstənilən halda məhbuslar öz əməklərinə görə ədalətli əmək haqqı almalıdırlar.
- 26.11. Məhbuslar əmək haqqının bir hissəsini şəxsi istifadə üçün icazə verilmiş əşyalar əldə etmək və bir hissəsini ailələrinə ayırmaq imkanına malik olmalıdırlar.
- 26.12. Məhbusları, azad edilərkən onlara verilmək məqsədilə əmək haqqının bir hissəsini qənaət etməyə həvəsləndirmək lazımdır.
- 26.13. Məhbusların sağlamlıqlarının qorunması və əməyin təhlükəsizliyi tədbirləri azadlıqda olan işçilər barədə tətbiq edilən tədbirlərdən sərt olmamalıdır.
- 26.14. Məhbuslara, ixtisas xəstəlikləri də daxil olmaqla, istehsalatda xəsarət almaqla əlaqədar ödəmələr üçün azadlıqda olan işçilərə tətbiq edilən ödənişlərdən az olmayan vəsait nəzərdə tutulmalıdır.
- 26.15. Məhbusların maksimal iş günü və iş həftəsi azad işçilərin muzzdla işə qəbulunu müəyyənləşdirən yerli normalara və ənənələrə uyğun olmalıdır.
- 26.16. Məhbusların həftədə ən azı bir istirahət günü, təhsil və digər məşğuliyyət üçün kifayət qədər vaxtı olmalıdır.

26.17. İmkan daxilində işləyən məhbuslar milli sosial təminat sistemində daxil edilməlidirlər.

Fiziki təmrinlər və asudə vaxt

27.1. Hər bir məhbus hər gün hava şəraiti imkan verərsə, bir saatdan az olmayaraq təmiz havada fiziki təmrinlərlə məşğul olmaq imkanına malik olmalıdır.

27.2. Əlverişsiz hava şəraitində fiziki təmrinlərlə məşğul olmaq üçün digər imkanlar nəzərdə tutulmalıdır.

27.3. Fiziki formanın saxlanılmasına, idmanla məşğul olmağa və asudə vaxtın təşkilinə yönəlmiş düşünülmüş tədbirlər daxili rejimin ayrılmaz hissəsi sayılır.

27.4. Belə məşğələlərə penitensiar müəssisələrin müdiriyyəti tərəfindən dəstək verilir, müvafiq qurğular və avadanlıqlar təqdim edilir.

27.5. Penitensiar müəssisələrin müdiriyyəti məhkumların ehtiyac duyduqları xüsusi məşğələlərin təşkili üçün tədbirlər görür.

27.6. Məhbuslara idmanla məşğulliyət, oyunlar, mədəni tədbirlər, maraqlar, digər üsullar da daxil olmaqla asudə vaxtın keçirilməsi üçün şərait yaradılmalı, imkan daxilində belə tədbirlərin təşkilinə icazə verilməlidir.

27.7. Məhbusların məşğələlər və asudə vaxtın təşkili ilə əlaqədar tədbirlər zamanı bir-biri ilə ünsiyyət imkanları olmalıdır.

Təhsil

28.1. Hər bir penitensiar müəssisə bütün məhbuslara maksimal geniş və onların fərdi ehtiyaclarına cavab verən, məqsədlərinə uyğun olan təhsil proqramlarından istifadə etmək imkanları verməyə çalışmalıdır.

28.2. İlk növbədə oxumağı, yazmağı və saymağı bacarmayan, habelə ilkin təhsili və peşə hazırlığı olmayan məhbuslara diqqət yetirmək lazımdır.

28.3. Gənc məhbusların, habelə xüsusi ehtiyacları olan məhbusların təhsilinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

28.4. Daxili rejimə əsasən təhsilin statusu əməyin statusundan aşağı olmamalı və məhbuslar təhsil proqramlarında iştiraka görə maliyyə cəhətdən məhdudlaşdırılmamalıdır.

28.5. Hər bir penitensiar müəssisə lazımı qaydada müxtəlif populyar və tədris materiaları, kitablarla və digər məlumat daşıyıcıları ilə komplektləşdirilmiş kitabxanaya malik olmalıdır.

28.6. İmkan daxilində penitensiar müəssisələrin kitabxanalarının işi yerli kitabxana xidmətləri ilə birgə təşkil edilir.

28.7. İmkan daxilində məhbusların təhsili:

a. onlar azadlığa çıxdıqdan sonra öz təhsillərini və peşə hazırlıqlarını problemsiz davam etdirmələri üçün ümummilli təhsil və peşə hazırlığı sisteminə inteqrasiya olunmalıdır; və

b. kənarında olan təhsil müəssisələrinin himayəsi altında həyata keçirilməlidir.

Fikir, vicdan və din azadlığı

29.1. Məhbusların fikir, vicdan və din azadlığına hörmətlə yanaşılmalıdır.

29.2. İmkan daxilində daxili rejim elə təşkil edilməlidir ki, məhbuslara öz dininə və məzhəbinə sətayiş etməyə, müvafiq qaydada icazə alınıb bu din və etiqad üzrə nümayəndənin təşkil etdiyi xidmət və mərasimlərə baş çəkməyə imkan yaratsın;

bu dinin və etiqadın nümayəndələri məhbuslara baş çəkmək və onlarla gizli şəraitdə təmasda olmaq imkanına malik olmalıdırlar;

məhbuslara onların dininə və etiqadına aid olan kitab və ədəbiyyat saxlamağa icazə verilməlidir.

29.3. Məhbuslar bu və ya digər dinə etiqad etməyə, dini mərasimlərdə iştirak etməyə, dini ayinlərin icrasında iştiraka və yaxud hər hansı dinin

nümayəndələrinin onlara baş çəkməsinə məcbur edilə bilməzlər.

Məlumatlandırılma

30.1. Bütün məhbusları qəbul zamanı və bundan sonra zəruri hallarda mütəmadi olaraq yazılı və ya şifahi şəkildə onlara aydın olan dildə daxili intizam qaydaları, penitensiar müəssisələrdə onların hüquq və vəzifələri barədə məlumatlandırmaq lazımdır.

30.2. Məhbuslara təqdim edilən məlumatın mətnini özlərində saxlamağa icazə verilir.

30.3. Məhbuslar onlara aidiyyəti olan bütün prosessual hərəkətlər, əgər onlar məhkum edilmişlərsə, cəza müddəti və vaxtından əvvəl azad edilmə imkanları barədə məlumatlandırılırlar.

Məhbusların əmlakı

31.1. Məhbuslarda daxili intizam qaydaları ilə saxlanılmasına icazə verilməyən bütün əmlak penitensiar müəssisəyə daxil olarkən saxlanmaq üçün ambara təhvil verilir.

31.2. Əmlakı saxlanmaq üçün verilən məhkum onların siyahısını imzalayır.

31.3. Bu əmlakın yaxşı vəziyyətdə saxlanması təmin edilməlidir.

31.4. Belə əmlakın məhv edilməsi qərarı qəbul edildikdə, bu fakt məhbus məlumatlandırılmaqla qeydiyyatata alınır.

31.5. Gigiyena, daxili qayda və təhlükəsizlik tələbləri nəzərə alınmaqla, məhbuslar azadlıqdakından çox da baha olmayan qiymətlərə şəxsi istifadə məqsədilə ərzaq məhsulları və içkilər almaq hüququna malikdirlər.

31.6. Əgər məhbus özü ilə hər-hansı dərman preparatları gətirərsə, onlardan istifadə olunması ilə əlaqədar həkim qərar qəbul edir.

31.7. Məhbuslara əmlakı özlərində saxlamağa icazə verildikdə, müdiriyyət əmlakın qorunmasına kömək məqsədilə tədbirlər görməlidir.

Məhbusların daşınması

32.1. Məhbusların penitensiar müəssisələrə, ya məhkəmə, yaxud xəstəxana və digər yerlərə daşınması zamanı, imkan daxilində onların diqqəti az cəlb etməsi, anonimliyin təmin edilməsi məqsədilə zəruri tədbirlər görülməlidir.

32.2. Məhbusları havası kifayət qədər dəyişilməyən və işıqlandırılmayan, yaxud onlar üçün narahatçılıq yaradan və ya onların şəxsiyyətini alçaldan nəqliyyat vasitələri ilə daşımaq qadağandır.

32.3. Məhbusların daşınması dövlət hakimiyyəti orqanlarının hesabına və onların rəhbərliyi ilə həyata keçirilir.

Məhbusların azad edilməsi

33.1. Bütün məhbuslar cəza müddəti başa çatdıqda və ya məhkəmə və yaxud digər orqanın qərarına əsasən dərhal azad edirlər.

33.2. Azad edilmənin vaxtı və saati qeyd edilir.

33.3. Bütün məhbuslar azadlığa çıxdıqdan sonra onların cəmiyyətə qayıtmalarına kömək edən vasitələrdən istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar.

33.4. Müvafiq qərara əsasən pulun götürülməsi və hər hansı bir əmlakın penitensiar müəssisədən kənara göndərilməsi, habelə sanitariya baxımından bu və ya digər əşyaların məhv edilməsi məqsəduyğun hesab edildiyi hallar istisna olmaqla, azad olunan məhbusa saxlanmaq üçün götürülmüş və ona məxsus olan əşyalar və pullar qaytarılır.

33.5. Məhbuslar onlara qaytarılan əmlakın alınmasını imzaları ilə təsdiq edirlər.

33.6. 42-ci Qaydaya əsasən azadlığa hazırlıqla əlaqədar azad edilmə gününə daha yaxın vaxtda məhbus tibbi müayinədən keçirilir.

33.7. Azad edilmə ilə əlaqədar məhbusların müvafiq, o cümlədən onların şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlərlə, yaşayış və iş yeri ilə təmin edilməsi üzrə tədbirlər həyata keçirilməlidir.

33.8. Azad edilən məhbuslar yaşayış üçün, habelə ilin fəslinə və hava şəraitinə uyğun paltarla, təyinat yerinə çatmaq üçün kifayət qədər vəsaitlə təmin olunurlar.

Qadınlar

34.1. Bu Qaydaların tələbləri gözlənilməklə, qadın məhbuslar barədə bu və ya digər nöqtəyi-nəzərdən onların həbsi ilə əlaqədar hər hansı bir qərar qəbul edildikdə, müdiriyyət qadınların ehtiyaclarına, o cümlədən onların fiziki, peşə, sosial və psixoloji ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirməlidir.

34.2. 25.4-cü Qaydada göstərilmiş problemlərlə rastlaşmış məhbus qadınların zəruri xidmətlərdən istifadə imkanlarının təmin olunması üçün xüsusi səylər göstərməlidir.

34.3. Məhbuslar penitensiar müəssisədən kənarında doğmaq imkanına malik olmalıdırlar, uşaqların penitensiar müəssisədə doğuşu zamanı həbs yerlərinin müdiriyyəti zəruri kömək göstərməli və müvafiq şərait yaratmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayanların həbsxanada saxlanması

35.1. Müstəsna hallarda 18 yaşına çatmamış şəxslər yaşlı məhbuslar üçün penitensiar müəssisələrdə saxlandıqda, müdiriyyət bütün məhbuslara verilmiş imkanlarla yanaşı, onların azadlıqda yetkinlik yaşına çatmayanların istifadə etdiyi sosial, psixoloji və təhsil proqramlarından istifadə etmək imkanlarını təmin etməlidir.

35.2. Yetkinlik yaşına çatmayan məktəb yaşlı hər bir məhbus təhsil almaq imkanına malik olmalıdır.

35.3. Azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən azad edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanlara əlavə köməklik göstərilməlidir.

35.4. Yetkinlik yaşına çatmayanlar penitensiar müəssisələrdə saxlandıqda, onların maraqlarına zidd olmayan hallar istisna olmaqla, yaşlı məhbuslardan ayrı saxlanılırlar.

Azyaşlı uşaqlar

36.1. Azyaşlı uşaqlar öz valideynləri ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində o halda qala bilərlər ki, bu ən yüksək dərəcədə onların maraqlarına cavab verir. Onlarla məhbuslar kimi rəftar etmək olmaz.

36.2. Azyaşlı uşaqlara öz valideynləri ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində qalmağa icazə verildiyi hallarda, müəssisədə ixtisaslı işçi heyəti ilə komplektləşdirilmiş uşaq otağı nəzərdə tutulmalı, valideyn, uşağın iştirakı mümkün olmayan fəaliyyətlə məşğul olduğu zaman uşaqlar buraya yerləşdirirlər.

36.3. Belə uşaqların mənafeyi üçün ayrı bina nəzərdə tutulmalıdır.

Xarici dövlətlərin vətəndaşları

37.1. Xarici dövlətlərin vətəndaşları olan məbuslar təxirə salınmadan öz ölkələrinin diplomatik və konsulluq nümayəndəlikləri ilə əlaqəyə girmək hüququ barədə məlumatlandırılırlar və onlara belə təmas üçün zəruri imkanlar yaradılır.

37.2. Bu ölkədə diplomatik və konsulluq nümayəndəliyi olmayan ölkələrin vətəndaşları olan məbuslara, habelə qaçqınlara və vətəndaşlığı olmayanlara, onların maraqlarını təmsil edən diplomatik və konsulluq nümayəndəlikləri, habelə onların maraqları naminə fəaliyyət göstərən milli və beynəlxalq təşkilatın nümayəndələri ilə əlaqə üçün eyni imkanlar yaradılır.

37.3. Azadlıqdan məhrum etmə yerlərində saxlanılan və xüsusi ehtiyacları olan əcnəbilərin mənafeyləri naminə penitensiar müəssisənin müdiriyyəti məbusların maraqlarını təmsil edən diplomatik və konsulluq nümayəndəliklərinin səlahiyyətli şəxsləri ilə əməkdaşlıq edir.

37.4. Xarici dövlətlərin vətəndaşları olan məbuslara hüquqi yardım almaq barədə konkret məlumat verilir.

37.5. Xarici dövlətlərin vətəndaşları olan məbuslar digər ölkədə cəza çəkmək üçün ərizə ilə müraciət etmək imkanları barədə məlumatlandırılırlar.

Milli və dil azlıqları

38.1. Milli və dil azlıqlarına mənsub olan məbusların ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə xüsusi tədbirlər görmək lazımdır.

38.2. İmkan daxilində müxtəlif qruplar azadlıqdan məhrum etmə yerlərində öz mədəni ənənələrini davam etdirmək imkanlarına malik olmalıdırlar.

38.3. Dil ehtiyacları ixtisaslı tərcüməçilərin xidmətindən istifadə olunmaqla və penitensiar müəssisədə istifadə olunan dillərdə çap materilləri təqdim edilməklə ödənilir.

III Hissə

Sağlamlığın qorunması

Tibbi xidmət

39.1. Penitensiar müəssisələrin müdiriyyəti bütün məhbusların sağlamlığının qorunmasını təmin edir.

Penitensiar müəssisələrdə tibbi xidmətin təşkili

40.1. Penitensiar müəssisələrin tibb xidmətləri dövlətin və ya icmanın mülki səhiyyə təşkilatları (orqanları) ilə sıx əlaqədə təşkil edilir.

40.2. Penitensiar müəssisələrdə sağlamlığın qorunması siyasəti dövlətin bu siyasətinin ayrılmaz hissəsi olmaqla, ona uyğundur.

40.3. Məhbuslar hüquqi vəziyyətlərinə uyğun olaraq və ayrışeçkiliyə yol verilmədən ölkədə mövcud olan tibb xidmətlərindən istifadə imkanına malik olmalıdırlar.

40.4. Penitensiar müəssisələrin tibb xidmətləri məhbusların əziyyət çəkə biləcəkləri fiziki və psixi xəstəlikləri, yaxud zədələri müəyyənləşdirir və müalicə edirlər.

40.5. Bunun üçün məhbusa, mülki müəssisələrdə mövcud olanlar da daxil olmaqla, bütün zəruri tibbi, cərrahi və psixiatrik xidmətlər göstərilir.

Tibbi və sanitar işçi heyəti

41.1. Hər bir penitensiar müəssisənin müvafiq ixtisasa, ümumi tibbi təcrübəyə malik ən azı bir həkimi olmalıdır.

41.2. Təxirəsalınmaz hallarda təcili tibbi yardım göstərə bilən müvafiq ixtisaslı həkimin olması məqsədlilə tədbirlər görülür.

41.3. Penitensiar müəssisələrdə həkim ştatı olmadığı hallarda, bu müəssisələrə mütamadi olaraq əvəzçiliklə işləyən həkim baş çəkməlidir.

41.4. Hər bir penitensiar müəssisədə ümumi tibbi hazırlıq keçmiş işçi heyəti olmalıdır.

41.5. Hər bir məhbusun ixtisaslı diş və göz həkiminin xidmətindən istifadə imkanı olmalıdır.

Həkimin vəzifələri

42.1. Həkim və ya bu həkimə tabe olan ixtisaslı tibb bacısı, açıq-aydın zəruri hallar istisna olmaqla, ilk imkan olduqda hər bir məhbusu müayinə edir.

42.2. Həkim və ya bu həkimə tabe olan ixtisaslı tibb bacısı azad olunan məhbusu onun xahişinə əsasən müayinə edir, habelə zəruri hallarda bütün məhbuslara baxış keçirir.

42.3. Həkim və yaxud bu həkimə tabe olan ixtisaslı tibb bacısı məhkuma baxış zamanı aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirir:

- a. həkim sirrinin saxlanması üzrə ümumi qaydalara;
- b. fiziki və psixi xəstəliklərin müəyyən edilməsinə, onun müalicəsi və ya müalicə kursunun davam etdirilməsi üçün bütün tədbirlərin görülməsinə;
- c. məhbuslar barəsində istənilən mümkün zorakılıq əlamətlərinin və yaxud sübutların qeydiyyatı alınması və müvafiq hakimiyyət nümayəndələrinin nəzərinə çatdırılmasına;
- d. narkotiklərdən, dərman preparatlarından və yaxud alkoqoldan sui-istifadə ilə əlaqədar absteniya əlamətlərinin müalicəsinə;
- e. azadlıqdan məhrum etmə ilə əlaqədar yaranmış istənilən psixi və yaxud digər stress hallarının müəyyən edilməsinə;
- f. infeksiya və yaxud yoluxucu xəstəliklə əlaqədar şübhəli sayılan məhbusun infeksiyanın saxlandığı və ya zəruri müalicə üçün tələb edilən müddətdə təcrid edilməsinə;
- g. HIV-lə yoluxmuş məhbusların yalnız bu səbəbdən təcrid olunmamasının təmin edilməsinə;
- h. azad edildikdən sonra cəmiyyətə reintegrasiya üçün maneçilik yarada bilən fiziki və psixi qüsurlara;
- i. hər bir məhbusun əməyə və fiziki gərginliyə yararlılığının müəyyən edilməsinə; və
- c. məhbusların razılıq verdikləri təqdirdə, azad edildikdən sonra istənilən zəruri tibbi və ya psixiatrik müalicənin davam etdirilməsi ilə əlaqədar mülki müəssisələrlə danışıqlara.

43.1. Həkim məhbusların fiziki və psixi sağlamlığının qayğısına qalır, bütün xəstə məhbuslara, habelə nasazlıq və yaxud zədə ilə bütün müraciət edənlərə, o cümlədən xüsusi diqqət yetirilən istənilən məhbusa cəmiyyətdə mövcud səhiyyə standartlarına uyğun şəraitdə və tezliklə baxış keçirir.

43.2. Həkim və ya bu həkimə tabe olan ixtisaslı tibb bacısı tək saxlanan məhbusların səhhətinə xüsusi diqqət yetirir, hər gün onlara baş çəkir və onların, yaxud penitensiar müəssisənin işçi heyətinin xahişinə əsasən təxirəsalınmaz tibbi yardım göstərir və müalicə aparır.

43.3. Həkim həbsin davam etdirilməsinin və ya tək saxlanma da daxil olmaqla, həbsin istənilən şərtlərinin, habelə məhbusun fiziki və yaxud psixi sağlamlığını təhlükədə qoyan bütün hallar barədə müdiriyyətə məruzə edir.

44.1. Həkim və ya müvafiq səlahiyyətlər verilmiş digər şəxs vaxtaşırı yoxlama aparır, məlumat toplayır və zəruri hallarda, digər vasitələrlə müdiriyyətə aşağıdakı məlumatları verir:

a. qida və suyun miqdarı, keyfiyyəti, hazırlanması və verilməsi;

b. müəssisənin və məhbusların sanitar-gigiyenik vəziyyəti;

c. müəssisədə su kəmərinin və kanalizasiya xəttinin, istilik, işıqlandırma və ventilyasiyanın vəziyyəti; və

d. məhbusların geyiminin və yataq ləvazimatının yararlılığı və təmizliyi.

44.1. Müdiriyyət 43 və 44-cü Qaydalara uyğun həkim və ya müvafiq səlahiyyətlər verilmiş digər şəxs tərəfindən təqdim olunmuş məruzə və rəylərə baxır, verilmiş tövsiyələrlə razı olduqda, onların yerinə yetirilməsi üçün təcili tədbirlər görür.

45.2. Həkimin tövsiyələri müdiriyyətin səlahiyyətinə aid olmadıqda və yaxud, əgər müdiriyyət onlarla razı deyilsə, o, təxirə salınmadan həkimin rəyini və özünün raportunu yuxarı instansiyaya göndərir.

Tibbi xidmət

46.1. Xüsusi müalicə tələb edən xəstə məhbuslar, penitensiar müəssisədə belə müalicə mümkün olmadıqda, xüsusiləşdirilmiş müəssisələrə və yaxud mülki xəstəxanalara keçirilirlər.

46.2. Penitensiar xidmətin özünün xəstəxanası olduqda, buraya göndərilən xəstə məhbuslara tələb olunan qayğı və müalicə üçün xəstəxana kifayət qədər avadanlıqlarla və müvafiq işçi heyəti ilə komplektləşdirilməlidir.

Psixi sağlamlıq

47.1. 12-ci Qaydada göstərilənlərə aid edilməyən, psixi pozğunluqlardan və ya anomaliyalardan əziyyət çəkən məhbusların müşahidəsi və müalicəsi xüsusiləşdirilmiş penitensiar müəssisələrdə və yaxud həkim nəzarəti olan bölmələrdə həyata keçirilməlidir.

47.2. Penitensiar müəssisənin tibb xidməti psixiatrik müalicəyə ehtiyacı olan bütün məhbusların müalicəsini təmin edir və intiharların qarşısının alınmasına xüsusi diqqət yetirir.

Digər məsələlər

48.1. Məhbuslar onların razılığı olmadan heç bir təcrübəyə məruz qala bilməzlər.

48.2. Məhbusların fiziki zədələnməsinə, psixi əzablarına gətirib çıxaran və yaxud sağlamlıq üçün digər ziyan doğura bilən təcrübələr qadağandır.

IV Hissə

Daxili qayda

Daxili qaydanın təşkilinə ümumi yanaşma

49. Penitensiar müəssisələrdə daxili qayda rejim, təhlükəsizlik və intizamın tələbləri nəzərə alınmaqla və eyni zamanda məhbuslara insan ləyaqətini təmin edən şərait təqdim olunmaqla, habelə 25-ci Qaydaya uyğun tədbirlər proqramının tam yerinə yetirilməsi şərti ilə təşkil olunur.

50. Daxili qaydanın, təhlükəsizliyin və intizamın təmin olunması zərurəti nəzərə alınmaqla, məhbuslara ümumi saxlanma şəraiti ilə bağlı məsələləri müzakirə etməyə icazə verilir və bu məsələlərin penitensiar müəssisənin idarəetməsinin nəzərinə çatdırılması həvəsləndirilməlidir.

Mühafizə

51.1. Ayır-ayrı məhbuslar barədə tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri onların etibarlı saxlanması təminatı üçün minimal olmalıdır.

51.2. Fiziki maneələrlə və digər texniki vasitələrlə təmin edilən mühafizə, məhbusları tanıyan və onların nəzarəti altında olan işçi heyəti tərəfindən tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri ilə tamamlanır.

51.3. Qəbuldan sonra imkan olan kimi, aşağıdakıların müəyyənləşdirilməsi məqsədilə məhbusların qiymətləndirilməsi həyata keçirilməlidir:

a. onların qaçış vaxtı cəmiyyət üçün yarada biləcəkləri təhlükə;

b. onların müstəqil və ya xaricdən kömək göstərilməklə qaçış cəhdləri ilə əlaqədar risk.

51.4. Bundan sonra hər bir məhbus bu risklərin dərəcəsinə uyğun rejim şəraitində saxlanılır.

51.5. Zəruri rejim tədbirlərinin dərəcəsinə bu və ya digər məhbusun həbsdə saxlanma müddəti ərzində vaxtaşırı yenidən baxılır.

Təhlükəsizlik

52.1. Qəbuldan sonra imkan olan kimi, məhbusların digər məhbuslar və ya penitensiar müəssisələrdə işləyən şəxslər və yaxud bu müəssisələrə baş çəkən şəxslər üçün təhlükə yarada biləcəkləri, habelə onların özlərinə xəsarət yetirmələri ehtimalını müəyyənləşdirilməsi məqsədilə məhbusların qiymətləndirilməsi həyata keçirilməlidir.

52.2. Məhbusların, penitensiar müəssisələrin işçi heyətinin və bütün başçakənlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və təhlükəsizliyə təhdid yarada bilən zorakılıq və digər hadisə risklərinin minimuma endirilməsi üçün qaydalar işlənib hazırlanmalıdır.

52.3. Günün qaydaları ilə müəyyən olunmuş bütün tədbirlərdə məhbusların təhlükəsiz iştirak edə bilmələri məqsədilə zəruri səylər göstərilməlidir.

52.4. Məhbusların istənilən vaxt, o cümlədən, gecə vaxtı işçi heyəti ilə əlaqə yaratmaq imkanı olmalıdır.

52.5. Penitensiar müəssisələrdə ölkənin səhiyyə və təhlükəsizliyə dair qanunlarına riayət olunmalıdır.

Ciddi rejimli və ya xüsusi təhlükəsizlik tədbirləri

- 53.1. Jiddi rejimli və ya xüsusi təhlükəsizlik tədbirləri müstəsna hallarda tətbiq olunur.
- 53.2. Belə tədbirlərin istənilən məhbus barədə tətbiqi zamanı gözlənilməsi tələb olunan şəffaf prosedurlar müəyyən edilməlidir.
- 53.3. İstənilən belə tədbirin tətbiqi əsası, xarakteri və müddəti milli qanunvericiliklə müəyyən olunmalıdır.
- 53.4. Bu tədbirlərin hər bir halda tətbiqi səlahiyyətli orqan tərəfindən təsdiq olunmalıdır.
- 53.5. Müəyyən olunmuş bu müddətin artırılması üzrə istənilən qərar onun səlahiyyətli orqan tərəfindən yenidən təsdiqindən sonra qəbul edilə bilər.
- 53.6. Belə tədbirlər məhbus qruplarına yox, ayrı-ayrı şəxslərə tətbiq edilir.
- 53.7. Barəsində belə tədbirlər tətbiq edilən hər bir məhbusun 70-ci qaydada göstərilən şərtlərə uyğun şikayət etmək hüququ vardır.

Baxış və nəzarət

- 54.1. İşçi heyətinin baxış keçirməsi zamanı riayət etməli olduqları qaydalar ətrafı qeyd edilməlidir:
- məhbusların yaşadıkları, işlədikləri və yığıldıkları bütün yerlər;
  - məhbuslar;
  - başçakənlər və onların əşyaları; və
  - işçi heyəti.
- 54.2. Belə baxışların keçirilməsini zəruri edən hallar və onların xarakteri milli qanunvericiliklə müəyyən edilməlidir.
- 54.3. İşçi heyəti belə baxışların keçirilməsi zamanı axtarılan şəxslərin ləyaqətinin gözlənilməsinə və onların əşyaların qorunmasına riayət etməklə, hər bir qaçış cəhdinin qarşısının alınması və qadağan olunmuş əşyaların gizlədilməsinin müəyyən edilməsi məqsədilə hazırlıq keçməlidir.

54.4. Axtarış aparılan zaman məhbuslar alçaldılmağa məruz qalmamalıdır.

54.5. Şəxslərə eyni cinsdən olan işçi heyəti tərəfindən baxış keçirilir.

54.6. Penitensiar müəssisələrin işçi heyəti məhbusların bədəninin daxili boşluqlarına fiziki baxış keçirməməlidirlər.

54.7. Axtarış zamanı intim baxış yalnız həkim tərəfindən keçirilə bilər.

54.8. Araşdırma üsulları buna imkan verirsə və işçi heyətinə real təhlükə yoxdursa, məhbusların şəxsi əşyalarına baxış onların iştirakı ilə keçirilir.

54.9. rejimin və təhlükəsizliyin təmin olunması vəzifəsi başçakənlərin şəxsi maraqlarını pozmamalıdır.

54.10. Qanuni nümayəndələr, sosial işçilər və həkimlər kimi ixtisaslı başçakənlərə nəzarət üsulları rejimin və təhlükəsizliyin, bu başçakənlərin gizli giriş hüququ arasında tarazlığın təmin olunması məqsədilə, onların həmkarlar ittifaqları ilə məsləhətləşmə aparmaqla işlənilməlidir.

Cinayət əməlləri

55. Penitensiar müəssisədə baş verə biləcək cinayət əməli azadlıqda olduğu kimi araşdırılır, bununla əlaqədar milli qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tədbirlər görülür.

İntizam və tənbehlər

56.1. Tənbeh son tədbir kimi tətbiq edilir.

56.2. Mümkün olan hallarda penitensiar müəssisənin müdiriyyəti məhbuslarla və ya onlar arasında baş vermiş mübahisələrin tənzimlənməsi zamanı bərpəedicə mühakimə və mediasiya mexanizmlərindən istifadə etməlidir.

57.1. Yalnız daxili qayda, rejim və təhlükəsizlik üçün təhdid yarada bilən hərəkət intizam pozuntusu sayıla bilər.

57.2. Milli qanunvericilik müəyyən edir:

a. məhbusların intizam pozuntusu sayılan hərəkət və ya hərəkətsizliyi;

- b. pozuntu ilə əlaqədar araşdırmalarda gözlənilməsi tələb olunan prosedurları;
- c. tətbiq edilən tənbehin növü və müddəti;
- d. bu tənbehi tətbiq edən səlahiyyətli orqan; və
- e. şikayət vermək proseduru və buna səlahiyyətli orqanı.

58. Məhbus tərəfindən istənilən intizam qaydalarının pozulması halları təxirə salınmadan səlahiyyətli orqana məruzə edilir və onun tərəfindən dərhal araşdırma aparılır.

59.1. İntizam pozuntusu törətməkdə təqsirli hesab edilənlər:

- a. dərhal və ətraflı, onlara aydın dildə irəli sürülən ittihamın xarakteri barədə məlumatlandırılırlar;
- b. özlərinin müdafiəsi üçün kifayət qədər vaxt və şəraitə malik olmalıdırlar;
- c. ədalət mühakiməsinin maraqları tələb edirsə, özlərinin şəxsən və yaxud hüquqi yardım cəlb etməklə müdafiə imkanı olmalıdır;
- d. şahidlərin iştirakını və onları dinləmək, yaxud onların dindirilməsini tələb etmək imkanına malik olmalıdır; və
- e. əgər onlar dinləmə aparılan dili başa düşməzlərsə və yaxud bu dildə danışa bilməzlərsə, tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etməlidirlər.

60.1. İntizam pozuntusuna görə tətbiq edilən istənilən tənbeh qanuna uyğun olmalıdır.

60.2. Hər bir tənbehin ciddiliyi pozuntuya mütənasib olmalıdır.

60.3. Kollektiv və bədən tənbehləri, pəncərəsiz cərimə təcridxanasına keçirilmə, qeyri-humanist və yaxud alçaldıcı tənbehlərin bütün digər növləri qadağandır.

60.4. Tənbeh ailə əlaqələrin tam qadağan olunmasını nəzərdə tutmamalıdır.

60.5. Təksaxlama tənbeh tədbiri kimi yalnız müstəsna hallarda və imkan daxilində, mümkün qədər qısa və konkret müddətdə istifadə edilə bilər.

60.6. Hərəkət azadlığının məhdudlaşdırılması vasitələri tənbeh kimi tətbiq edilə bilməz.

61. İntizam pozuntusu törətməkdə təqsirkar hesab edilən məhbusun səlahiyyətli və müstəqil yuxarı orqana şikayət etmək imkanı olmalıdır.

62. Penitensiar müəssisədə hər bir məhbus intizam tənbehinin icrası ilə əlaqədar işə qəbul edilə bilməz.

Məsuliyyətə təkrar cəlb edilmə

63. Bir hərəkətə və ya əmələ görə məhbus təkrar tənbeh edilə bilməz.

Güc tətbiqi

64.1. Penitensiar müəssisənin işçi heyəti özünümüdafiə, qaçışa cəhd və ya qanunla müəyyən olunmuş qaydaya fəal, yaxud passiv fiziki müqavimət göstərmə halları istisna olmaqla, məhbuslara qarşı güc tətbiq etməməlidir. Eyni zamanda, bu, son vasitə olmalıdır.

64.2. Gücün tətbiq edilmə dairəsi və müddəti zəruri və minimal olmalıdır.

65. Gücün tətbiqi qaydası, habelə aşağıdakılar da daxil olmaqla ətraflı işlənib hazırlamalıdır:

- a. tətbiq edilə bilən müxtəlif növ güc hərəkətləri;
- b. hər bir güc hərəkətlərinin tətbiqinin əsasları;
- c. müxtəlif növ güc hərəkətlərini tətbiq etmək hüququ olan işçi heyəti;
- d. istənilən güc hərəkətlərinin tətbiqinə icazə verən müdiriyyətin səviyyəsi; və
- e. güc tətbiq edildikdən sonra tərtib edilən məruzələr.

66. Məhbuslarla bilavasitə işləyən işçi heyəti təcavüzkar məhkumları az güc tətbiq etməklə sakitləşdirməyə imkan verən üsullara öyrədilməlidir.

67.1. Digər hüquqmühafizə orqanlarının əməkdaşları penitensiar müəssisənin ərazisində bilavasitə məhbuslarla yalnız müstəsna hallarda işləyə bilirlər.

67.2. Hüquqmühafizə orqanları ilə münasibətlər milli qanunvericiliklə tənzimlənmədiyi halda, penitensiar müəssisələrin müdiriyyəti və bu idarələr arasında rəsmi müqavilə bağlanmalıdır.

67.3. Belə müqavilədə göstərilir:

a. hər hansı bir münaqişənin qarşısının alınması məqsədilə digər hüquqmühafizə orqanlarının əməkdaşlarının penitensiar müəssisələrə daxil olması şərtləri;

b. penitensiar müəssisələrdə digər hüquqmühafizə orqanlarının əməkdaşlarının olduğu müddətdə onlara verilən səlahiyyətlərin həcmi və onların penitensiar müəssisənin rəisi ilə münasibətləri;

c. bu hüquqmühafizə orqanlarının əməkdaşlarının tətbiq edə biləcəkləri güc hərəkətlərinin müxtəlif növləri;

d. hər bir güc növünün tətbiqi üzrə əsaslar;

e. hər bir gücün tətbiqinə icazə verən müdiriyyətin səviyyəsi; və

f. güc tətbiq edildikdən sonra tərtib edilən məruzələr.

Təhlükəsizlik tədbirləri

68.1. Qandal və zəncirlərdən istifadə qadağandır.

68.2. Aşağıdakı hallar istisna olmaqla, əl qandalı, sakitləşdirici köynəklər və hərəkəti məhdudlaşdıran vasitələr tətbiq edilmir:

a. müşayiət zamanı məhbusun qaçışının qarşısını almaq məqsədilə, bu şərtlə ki, məhbus məhkəməyə və yaxud inzibati orqana gətirildikdən sonra, müdiriyyət digər qərar qəbul etməmişsə, həmin vasitələr çıxarılır;

b. direktorun göstərişinə əsasən, məhbusun özünə, başqalarına xəsarət və ya əmlaka ciddi ziyan vurulmasının qarşısının alınması üçün digər nəzarət vasitələri nəticə vermirsə, rəis təxirəsalınmadan bu barədə həkimə məlumat verir və penitensiar müəssisələrin yuxarı instansiyasına məruzə edir.

68.3. Sakitləşdirici vasitələr lazım olduğundan çox tətbiq edilməməlidir.

68.4. Sakitləşdirici vasitələrin tətbiqi xarakteri milli qanunvericiliklə konkret müəyyən edilir.

Silah

69.1. Fövqəladə hallar istisna olmaqla, penitensiar müəssisələrin işçi heyəti penitensiar müəssisənin hüduqlarında silah gəzdirməməlidir.

69.2. Konkret hadisə zamanı rejimin və təhlükəsizliyin təmin olunması halları istisna olmaqla, bilavasitə məhbuslarla əlaqədə olanlara penitensiar müəssisənin hüduqlarında açıq şəkildə dəyənək də daxil olmaqla, digər silah gəzdirmək qadağandır.

69.3. İstifadə qaydaları üzrə hazırlıq keçməyən şəxslərə silah verilmir.

Müraciət və şikayətlər

70.1. Məhbuslar ayrı-ayrılıqda və yaxud qrup şəklində penitensiar müəssisənin rəisinə və ya digər səlahiyyətli qurumlara xahiş və şikayətlərini bildirmək üçün geniş imkanlara malik olmalıdırlar.

70.2. Mediasiya müasibdirsə, ilk növbədə onu tətbiq etmək lazımdır.

70.3. Şikayət və yaxud xahiş təmin edilməyibsə, onun səbəbləri məhbusun nəzərinə çatdırılmalıdır, məhbusun bu qərardan müstəqil quruma şikayət etmək hüququ vardır.

70.4. Məhbuslar xahiş və şikayətlə müraciətlərə görə cəzalandırılmamalıdırlar.

70.5. Səlahiyyətli qurum məhbusların hüquqlarının pozulması ehtimalı ilə əlaqədar onların qohumlarının yazılı qaydada göndərdikləri bütün şikayətləri qəbul etməlidirlər.

70.6. Məhbuslarla davranışla əlaqədar məsələlərlə məşğul olan qanuni nümayəndə və yaxud təşkilat məhbusların razılığı olmadan onların adından şikayət verə bilməz.

70.7. Məhbusların şikayət və apellyasiya göndərməklə əlaqədar hüquqi məsləhət, habelə ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdiyi hallarda isə, hüquqi yardım almaq hüquqları var.

V Hissə
Müdiriyyət və işçi heyəti
Penitensiar müəssisələrdə iş - dövlət qulluğu kimi

71. Penitensiar müəssisələrə hərbi, polis və yaxud cinayət təqibi idarələrinə tabe olmayan dövlət hakimiyyəti orqanı cavabdehlik daşımaldır.

72.1. Penitensiar müəssisələrin idarə edilməsi məhbuslara humanist və insan ləyaqətinə hörmətlə yanaşılması vacibliyi çərçivəsində olmaqla, əxlaqi baxımdan həyata keçirilməlidir.

72.2. İşçi heyəti penitensiar sistemin məqsədini aşkar anladığını nümayiş etdirməlidir. Müdiriyyət bu məqsədə çatmaq üçün nümunə göstərməlidir.

72.3. İşçi heyətinin vəzifələri sadə mühafizəçilərin vəzifə dairəsindən kənara çıxır və məhbusların cəzanı çəkdikdən sonra müsbət motiv və dəstək proqramları əsasında cəmiyyətə qayıtmasına kömək göstərilməsini nəzərə almalıdır.

72.4. İşçi heyəti öz fəaliyyətində peşə və şəxsi əxlaqın yüksək normalarına riayət etməlidir.

73. Penitensiar müəssisənin müdiriyyəti ilk növbədə işçi heyətinə aid olan qaydalara riayət edilməsinə diqqət yetirməlidir.

74. Bilavasitə məhbuslarla əlaqəli işləyən penitensiar müəssisənin işçi heyəti ilə məhbusların münasibətlərinin təşkilinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

75. İşçi heyəti istənilən vaxt özünün əxlaqi və vəzifə borclarının yerinə yetirilməsi ilə müsbət nümunə göstərməli və məhbusların hörmətini qazanmalıdır.

Penitensiar müəssisənin işçi heyətinin seçilməsi

76. İşçi heyəti diqqətlə seçilməli, digər xidmətin əvvəlində, istərsə mütəmadi həyata keçirilən hazırlıq müddətində, mülki cəmiyyətdə hörmətə malik statusu olmalı və mütəxəssis səviyyəsində əmək haqqı almalıdır.

77. Yeni işçi heyətinin seçilməsi zamanı penitensiar müəssisənin müdiriyyəti onların ağır işi yerinə yetirəcəyini nəzərə almaqla vicdanlılıq, humanistlik, ixtisas bacarıqları və şəxsi yararlılıq keyfiyyətlərinin təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirməlidir.

78. Xüsusi işçi heyəti bir qayda olaraq, dövlət qulluqçusu statuslu daimi işə təyin

olunur, əmək intizamının pozulmasına yol verilməməsi, səmərəlilik, möhkəm fiziki və psixoloji sağlamlıq şərtlərinə və müvafiq təhsil səviyyəsinə uyğun təminatlı məşğuliyyətlə təmin edilir.

79.1. Müvafiq işçi heyətini işə cəlb etmək və işdə saxlamaq üçün əmək haqqı kifayət qədər olmalıdır.

79.2. Ödənişlər və əməyin şərtləri hüquqmühafizə orqanlarındakı fəaliyyətin məsuliyyətini əks etdirməlidir.

80. İşçi heyətini müvəqqəti əsaslarla işə qəbul etmək zərurəti yarandıqda, onlara imkan daxilində bu tələblər tətbiq olunmalıdır.

Penitensiar müəssisənin işçi heyətinin hazırlanması

81.1. Vəzifənin icrasına başlamazdan əvvəl işçi heyəti özünün ümumi və konkret vəzifələrinin icrası üzrə hazırlıq kursu keçməli, nəzəriyyədən və təcrübədən imtahan verməlidir.

81.2. Xidmət müddətində bütün işçi heyəti öz biliklərini və ixtisas bacarıqlarını saxlamaq və artırmaq məqsədilə işdən ayrılmaqla mütamadi təşkil edilən hazırlıq və ixtisasartırma kursları keçməlidir.

81.3. Xüsusi məhbus qrupları, əcnəbi vətəndaşlarla, qadınlarla, yetkinlik yaşına çatmayanlarla və yaxud ruhi xəstələrlə işləyən işçi heyəti fəaliyyətin xarakterinə uyğun xüsusi hazırlıq keçməlidir.

81.4. Bütün işçi heyətinin hazırlıq kursları insan hüquqları sahəsində beynəlxalq və regional sənədlərin və normaların, xüsusilə İnsan hüquqlarının müdafiəsi barədə Avropa Konvensiyasının, İşgəncələrin və qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəzaların qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasının, habelə Avropa Penitensiar Qaydaların tətbiqi ilə əlaqədar məsələlərin öyrənilməsini nəzərdə tutmalıdır.

Penitensiar müəssisənin idarə edilməsi

82. İşçi heyəti bərabərlik əsasında, hər hansı bir əlamətə görə, o cümlədən cinsə, irqə, dərinin rənginə, dilə, dinə, siyasi və yaxud digər baxışlara, milli və yaxud sosial mənşəyə, mülki münasibətlərə, doğum əlamətlərinə, milli azlıqlara mənsubiyyətə və ya digər statusa görə ayrı-seçkiliyə yol verilmədən seçilir və təyin edilir.

83. Penitensiar müəssisənin müdiriyyəti idarəetmənin təşkil sistemini müəyyən edir və bu sistem:

a. məhbuslarla işin insan hüquqları sahəsində beynəlxalq və regional aktlara uyğun, daim yüksək səviyyədə aparılmasını təmin edir və;

b. müxtəlif penitensiar müəssisələr və onların işçi heyəti arasında etibarlı əlaqəni, eyni zamanda məhbuslara xidmət edən penitensiar müəssisələrin bölmələri, habelə onun hüdudlarından kənarında olan qurumlar arasında, o cümlədən onların məişət təminatı və sosial reabilitasiyası sahəsində zəruri koordinasiyasını təmin edir.

84.1. Hər bir penitensiar müəssisənin rəisi olmalıdır və o, bu vəzifəni tutmaq üçün öz şəxsi keyfiyyətləri, inzibati iş qabiliyyəti, peşə hazırlığı və təcrübə baxımından kifayət qədər təcrübəli olmalıdır.

84.2. Rəislər tam iş günü çalışmaq şərti ilə təyin edilir və bu müddət ərzində öz vəzifələri ilə məşğul olmalıdırlar.

84.3. Penitensiar müəssisələrin idarələri hər bir penitensiar müəssisənin daim rəisin, rəis müavininin və ya digər səlahiyyətli vəzifəli şəxsin tam rəhbərliyi altında olmasını təmin etməlidirlər.

84.4. Əgər rəis iki və daha çox penitensiar müəssisəyə cavabdehlik daşıyarsa, onda hər bir müəssisəyə cavabdeh olan əlavə işçi təyin olunmalıdır.

85. Kişi və qadınlar penitensiar müəssisənin ştat cədvəlində tarazlaşdırılmış qaydada təmsil olunmalıdırlar.

86. Müdiriyyətin ümumi məsələlər, xüsusilə işə qəbul şərtləri ilə əlaqədar işçi heyətinin birlikləri ilə məsləhətləşmələri nəzərdə tutulmalıdır.

87.1. Müdiriyyətin işçi heyəti, məhbuslar və digər idarələrlə maksimal əlaqə saxlamaq imkanları üzrə mexanizmləri nəzərdə tutulmalıdır.

87.2. Müdiriyyət, rəis və penitensiar müəssisənin digər işçi heyəti məhbusların əksəriyyətinin danışdığı və ya başa düşə bildikləri dili bilməlidirlər.

88. Xüsusi mülkiyyətdə olan penitensiar müəssisələrdə də Avropa Penitensiar Qaydaları qüvvədə olmalıdır.

Mütəxəssislər

89.1. İmkan daxilində işçi heyətinin tərkibinə kifayət qədər mütəxəssislər, yəni psixiatrlar, psixoloqlar, sosial işçilər, texniki peşə təhsili, bədən tərbiyəsi və idman üzrə müəllimlər daxil edilməlidir.

89.2. İmkan daxilində məhbuslarla aparılan işdə tam iş günü işləməyənlərin və könüllülərin iştirakı həvəsləndirilməlidir.

İctimaiyyətin məlumatlandırılması

90.1. Penitensiar müəssisələrin cəmiyyətdə rolunun dolğun dərk olunması məqsədilə penitensiar müəssisələr idarəsi tərəfindən ictimaiyyətə penitensiar sistemin məqsədi və işçi heyəti tərəfindən aparılan iş barədə daim məlumat verilməlidir.

90.2. Vətəndaşların mümkün olan hallarda penitensiar müəssisələrdə könüllü işləmələri üçün penitensiar müəssisələr idarəsi səylər göstərməlidir.

Tədqiqat və qiymətləndirilmə

91. Penitensiar müəssisələr idarəsi penitensiar sistemin təyinatı, onun demokratik cəmiyyətdə rolu və habelə, onun öz mahiyyətinin hansı dərəcədə həyata keçirməsi ilə əlaqədar tədqiqat və qiymətləndirmə proqramlarına dəstək verməlidir.

VI Hissə

Təftiş və nəzarət

Dövlət yoxlamaları

92. Penitensiar müəssisələr dövlət orqanları vasitəsi ilə idarəetmənin milli qanunvericiliyə və beynəlxalq hüquqa, habelə bu Qaydalara uyğunluğunun qiymətləndirilməsi məqsədilə vaxtaşırı təftiş edirlər.

Müstəqil nəzarət

93.1. Müstəqil orqan və ya orqanlar məhbusların saxlanma vəziyyəti və onlarla davranışla əlaqədar nəzarəti həyata keçirir, nəticələri barədə açıq məlumat verirlər.

93.2. Belə müstəqil nəzarət orqanının (yaxud orqanlarının) qanunvericiliyə uyğun penitensiar müəssisələrə baş çəkmək səlahiyyətli beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı həvəsləndirilir.

VII Hissə

Məhkəmədə işlərinə baxılmamış məhbuslar Məhkəmədə işlərinə baxılmamış məhbusların hüquqi vəziyyəti

94.1. Bu Qaydalar məhkəmədə işlərinə baxılmamış, məhkəmə baxışına, məhkum edilənə və yaxud hökm çıxarılan qədər olan məhbuslara da şamil edilir.

94.2. Dövlət, haqqında hökm çıxarılan və məhkum edilənləri, məhkəmədə işinə, habelə apellasiya şikayətinə baxılmayanları məhbus hesab edə bilər.

Məhkəmədə işlərinə baxılmamış məhbuslar üçün rejim

95.1. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbusların rejimi, onların törədilmiş cinayətə görə məhkum ediləcəkləri nöqtəyi-nəzərindən müəyyən edilməməlidir.

95.2. Bu hissənin Qaydaları məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslar üçün əlavə təminatlar nəzərdə tutur.

95.3. Penitensiar müəssisələr məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslar üçün rejim müəyyən edərkən bütün məhbuslara tətbiq edilən Qaydaları rəhbər tutur, onların bu Qaydalarla müəyyən edilmiş müxtəlif tədbirlərdə iştirakını nəzərdə tutur.

Yerləşdirmə

96. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslara, əgər onlar digər belə kateqoriyalı məhbuslarla birlikdə saxlanmağa üstünlük vermirlərsə, yaxud məhkəmə belə saxlanma barədə xüsusi qərar qəbul etməyibsə, imkan daxilində biradamlıq kameralarda yerləşmək imkanı təklif olunmalıdır.

Paltar

97.1. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslara öz paltarlarını, əgər onlar penitensiar müəssisədə geyinməyə yararlıdırsa, gəzdirməyə icazə verilir.

97.2. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbusların münasib paltarları olmadıqda, onlara məhkum edilmiş məhbusların geyimindən fərqlənən paltar verilir.

Hüquqi yardım

98.1. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslara onların hüquqi yardım almaq hüquqları barədə birbaşa məlumat verilir.

98.2. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslara müdafiəyə hazırlaşmaq və qanuni nümayəndə ilə görüşmək üçün bütün zəruri imkanlar yaradılır.

Xarici aləmlə əlaqələr

99. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslarla əlaqədar bu və ya digər iş üzrə konkret müəyyən edilmiş müddətə məhkəmənin xüsusi qadağanı yoxdursa:

a. onlara baş çəkilməsi hüququna malik olmaqla, məhkum olunmuş məhbuslar üçün müəyyən olunmuş qaydada ailə üzvləri və digər şəxslərlə görüşməyə icazə verilir;

b. əlavə baş çəkmə və digər təmas növlərindən istifadə hüquqları var; və

c. kitab, qəzet və digər məlumat vasitələri almaq hüquqları vardır.

İş

100.1. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslara işləmək imkanı verilməlidir, lakin işləmək onların vəzifəsi deyil.

100.2. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbuslar işləmək istəyirlərsə, onlara əmək haqqı da daxil olmaqla, 26-cı Qaydanın bütün müddəaları tətbiq edilir.

Məhkum edilmiş məhbusların rejimi ilə tanışlıq

101. Məhkəmədə işinə baxılmayan məhbus ona məhkum edilmişlərin rejiminin tətbiqini arzu edirsə, penitensiar müəssisə imkan daxilində, bu xahişi yerinə yetirməlidir.

VIII Hissə

Məhkum olunmuş məhbuslar üçün rejimin məqsədi

102.1. Bütün məhbuslara tətbiq edilən Qaydalardan əlavə, məhkum olunmuş məhbuslar üçün rejim onların cinayət törətmədən məsuliyyətli həyat tərzini keçirmələrinə yönəlməlidir.

102.2. Azadlıqdan məhrum etmə öz-özlüyündə cəzadır, buna görə də məhkum edilmiş məhbuslar üçün rejim onların iztirablarını artırmamalıdır.

Məhkum olunmuş məhbuslara rejimin tətbiqi

103.1. Məhkum olunmuş məhbuslar üçün nəzərdə tutulmuş rejim, əgər buna kimi tətbiq edilməyibsə, onlar penitensiar müəssisəyə məhkum kimi daxil olan vaxtdan tətbiq edilir. 103.2. Məhkum olunmuş məhbuslar daxil olduqdan sonra imkan olduqda onlar üçün şəxsi iş tərtib edilir, hər birinə cəzanın çəkilməsi planının layihəsi və azadlığa hazırlıq strategiyası hazırlanır.

103.3. Jəzanın çəkilməsi üzrə fərdi planın hazırlanmasında məhbusların iştirakı həvəsləndirilməlidir.

103.4. Mümkün olan hallarda, bu planlara daxil edilməlidir:

- a. iş;
- b. təhsil;
- c. digər fəaliyyət növləri; və
- d. azadlığa hazırlıq.

103.5. Məhkum olunmuş məhbuslar üçün rejim, habelə ictimai iş, tibb xidməti və psixoloji kömək nəzərdə tuta bilər.

103.6. Məhkum olunmuş məhbusların penitensiar müəssisədən kənara çıxma sistemi rejimin ayrılmaz bir elementi kimi nəzərdə tutulmalıdır.

103.7. Belə bir sistemlə razılaşan məhbuslar ədalətin bərpa edilməsi və törədilmiş cinayətə görə təqsirin yüngülləşdirilməsi proqramına daxil edilə bilərlər.

103.8. Uzun müddətə və ömürlük azadlıqdan məhrum edilmişlərin rejiminə və cəzanın çəkilməsi üzrə planların tərtib olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Məhkum olunmuş məhbusların həbsdə saxlanması təşkilati cəhətləri

104.1. İmkan daxilində və 17-ci Qaydanın tələblərinə riayət edilməklə, konkret məhbuslar üçün müxtəlif rejimlərin daha yaxşı idarə edilməsi məqsədilə ayrı-ayrı penitensiar müəssisələrdən və yaxud onların bölmələrindən istifadə edilməlidir.

104.2. Məhbusların fərdi cəza çəkmə planlarının tərtib edilməsi və müvafiq məruzələrdən, işçi heyəti və mümkün hallarda bu prosesə cəlb edilməli məhbuslarla

məsləhətləşmələrdən sonra onların yenidən nəzərdən keçirilməsi üzrə qaydalar işlənib hazırlanmalıdır.

104.3. Belə məruzələrə daim konkret məhbusa bilavasitə cavabdeh olan işçi heyətinin raportları da daxil edilməlidir.

Məhkum olunmuş məhbusların əməyi

105.1. Məhkum olunmuş məhbuslar üçün müntəzəm iş proqramı rejiminin məqsədlərinə nail olunmasına yönəlməlidir.

105.2. Pensiya yaşına çatmamış məhkum olunmuş məhbuslar, onların əməyə fiziki və psixi yararlılığı həkim tərəfindən müəyyən edildikdən sonra cəlb oluna bilərlər.

105.3. Məhkum olunmuş məhbuslar əməyə cəlb edildikdə, iş şəraiti azadlıqda tətbiq edilən normalara və tələblərə uyğun olmalıdır.

105.4. Məhkum olunmuş məhbuslar üçün planlaşdırılmış rejim onların iş vaxtı tədris və digər tədbirlərdə iştirakını nəzərdə tutarsa, onlar bu işə görə əmək haqqı almaldırlar.

105.5. Məhkum olunmuş məhbusların əmək haqqlarının və bununla əlaqədar yığılmış vəsaitlərinin bir hissəsi məhkəmənin qərarına və ya müvafiq məhbusun razılığına əsasən vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün istifadə edilə bilər.

Məhkum olunmuş məhbusların təhsili

106.1. Məhkum olunmuş məhbusların rejiminin əsas elementlərindən biri peşə təhsili də daxil olmaqla, məhbusların ümumtəhsil hazırlığının yüksəldilməsinə, habelə cinayət törətmədən məsuliyyətlə yaşamaq perspektivlərinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş müntəzəm təhsil proqramı olmalıdır.

106.2. Məhkum olunmuş məhbuslar ümumtəhsil və peşə təhsili proqramlarında iştiraka həvəsləndirilməlidirlər.

106.3. Məhkum olunmuş məhbuslar üçün təhsil proqramları onların penitensiar müəssisədə ehtimal edilən saxlanma müddətinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Məhkum olunmuş məhbusların azad edilməsi

107.1. Azad edilməmişdən əvvəl məhkum olunmuş məhbuslara, penitensiar müəssisədən cəmiyyətdə qanuna itaətli yaşayışa keçməyə imkan verən müxtəlif üsullar və xüsusi proqramlar vasitəsilə köməklik göstərilməlidir.

107.2. Uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilmiş məhbusların azad həyata tədricən qayıtmaları üçün tədbirlər görülməlidir .

107.3. Bu məqsədə azadlığa hazırlıqla əlaqədar tədbirlər proqramı və yaxud nəzarət altında şərti azad olunmuşlara digər sosial dəstək göstərilməsilə nail olmaq olar.

107.4. Penitensiar müəssisələr azad olunmuş məhbuslara nəzarəti həyata keçirən, onların cəmiyyətə, xüsusilə ailə həyatına və əməyə qayıtmasına dəstək verən sosial xidmətlərlə və təşkilatlarla sıx əlaqədə işləməlidirlər.

107.5. Belə sosial xidmət və təşkilatların nümayəndələrinə məhbusların azadlığa hazırlaşmasına kömək göstərilməsi və azad edilmişlərlə iş proqramı hazırlamaq məqsədilə penitensiar müəssisələrə daxil olmaq və məhbuslarla görüşmək üçün hər bir imkan verilməlidir.

IX Hissə Qaydaların yeniləşdirilməsi

108. Avropa Penitensiar Qaydaları vaxtaşırı yeniləşdirilir.

Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama, onun icrasının şərtləri və istifadə hallarının qarşısının alınmasının təmin edilməsinə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2006)13 sayılı Tövsiyəsi

(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 27 sentyabr 2006-cı ildə nazirlərin nümayəndələrinin 974-cü iclasında qəbul olunub)

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə müvafiq olaraq,

Təqsirsizlik prezumpsiyasının və şəxsi azadlıq hüququnun böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq;

Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın yekunda təqsirsiz elan olunan və ya cinayət məsuliyyətindən azad edilən şəxslərə vurduğu sonradan düzəldilməsi mümkün olan zərəri, habelə ailə münasibətlərinin qorunmasına mümkün mənfi təsirini dərk edərək;

Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın dövlət, aidiyyəti olan şəxslər və bütövlükdə iqtisadiyyat üçün maliyyə baxımından nəticələrini nəzərə alaraq;

Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının çox olmasını və həbsxanaların dolmasının yaratdığı problemləri qeyd edərək;

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnu, İşgəncələrin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsinin məruzələrini və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları üzrə müqavilə orqanlarının rəylərini nəzərə alaraq;

Nazirlər Komitəsinin Avropa Penitensiar Qaydalarına dair Rec(2006)2 sayılı Tövsiyəsini və Həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artması probleminə dair R (99) 22 sayılı Tövsiyəsini nəzərə alaraq;

Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın hər bir halda müstəsna və əsaslandırılmalı təcbir kimi istifadə edilməli olduğunu təmin etməyin zəruriliyini nəzərə alaraq;

Azadlıqdan məhrum edilmiş bütün şəxslərin insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının qorunmasına və məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslərin nəinki öz müdafiələrinə hazırlaşmalarına və ailələri ilə əlaqələri saxlaya bilmələrinə, həm də təqsirsizlik prezumpsiyasına əsaslanan hüquqi statuslarına zidd olan şəraitdə saxlanmamalarına xüsusi ehtiyac olduğunu nəzərə alaraq;

Məhkəməyəqədər həbsin tətbiqinə haqq qazandıran hallara və bu tədbirin təyin olunması, davam etdirilməsi və məhkəməyəqədər həbsdə olan şəxslərin saxlanma şəraiti ilə bağlı prosedurlara aid beynəlxalq normaların, habelə həmin normaların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinin vacibliyini nəzərə alaraq;

Üzv dövlətlərin hökumətlərinə tövsiyə edir ki, Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanmaya dair Nazirlər Komitəsinin (65) 11 sayılı Qətnaməsini və Məhkəmə araşdırması müddətində həbsdə saxlanmaya dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R (80) 11 sayılı Tövsiyəsini əvəz edən bu Tövsiyəyə əlavədə verilmiş prinsipləri yaysınlar və öz qanunvericilik və praktikalarında rəhbər tutsunlar.

Rec(2006)13 sayılı Tövsiyəyə əlavə

Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama, onun icrasının şərtləri və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasının təmin edilməsinə dair qaydalar

Preambula

Bu qaydalar aşağıdakı məqsədləri daşıyır:

- a. məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın tətbiqinə ciddi məhdudiyətlər qoymaq;
- b. mümkün olduqda alternativ tədbirlərin istifadəsini həvəsləndirmək;
- c. məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın və alternativ tədbirlərin tətbiqi və davam etdirilməsi barədə qərarın məhkəmə orqanı tərəfindən verilməsini tələb etmək;
- d. məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslərin təqsirsizlik prezumpsiyasına əsaslanan hüquqi statuslarına uyğun şəraitdə və rejimdə saxlanılmalarını təmin etmək;
- e. məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslər üçün lazımı şərait yaradılmasını və münasib idarəetmənin olmasını tələb etmək;
- f. qaydaların baş verə biləcək pozuntularına qarşı səmərəli təminatların olmasını təmin etmək.

Bu qaydalar bütün insanların insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını və xüsusən işgəncələrin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın qadağan edilməsini, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu, azadlıq və təhlükəsizlik hüquqlarını və

şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu özündə əks etdirir.

Bu qaydalar hüquq pozuntusu törətməkdə şübhəli bilinən bütün şəxslərə şamil olunur və həm də yetkinlik yaşına çatmayanlar və xüsusi kateqoriyaya aid digər şəxslər üçün xüsusi tələbləri özündə ehtiva edir.

I. Anlayışlar və ümumi prinsiplər

Anlayışlar

1. [1] «Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama» hüquq pozuntusunda şübhəli bilinən şəxsin məhkəmə orqanının qərarı ilə və ittiham hökmü çıxarılan qədər hər hansı müddətə həbsdə saxlanmasıdır. Bu anlayışa həmçinin hüquqi məsələlər və ekstradisiya üzrə beynəlxalq əməkdaşlığa dair normalara uyğun olaraq və həmin normaların xüsusi tələblərinə riayət edilməsi şərti ilə hər hansı müddətə həbsdə saxlama da daxildir. Dindirmə məqsədləri üçün polis və ya digər hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri (və ya belə hərəkətlər üçün səlahiyyəti olan hər hansı digər şəxs) tərəfindən ilkin olaraq müvəqqəti saxlanılma bu anlayışa daxil deyil.

[2] Şəxsin təqsirkar sayıldıqdan sonra hökmün çıxarılmasını, yaxud təqsirliliyinin və ya hökmün təsdiqlənməsini gözlədiyi və məhkum edilməmiş şəxs sayıldığı müddətə də «məhkəməyəqədər həbsdə saxlama» anlayışına daxildir.

[3] «Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslər» həbsə alınan, amma hələ azadlıqdan məhrumetmə cəzası çəkməyən və ya hər hansı digər əsaslara görə həbsdə saxlanılan şəxslərdir.

2. [1] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamaya «alternativ tədbirlərə» misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: tələb edildiyi zaman məhkəmə orqanına gəlmək, ədalət mühakiməsinin gedişinə mane olmamaq və müəyyən hərəkətləri etməmək, o cümlədən hər hansı peşə ilə və ya konkret məşğuliyyət növü ilə məşğul olmamaq öhdəliyi; məhkəmə, polis və ya digər dövlət orqanına gündəlik və ya mütəmadi hesabat vermək öhdəliyi; məhkəmə orqanı tərəfindən müəyyən edilən orqanın nəzarətini qəbul etmək öhdəliyi; elektron nəzarəti qəbul etmək öhdəliyi; vaxtla bağlı şərt müəyyən edilməklə və ya edilmədən müəyyən ünvanda yaşamaq öhdəliyi; müəyyən edilmiş yerləri və ya əraziləri icazə olmadan tərk etməmək və oraya icazəsiz daxil olmamaq öhdəliyi; icazə olmadan müəyyən şəxslərlə görüşməmək öhdəliyi; pasportu və ya digər şəxsiyyət sənədlərini təhvil vermək öhdəliyi; və məhkəmə prosesi davam etdiyi müddətdə şəxsin tələb olunan qaydada davranmasını təmin etmək üçün maliyyə zəmanəti və ya digər formada təminatlar vermək öhdəliyi.

[2] Hüquq pozuntusunda şübhəli bilinən şəxs ərazisində hüquq pozuntusunun törədildiyi güman edilən dövlətdə deyil, başqa dövlətin ərazisində yaşayırsa, mümkün olan hallarda alternativ tədbirlər ona adətən yaşadığı dövlətdə tətbiq edilə bilər.

Ümumi prinsiplər

3. [1] Təqsirsizlik prezumpsiyası və azadlıq lehinə prezumpsiya nəzərə alınaraq, hüquq pozuntusu törətməkdə şübhəli bilinən şəxslərin məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması adi hal deyil, istisna hal olmalıdır.

[2] Hüquq pozuntusu törətməkdə şübhəli bilinən şəxslərin (və ya belə şəxslərin müəyyən kateqoriyalarının) məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması barədə məcburi tələb olmamalıdır.

[3] Ayırı-ayrı hallarda məhkəməyəqədər həbsdə saxlama yalnız buna ciddi zərurət olduqda və son vasitə qisminə tətbiq edilməli və cəzalandırma məqsədi ilə istifadə edilməməlidir.

4. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamadan əsassız şəkildə istifadə edilməsinə yol verməmək üçün şübhəli şəxsin hərəkətlərini daha az məhdudlaşdıran və mümkün qədər geniş çeşidli olan alternativ tədbirlər mövcud olmalıdır.

5. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslər hüquqi statuslarına uyğun şəraitdə saxlanmalıdırlar, yəni ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, saxlanıldıqları müəssisənin təhlükəsizliyi, habelə məhbusların və personalın təhlükəsizliyi və digər şəxslərin hüquqlarının qorunması, xüsusən Avropa Penitensiar Qaydalarının tələblərinə və bu sənədin III hissəsində əks olunan müddəalara riayət edilməsi üçün zəruri olan məhdudiyətlərdən savayı başqa məhdudiyətlər onlara tətbiq edilməməlidir.

II. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın tətbiqi

Əsaslar

6. Bir qayda olaraq, məhkəməyəqədər həbsdə saxlama yalnız azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılan cinayət əməli törətməkdə şübhəli bilinən şəxslər barəsində tətbiq edilməlidir.

7. Yalnız aşağıda göstərilən dörd şərtin hamısı mövcud olduğu təqdirdə şəxs məhkəməyəqədər həbsdə saxlanıla bilər:

a. onun cinayət törətdiyinə dair əsaslı şübhə mövcud olduqda; və

b. azad ediləcəyi təqdirdə: (i) ədalət mühakiməsindən yayınacağını, yaxud (ii) ağır cinayət törədəcəyini, yaxud (iii) ədalət mühakiməsinin gedişatına mane olacağını, yaxud da (iv) ictimai qaydaya qarşı ciddi təhlükə yaradacağını güman etmək üçün əsaslı səbəblər olduqda;

c. alternativ tədbirlərin tətbiqi *b* bəndində göstərilmiş əsaslara görə mümkün olmadıqda; və

d. bu tədbirin görülməsi cinayət işi üzrə aparılan məhkəmə prosesinin tələbindən irəli gəldikdə.

8. [1] Qayda 7b-də göstərilmiş əsasların mövcud olduğunu və ya mövcud olmaqla davam etdiyini, habelə alternativ tədbirlərin tətbiqi vasitəsilə onları aradan qaldırmağın mümkünlüyünü müəyyənləşdirmək üçün şübhəli şəxslərin məhkəməyəqədər həbsdə saxlanmaları və ya artıq həbsdə saxlanılırlarsa saxlanma müddətinin uzadılması barədə qərar çıxarılmasına görə cavabdeh olan məhkəmə orqanları tərəfindən obyektiv meyarlar tətbiq edilməlidir.

[2] Əhəmiyyətli riskin mövcudluğunu və onun aradan qaldırılmasının mümkünlüyünü müəyyənləşdirmək vəzifəsi prokurorun və ya işi araşdıran məhkəmə orqanının üzərinə düşür.

9. [1] Hər hansı riskin müəyyən edilməsi işin konkret hallarına əsaslanmalı və bu zaman aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirilməlidir:

a. iddia edilən hüquq pozuntusunun xarakteri və ağırlığı;

b. şəxs məhkum olunacağı təqdirdə verilə biləcək cəza;

c. müvafiq şəxsin yaşı, səhhəti, xarakteri, keçmişi, şəxsi və sosial vəziyyəti və xüsusən sosial əlaqələri; və

d. müvafiq şəxsin davranışı, xüsusən əvvəlki cinayət proseslərində üzərinə qoyulmuş öhdəlikləri necə yerinə yetirməsi.

[2] Müvafiq şəxs ərazisində cinayət törədildiyi güman edilən ölkənin vətəndaşı

deyilsə və ya bu ölkə ilə heç bir əlaqəsi yoxdursa, bu fakt onun qaçıb gizlənməsi riskinin mövcud olduğu qənaətinə gəlmək üçün özlüyündə kifayət deyil.

10. Himayəsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər olan şübhəli şəxslərin məhkəməyəqədər həbsdə saxlanmasına mümkün qədər yol verilməməlidir.

11. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama müddətinin uzadılması olub-olmadığı barədə qərar verərkən nəzərə almaq lazımdır ki, bu cür tədbirin tətbiqinin məqsədəuyğun sayılmasına və ya sayılmamasına əsas verən konkret sübutlar zaman keçdikcə əhəmiyyətini itirə bilər.

12. Alternativ tədbirlərin şərtlərinin pozulması cəzalandırıla bilər, amma bu hal məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın avtomatik olaraq müvafiq şəxsə tətbiq edilməsinə haqq qazandıra bilməz. Belə hallarda alternativ tədbirlərin məhkəməyəqədər həbsdə saxlama ilə əvəz edilməsi üçün xüsusi əsaslar tələb olunur.

Həbs barədə məhkəmə qərarı

13. Hər hansı şəxsin məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması, bu həbsin davam etdirilməsi və alternativ tədbirlərin təyin olunması barədə qərar vermək funksiyası məhkəmə orqanı tərəfindən yerinə yetirilir.

14. [1] Hüquq-mühafizə orqanının əməkdaşı (və ya bu cür səlahiyyəti olan digər şəxs) cinayət törətməkdə şübhəli bildiyi şəxsi saxladıqdan sonra həmin şəxs saxlanılmasının əsaslı olub-olmadığının, saxlanma müddətinin uzadılması olub-olmadığının, barəsində məhkəməyəqədər həbs tədbirinin seçilməli olub-olmadığının, yaxud alternativ tədbirlərin təyin edilməli olub-olmadığının müəyyənləşdirilməsi məqsədilə təxirə salınmadan məhkəmə orqanına gətirilməlidir.

[2]] Saxlanma ilə məhkəmə orqanına gətirilmə arasındakı müddətin qırx səkkiz saatdan artıq olmaması məqsədəuyğundur, bir çox hallarda isə daha qısa müddət kifayət edə bilər.

15. İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 15-ci maddəsində nəzərdə tutulan fəvqəladə vəziyyətin mövcudluğu ilkin saxlanma ilə məhkəməyəqədər həbs qərarının çıxarılması üçün məhkəmə orqanına gətirilmə arasındakı müddətin yeddi gündən artıq olmasına gətirib çıxarmamalıdır, lakin məhkəmə dinləməsini keçirməyin tamamilə mümkün olmadığı hallar istisna təşkil edir.

16. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama və onun davam etdirilməsi barədə qərar verməyə, habelə alternativ tədbirləri təyin etməyə görə məsul olan məhkəmə orqanı məsələni yubanmadan həll etməlidir.

17. [1] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın davam etdirilməsinə haqq qazandıran səbəblərin mövcudluğuna məhkəmə orqanı mütəmadi olaraq yenidən baxılmalı və 6-cı Qaydada və 7-ci Qaydanın *a, b, c* və *d* bəndlərində göstərilən şərtlərdən birinin və ya bir neçəsinin daha mövcud olmadığını müəyyən etdikdə şübhəli şəxsin azad edilməsi barədə qərar çıxarmalıdır.

[2] Müvafiq şəxs azad edilməsi üçün istənilən vaxt ərizə ilə müraciət etmək və ərizəsinə baxılmasına nail olmaq hüququna malikdir, amma bu cür müraciət olmasa belə, məhkəməyəqədər həbs qərarlarına ən çoxu bir ay müddətində yenidən baxılmalıdır.

[3] Qərarlara yenidən baxılmasını təmin etmək vəzifəsi prokurorluq orqanının və ya işi araşdıran məhkəmə orqanının üzərinə düşür və əgər prokurorluq orqanı və ya işin istintaqını aparan orqan məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın davam etdirilməsi üçün vəsatət qaldırmayıbsa, bu cür həbs tədbirinin tətbiq edildiyi şəxs avtomatik olaraq azad edilir.

18. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan, habelə saxlanma müddəti uzadılan və ya barəsində alternativ tədbirlər tətbiq edilən istənilən şəxs bu qərardan şikayət verə bilmək və bu qərar qəbul edildiyi zaman şikayət hüququ barədə məlumatlandırılmaq hüququna malikdir.

19. [1] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxs tez bir zamanda məhkəməyə şikayətlə müraciət edərək həbsdə saxlanmasının qanuniliyinə etiraz etmək hüququna malikdir.

[2] Məhkəməyəqədər həbs barədə qərara mütəmadi olaraq yenidən baxılması bu hüququn həyata keçirilməsinə şərait yarada bilər, belə ki, bu zaman şikayətçi tərəfindən etirazına aidiyyəti olan bütün məsələlərin qaldırılmasına imkan yaranmış olur.

20. İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 15-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş fəvqəladə vəziyyətin mövcudluğu məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxsin həbsinin qanuniliyi məsələsi ilə bağlı şikayət etmək hüququna təsir göstərməməlidir.

21. [1] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama, onun müddətinin uzadılması və ya alternativ tədbirlərin təyin olunması barədə məhkəmə orqanının hər bir qərarı əsaslandırılmalı və qərarın surəti həmin əsaslarla birlikdə müvafiq şəxsə təqdim edilməlidir.

[2] Müstəsna hallarda həmin əsaslar qərarın çıxarılması ilə eyni gündə bildirilməyə bilər.

Müddətlər

22. [1] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama yalnız 6-cı və 7-ci Qaydalarda göstərilən bütün şərtlər mövcud olduğu müddətdə davam etdirilə bilər.

[2] Bütün hallarda onun müddəti nə müvafiq hüquq pozuntusuna görə təyin oluna bilər cəza müddətini aşmalı, nə də bir qayda olaraq həmin müddətlə müqayisədə qeyri-mütənasib olmalıdır.

[3] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama heç bir halda müvafiq şəxsin əglabatan müddətdə məhkəmə araşdırmasının keçirilməsi hüququnu pozmamalıdır.

23. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama üçün maksimal müddətin nəzərdə tutulması faktı hər hansı bir işin xüsusi halları nəzərə alınmaqla məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın davam etdirilməsinə real ehtiyac olub-olmadığının mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilməsinə mane olmamalıdır.

24. [1] Prokurorluq və ya işi araşdıran məhkəmə orqanı araşdırmanı lazımi səylə aparmalı və məhkəməyəqədər həbsdə saxlamaya əsas verən məsələlərə davamlı olaraq yenidən baxılmasını təmin etməlidir.

[2] Şəxs artıq məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılırsa, belə işlərə birinci növbədə baxılmalıdır.

Vəkilin yardımı, prosedura müvafiq şəxsin iştirakı və təcümə xidməti

25. [1] Şəxsə onu məhkəməyəqədər həbsdə saxlamaq niyyəti və bunun səbəbləri barədə başa düşdüyü dildə ləngimədən məlumat verilməlidir.

[2] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması tələb edilən şəxs məhkəməyəqədər həbsdə saxlanma prosedurunda vəkilin yardımından istifadə etmək və müdafiəsini hazırlamaq məqsədilə vəkillə məsləhətləşmək üçün lazımi imkana malik olmalıdır. Öz hüquqlarından istifadə edə bilmək üçün müvafiq şəxs onlar barəsində vaxtında və başa düşdüyü dildə məlumatlandırılmalıdır.

[3] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması tələb edilən şəxsin vəkilin yardımından istifadə etmək imkanı olmadıqda bu yardım dövlətin hesabına göstərilməlidir.

[4] İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 15-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş fəvqəladə vəziyyətin mövcudluğu bir qayda olaraq şəxsin məhkəməyəqədər həbsdə saxlama proseduru kontekstində vəkillə görüşmək və onunla məsləhətləşmək hüququna təsir göstərməməlidir.

26. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması tələb edilən şəxs və onun vəkili saxlanma qərarına aid sənədlərlə vaxtında tanış olmaq imkanına malik olmalıdırlar.

27. [1] Başqa ölkənin vətəndaşı olan və məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması tələb edilən şəxs bu ölkənin konsullunun məsləhətini və yardımını vaxtında ala bilmək üçün mümkün həbs barəsində ona məlumat verilməsinə nail olmaq hüququna malikdir.

[2] Bu hüquq mümkün dərəcədə o şəxslərə də şamil olunmalıdır ki, onlar həm məhkəməyəqədər həbsdə saxlanma qərarının çıxarılacağı ölkənin, həm də başqa ölkənin vətəndaşlığına malikdirlər.

28. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması tələb edilən şəxs bu məsələyə baxılacağı məhkəmə prosedurlarında iştirak etmək hüququna malikdir. Müəyyən şərtlərlə müvafiq videoəlaqənin olması bu tələbin yerinə yetirilməsi üçün yetərli ola bilər.

29. Müvafiq şəxs məhkəməyəqədər həbsdə saxlama məsələsinə baxan məhkəmə orqanının apardığı məhkəmə prosedurunda bir qayda olaraq istifadə edilən dili başa düşə və bu dildə danışıq bilmədiyi təqdirdə tərcümə xidməti dövlət hesabına təmin edilməlidir.

30. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama məsələsinə baxan məhkəmə orqanındakı prosedura iştirak üçün gətiriləcək şəxsin məhkəməyə gəlməzdən əvvəl düş qəbul etməsinə və əgər bu şəxs kişi cinsinə mənsubdursa, bu hal onun adı zahirə görünüşündə böyük dəyişiklik yaratmayacağı təqdirdə üzünü qırmasına imkan yaradılmalıdır.

31. Yuxarıdakı qaydalar məhkəməyəqədər həbsdə saxlama müddətinin uzadılması hallarına da şamil olunur.

Ailənin məlumatlandırılması

32. [1] Bu hal ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə və ya milli təhlükəsizliyə ciddi zərər yetirilməsi təhlükəsini yaratmazsa, məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması (və ya saxlanma müddətinin uzadılması) tələb edilən şəxs məhkəməyəqədər həbsdə saxlama ilə bağlı qərar verəcək məhkəmə orqanı qarşısına çıxacağı tarix və yer haqqında ailəsinin üzvlərinin vaxtında məlumatlandırılması hüququna malikdir.

[2] Ailə üzvləri ilə əlaqə yaratmaq barədə qərarı bütün hallarda məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması (və ya saxlanma müddətinin uzadılması) tələb edilən şəxs özü verməlidir, lakin belə qərar vermək üçün onun hüquq qabiliyyətinin olmadığı və ya buna imkan verməyən digər əsaslı səbəblərin mövcud olduğu hallar istisna təşkil edir.

Cəza müddətinin hesablanmasında məhkəməyəqədər həbsdə saxlama müddətinin nəzərə alınması

33. [1] İttiham hökmü çıxarılan qədər şəxsin məhkəməyəqədər həbsdə saxlanıldığı müddət, onun harada saxlanmasından asılı olmayaraq, sonradan təyin olunan cəza müddətinin hesablanmasında nəzərə alınır.

[2] Təyin olunacaq cəza azadlıqdan məhrumetmə cəzası deyilsə, onun müddətinin müəyyən edilməsində məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın müddəti nəzərə alınır.

[3] Öncə təyin olunmuş alternativ tədbirlərin xarakteri və müddəti də cəza müddətinin müəyyən edilməsində nəzərə alınır.

Kompensasiya

34. [1] Törədilmiş hüquq pozuntusu ilə əlaqədar məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan, lakin sonradan təqsirsiz elan olunan şəxslər üçün kompensasiya nəzərdə tutulmalıdır; bu kompensasiya əldən çıxmış gəlirləri, itirilmiş imkanları və mənəvi ziyanı əhatə edə bilər.

[2] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxsin cinayət törətdiyinə dair əsaslı şübhənin onun öz davranışı ucbatından yarandığı və ya iddia edilən cinayətin araşdırılmasına bilərəkdən mane olduğu müəyyən edildikdə kompensasiya təyin olunmur.

III. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın şərtləri

Ümumi qaydalar

35. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın şərtləri Avropa Penitensiar Qaydaları ilə tənzimlənir və bu zaman aşağıdakı qaydalar da nəzərə alınmalıdır.

Saxlanma müəssisəsini tərk etmə

36. [1] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxs saxlanma müəssisəsini yalnız əlavə istintaq hərəkətləri üçün hakim və ya prokurorun icazəsi ilə və ya özünün aydın ifadə edilmiş razılığı ilə və qısa müddətə tərk edə bilər.

[2] Saxlanma müəssisəsinə qayıtdıqdan sonra məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxs öz müraciəti əsasında hakim və ya müstəsna hallarda təcrübəli tibbi bacısı tərəfindən tez bir zamanda tam tibbi müayinədən keçirilməlidir.

Tibbi müalicənin davam etdirilməsi

37. [1] Saxlanma müəssisəsinin həkimi və ya stomatoloqu məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxsin həkimi və ya stomatoloqu ilə məsləhətləşdikdən sonra bu barədə qərar verdikdə onun məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılana qədər aldığı tibbi və ya stomatoloji müalicənin davam etdirilməsinə imkan yaradan tədbirlər görülməlidir.

[2] Tibbi və ya stomatoloji zərurət bunu tələb edərsə, məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslərin öz həkimləri və ya stomatoloqları ilə məsləhətləşməsinə və ya onlar tərəfindən müalicə olunmasına imkan yaradılmalıdır.

[3] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxsin öz həkimi və ya stomatoloqu ilə məsləhətləşməsi barədə müraciəti rədd edildikdə bu qərar əsaslandırılmalıdır.

[4] Saxlanma müəssisəsinin müdiriyyəti bu cür tibbi yardımın xərclərinin ödənilməsinə görə cavabdehlik daşımır.

Yazışmalar

38. Bir qayda olaraq məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslərin göndərdiyi və aldığı məktubların sayına heç bir məhdudiyət qoyulmamalıdır.

Səsvermə

39. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslər saxlanıldıqları müddətdə keçirilən ümumi seçkilərdə və referendumlarda səs vermək imkanına malik olmalıdırlar.

Təhsil

40. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlama uşaqların və ya gənclərin təhsilini əsassız olaraq dayandırmamalı, yaxud da təhsillərini davam etdirmək imkanlarına mane olmamalıdır.

İntizam məsələləri və cəzalandırma

41. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxsə tətbiq edilən intizam cəzası nə məhkəməyəqədər həbs müddətinin uzadılmasına səbəb olmalı, nə də onun öz müdafiəsini hazırlamasına mane olmalıdır.

42. Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxsin təkadamlıq kameraya salınmaqla cəzalandırılması onun vəkili ilə görüşməsinə mane olmamalı və onun ailəsi ilə ən azı minimal əlaqə saxlamaq imkanı olmalıdır. Bu cəza yataq ləvazimatları ilə təmin edilmə, idmanla məşğul olma, gigiyena məsələləri, qiraət materialları əldə etmə və məqbul sayılan dini əqidənin nümayəndələri ilə görüşmə baxımından məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxsin vəziyyətinə mənfi təsir göstərməməlidir.

Personal

43. Saxlanma müəssisəsində məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılanlarla işləyən personalın seçilməsi və hazırlığı elə aparılmalıdır ki, onlar məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılanların statusunu və tələbatlarını tam dərk edə bilsinlər.

Şikayət prosedurları

44. [1] Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılan şəxslər istər saxlanma müəssisəsinin daxilində, istərsə də xaricində şikayət etmək imkanına malik olmalıdırlar, habelə şikayətlərinə baxmaq səlahiyyətinə malik olan müvafiq orqanın nümayəndələri ilə konfidensial qaydada görüşmək hüququna malikdirlər.

[2] Bu imkanlar məhkəməyə müraciət etmək hüququndan əlavə mövcud olmalıdır.

[3] Şikayətlərə mümkün qədər tez bir zamanda baxılmalıdır.

Avropa Surasının Məhkəməyəqədərki Sınaq Müddəti (Probasiya) Qaydalarına dair Nazirlər Komitəsinin üzv ölkələrə CM/Rec(2010)1 sayılı Tövsiyəsi

(Nazirlər Komitəsi tərəfindən Nazir Müavinlərinin 1075-ci toplantısında 20 yanvar 2010-cu il tarixdə qəbul edilmisdir)

Nazirlər Komitəsi Avropa Surasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə müvafiq olaraq,

Avropa Surasının məqsədinin, xüsusilə ümumi maraq məsələlərinə dair qanunları uzlasdırmaqla öz üzvləri arasında böyük birliyə nail olmaqdan ibarət olduğunu nəzərə alaraq;

Probasiyanın məqsədinin cinayət mühakimə üsulunun ədalətli olması, eləcə də qanun pozuntusu hallarının qarşısını almaq və azaltmaqla ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi olduğunu nəzərə alaraq;

Probasiya xidmətlərinin əsas xidmətlər arasında yer aldığını və onların işlərinin məhbusların sayının azaldılmasına təsiri olduğunu nəzərə alaraq:

- Avropa Surasının Dövlət və Hökumət Başçılarının Üçüncü Zirvə Toplantısında (Varsava, 16-17 may 2005-ci il) qəbul edilmiş Bəyannamə və Fəaliyyət Planını, xüsusilə də vətəndaşların təhlükəsizliyini;

- Avropa Ədliyyə Nazirlərinin 26-cı Konfransında (Helsinki, 7-8 aprel 2005-ci il) qəbul edilmiş 2 sayılı (19-cu bənd) Qətnaməni nəzərə alaraq;

- Ənsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Qorunmasına dair Avropa Konvensiyasını (ETS №5);

- Sərti Hökm Oxunmuş və ya Sərti Azadlığa Buraxılmış Məhbuslara Nəzarətə dair Avropa Konvensiyasını (ETS № 51);

- Cinayət işləri üzrə məhkəmə hökmlərinin beynəlxalq əsaslandırılmasına dair Avropa

Konvensiyası (ETS No. 70);

- Əctimai sanksiyalar və tədbirlər üzrə Avropa qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Tövsiyəni;

- Sanksiyaların və ya tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə məşğul olan işçi heyətinə dair R(97) 12 sayılı Təvsiyəni;

- Cinayət məsələləri üzrə vasitəçiliklə bağlı R (99) 19 sayılı Təvsiyəni;

- Həbsxanaların dolması və həbsxanada saxlanılan məhbusların sayının artmasına dair R(99) 22 sayılı Təvsiyəni;

- Dətimai sanksiyalar və tədbirlər üzrə Avropa qaydalarının həyata keçirilməsinin yaxşılaşdırılmasına dair Rec (2000) 22 sayılı Təvsiyəni;

- Sərti azadlığa buraxılmaya (sərti-vaxtından əvvəl azadlığa buraxılma) dair Rec(2003) 22 sayılı Təvsiyəni;

- **Ömürlük və uzunmüddətli həbs cəzası almış məhbuslar** üçün nəzərdə tutulmuş həbsxana şəraitinin idarə edilməsinə dair Rec(2003)23 sayılı Təvsiyəni;

- Avropa Penitensiar Qaydalarına dair Rec(2006)2 Təvsiyəni;

- Cinayət qurbanlarına yardıma dair Rec(2006)8 Təvsiyəni; və

- Həbs altında saxlamaq, onun tətbiq edildiyi şərait və sui-istifadə hallarının qarşısının

alınmasının təmin edilməsinə dair Rec(2006)13 Təvsiyəni nəzərə alaraq, Bundan başqa:

- ***Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qeyri-həbs Tədbirlərinə dair Minimal Standart Qaydalarını*** (Tokio ***Qaydaları***), nəzərə alaraq,

Üzv dövlətləri hökumətlərinin:

- bu təvsiyəyə edilən əlavələrdə verilən qaydalardan öz qanunvericilik, siyasət və təcrübələrində istifadə etmələrini;

- bu təvsiyə və müsayiətədedici sərəhlərin tərəcə etmələrini və mümkün olduğu qədər və xüsusilə də məhkəmə orqanları, probasiya xidmətləri, penitensiar xidmətlər, eləcə də kütləvi informasiya vasitələri və geniş ictimaiyyət arasında geniş şəkildə yaymaqlarını təvsiyə edir.

CM/Rec(2010)1saylı Tövsiyəyə _lavə I

Hissə I: Əhatə dairəsi, tətbiqetmə, müəyyənləmələr və əsas prinsiplər

Əhatə dairəsi və tətbiqetmə

Bu qaydalar probasiya xidmətlərinin yaradılması və lazımi qaydada fəaliyyət göstərməsini tənzimləyir. Bu qaydalar, həmçinin onların əhatə etdikləri tapşırıqları yerinə yetirən digər dövlət orqanları, qeyri-hökumət və kommertiya təşkilatları da daxil olmaqla digər təşkilatlara da samil edilir.

Bu qaydalarda heç bir şey hüquq pozucuları ilə münasibətdə daha münasib olan hər hansı insan hüquqlarına dair beynəlxalq sənədlərin və standartların tətbiqini heç bir vəchlə inkar edən kimi izah edilmir.

Bu qaydaları ictimai sanksiya və tədbirlər üzrə Avropa qaydalarına dair Rec (92) 16 saylı Tövsiyə ilə birlikdə sərth etmək lazımdır.

Bundan əlavə, bu qaydalar sanksiyaların və ya tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə məşğul olan işçi heyətinə dair R (97) 12 saylı Tövsiyənin, Cinayət məsələləri üzrə vasitəçiliklə bağlı R (99) 19 saylı Tövsiyənin, Əctimai sanksiyalar və tədbirlər üzrə Avropa qaydalarının həyata keçirilməsinin yaxşılaşdırılmasına dair Rec (2000) 22 saylı Tövsiyənin, Sərti azadlığa buraxılmaya (sərtivaxtıdan əvvəl azadlığa buraxılma) dair Rec(2003) 22 saylı Tövsiyənin, **Ömürlük və uzunmüddətli həbs cəzası almış məhbuslar** üçün nəzərdə tutulmuş həbsxana sərəitinin idarə edilməsinə dair Rec(2003)23 saylı Tövsiyənin, Avropa Penitensiar Qaydalarına dair Rec(2006)2 Tövsiyənin, Cinayət qurbanlarına yardıma dair Rec(2006)8 Tövsiyənin, və Həbs altında saxlamaq, onun tətbiq edildiyi sərəit və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasının təmin edilməsinə dair Rec(2006)13 Tövsiyənin müvafiq müddəalarını tamamlayır.

Müəyyənləmələr

Probasiya (Məhkəməyəqədərki Sınaq Müddəti): qanun tərəfindən müəyyən edilən və hüquq pozucularına tətbiq olunan ictimai sanksiya və tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Buraya hüquq pozucusunun sosial inkluziyası, eləcə də ictimaiyyətin təhlükəsizliyinə zəmin yaradılması məqsədi güdən nəzarət, rəhbərlik və yardımı əhatə edən fəaliyyət və müdaxilələr silsiləsi daxildir.

Probasiya xidməti: yuxarıdakı tapşırıq və məsuliyyətləri həyata keçirmək üçün qanun tərəfindən təyin edilən istənilən orqanı bildirir. Milli sistemdən asılı olaraq

probasiya xidmətinin isi həm də özünə məntiqli və ədalətli qərarlar çıxarmaları üçün məhkəmə və digər qərar qəbul edən orqanların informasiya və məsləhətlə təmin edilməsini; hüquq pozucularının həbsdə olduqları zaman onların azadlığa buraxılmaya və yerlərinin dəyisdirilməsinə hazırlıq işlərinin aparılması üçün onlara rəhbərlik edilməsi və köməklik göstərilməsini; vaxtından əvvəl azad olunan səxslərə nəzarət edilməsi və köməklik göstərilməsini; məntiqli məhkəmə müdaxilələrini; və zərərçəkmişlərə yardım təklif edilməsini daxil edir.

Dətimai sanksiya və tədbirlər: Sərtlər və / və ya öhdəliklər vasitəsilə hüquq pozucularının cəmiyyətdə yasamasını təmin edən və onların azadlığına bəzi məhdudiyətlər qoyan sanksiya və tədbirləri bildirir. Termin məhkəmə, yaxud inzibati orqan tərəfindən tətbiq edilən istənilən sanksiyanı və sanksiyaya dair qərar qəbul etməzdən əvvəl, yaxud onun yerinə görülən istənilən tədbiri, eləcə də həbsxana divarlarından kənar həbs qəti imkan tədbirinə dair çıxarılmış hökmün icra edilməsi yollarını müəyyən edir.

Dəslahedici təsir: hüquq pozucusunun könüllü əsasla və həbsxanadan tam səkildə azadlığa buraxıldıqdan sonra cəmiyyətə yenidən konstruktiv, planlaşdırılmış qaydada və nəzarət altında inteqrasiya olunması prosesini bildirir. Bu qaydalarda termin həbsxanadan azadlığa buraxılmadan sonra qanuni səkildə cəlbətməyə istinad edən “təkrar yerləsdirmə” terminindən fərqlənir.

Əsas prinsiplər

1. Probasiya xidmətləri hüquq pozucularına göz qoymaqla (lazım gəldikdə nəzarət etməklə), rəhbərlik etməklə və yardım göstərməklə və ictimaiyyətə sosial inkluzisiyalarına dəstək olmaqla və onlarla müsbət münasibətlər yaratmaqla hüquq pozuntusu hallarının təkrar bas verməsini azaltmaq məqsədi güdürlər. Beləliklə də, probasiya ictimaiyyətin təhlükəsizliyinə və hüquqi normaların ədalətlə tətbiq edilməsinə öz töhfəsini vermiş olur.
2. Probasiya xidmətləri hüquq pozucularının insan hüquqlarına hörmətlə yanasırlar. Onların bütün müdaxilələri hüquq pozucularının ləyaqəti, sağlamlığı, təhlükəsizliyi və rifahı ilə bağlıdır.
3. Probasiya xidmətləri zərərçəkmişlərlə bağlı məsələləri arasdırdıqları bütün hallarda onların hüquq və ehtiyaclarına hörmətlə yanasırlar.
4. Probasiya xidmətləri hər bir cinayət məsələsinə ədalətlə və qanunla baxıldığını təmin etmək üçün hüquq pozucularınəm fərdi xüsusiyyətlərini, durum və

ehtiyaclarını tam şəkildə nəzərə alırlar. Probasiya xidmətlərinin müdaxiləsi cins, irq, rəng, dil, din, fiziki qüsurlar, seksual oriyentasiya, siyasi və ya digər baxış, milli və ya sosial mənsubiyyət, milli azlıqlara, etnik qruplara aidlik, əmlak, doğum və ya digər status kimi istənilən səbəbdən yaranan ayrı-seçkiliyə yol vermədən həyata keçirilir.

5. Hər hansı sanksiya və ya tədbirin həyata keçirilməsi zamanı probasiya xidmətləri hüquq pozucusuna məhkəmə və ya inzibati orqanın çıxartdığı qərardan və cinayətin ciddiliyinin, yaxud təkrar törədilə biləcək cinayət əməlinin lazımi şəkildə qiymətləndirilmiş risklərinin hər bir fərdi isdə tələb etdiyindən daha ağır yük və ya məhdudiyət tətbiq etmir.

6. Mümkün olduğu qədər probasiya xidmətləri hüquq pozucularına aidiyyəti olan müdaxilələrlə bağlı əvvəlcədən məlumatlandırılmış hüquq pozucularının razılıqlarını əldə edir və onlarla bu baxımdan əməkdaşlıq edirlər.

7. Cəzadan əvvəlki yekun olaraq müəyyən edilmiş istənilən müdaxilə əvvəlcədən məlumatlandırılmış hüquq pozucusunun razılığını tələb edir və günahsızlıq prezumpsiyasına xələl gətirməməlidir.

8. Probasiya xidmətləri, onların vəzifə və məsuliyyətləri, eləcə də onların dövlət və digər orqanlarla əlaqələri milli qanunla müəyyən edilir.

9. Probasiya, xidmətlərin digər xidmətlər və ya könüllülər tərəfindən yerinə yetirildiyi təqdirdə belə məsuliyyəti dövlət orqanlarının üzərində saxlayır.

10. Probasiya xidmətlərinə müvafiq status və məhkəmədə çıxış etmək hüququ verilir və adekvat şəkildə maliyyələsdirilir.

11. Qərar qəbul edən orqanlar, müvafiq olduğu yerdə, təkrar hüquq pozuntusu hallarını azaltmaq və azadlıqdan məhrum etməyə alternativ olan hallardan istifadəni artırmaq üçün probasiya xidmətlərinin pesəkar məsləhətlərindən və güddüyü məqsəddən istifadə edir.

12. Probasiya xidmətləri hüquq pozucularının sosial inkluziyasına rəvac vermək üçün digər dövlət, yaxud özəl təşkilatlarla və yerli icmalarla birgə çalışır. Hüquq pozucularının çox vaxt ümumi ehtiyaclarını ödəmək və ictimaiyyətin təhlükəsizliyini artırmaq üçün əlaqələndirilmiş və əlavə xidmətdaxili və hərtərəfli isin aparılması vacibdir.

13. Probasiya xidmətləri tərəfindən həyata keçirilən bütün fəaliyyət və müdaxilələr ən yüksək milli və beynəlxalq etik və pesəkar standartlara uyğun gəlir.

14. Probasiya xidməti ilə bağlı açıq, qərəzsiz və effektiv sikayət təqdim edilməsi qaydaları mövcuddur.

15. Probasiya xidmətləri hökumət və / və ya müstəqil monitoring qurumları tərəfindən müntəzəm yoxlanılır.

16. Səlahiyyətli orqanlar probasiya siyasəti və strategiyalarını tənzimləmək üçün tədqiqata rəvac verməklə probasiya isinin səmərəliliyini artırırlar.

17. Səlahiyyətli orqanlar və probasiya xidmətləri cəmiyyətdəki rol və dəyərini daha yaxşı basa düsmələri üçün geniş ictimaiyyətə probasiya xidmətlərinin isi barədə məlumat verirlər.

Hissə II: Təşkilat və işçi heyəti

Təşkilat

18. Probasiya xidmətlərinin strukturu, statusu və resursları onlara həvalə olunan vəzifə və məsuliyyətlərə uyğun gəlir və həyata keçirdikləri ictimai xidmətin əhəmiyyətini əks etdirir.

19. Probasiya xidmətlərinin dövlət, yaxud özəl təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, xidmətlər səlahiyyətli orqanların irəli sürdükləri rəsmi siyasi göstəris və qaydalara uyğun olaraq işləyir.

20. Hüquq pozucularına probasiya xidmətləri göstərən istənilən özəl qurum milli qanuna uyğun olaraq səlahiyyətli orqanlar tərəfindən təsdiq edilir.

Əsçi heyəti

21. Probasiya xidmətləri digər ədliyyə xidmətləri və mülki cəmiyyətin probasiya işçi heyətinin status və isinə göstərdikləri hörməti qazanmaqla fəaliyyət göstərir. Səlahiyyətli orqanlar müvafiq resurslarla təmin etməklə, işçi heyətini düzgün seçməklə və işə götürməklə, və yaxşı idarəetməni təmin etməklə bu məqsədə nail olunmasına köməklik göstərirlər.

22. Əsçi heyəti ondan yerinə yetirilməsi tələb olunan kompleks işlər üçün düzgünlüyə, insaniyyətə, pesəkarlığa və şəxsi baxımdan yararlılığa üstünlük verən təsdiq edilmiş meyarlara uyğun olaraq işə götürülür və seçilir.

23. Bütün işçi heyətinin öz roluna və pesə öhdəliyinin səviyyəsinə uyğun olaraq təhsil almaq və hazırlıq keçmək imkanı olur.

24. Bütün işçi heyəti ilkin hazırlıq keçir və müvafiq bacarıq, bilgi və dəyərlər əldə edir. Əsçi heyəti qəbul edilmiş qaydada və nail olunmuş bacarıq səviyyəsini təsdiq edən kvalifikasiya üzrə qiymətləndirilir.

25. Xidmət etdikləri bütün vaxt ərzində bütün işçi heyəti istehsalat basında təmin edilən treninq və hazırlıq keçməklə öz bilik və pesə bacarıqlarını təkmilləşdirirlər.

26. Əsçi heyəti qanun, etik normalar, təşkilati siyasət, ən son metodoloji standart və davranış kodeksi çərçivəsində hazırlıq keçir və öz mülahizə yürütmək hüququndan istifadə edə bilir.

27. Bəzi konkret hüquq pozuntuları törətmiş səxslərlə isləyən və ya isləməli olacaq işçi heyəti müvafiq xüsusiləşdirilmiş hazırlıq keçir.

28. Hazırlıq zamanı hüquq pozucularına və müvafiq olduğu yerdə, xüsusilə sosial baxımdan zəif olan və ya xüsusi ehtiyacları ola biləcək zərərçəkmişlərə diqqət yetirilir.

29. Probasiya heyəti öz vəzifəsini səmərəli səkildə yerinə yetirməsi üçün nəzərəçarpacaq dərəcədə çoxlu sayda olmalıdır. Ayrı-ayrı heyət üzvünün hüquq pozucularına səmərəli və insani səkildə göz qoymaq, rəhbərlik etmək və köməklik göstərmək üçün və müvafiq olduğu yerdə, onların ailələri və müvafiq olduğu yerdə zərərçəkmişlərlə isləmək üçün is yükü olur. Tələbat həddən artıq çox olduğu təqdirdə, həlli yollarının aranması və işçi heyətinə hansı tapsırıqlara üstünlük vermək lazım olduğu barədə göstəris verilməsi məsuliyyəti rəhbərliyin üzərinə düşür.

30. Rəhbərlik işçi heyətinə rəhbərlik, başçılıq, nəzarət etməklə və onları ruhlandırmaqla probasiya isinin keyfiyyətini təmin edir. Əsçi heyəti öz islərinə görə cavabdehlik dəsiyirlər.

31. Rəhbərlik digər xidmətlərlə və tərəfdaslarla, könüllülərlə, dövlət orqanları, kütləvi

informasiya vasitələri və geniş ictimaiyyətlə sağlam is münasibətlərini və yaxşı əlaqələri inkisaf etdirməyə və qoruyub saxlamağa səy göstərir.

32. Rəhbərliyin bir orqan olaraq işçi heyəti ilə onların pesə təcrübəsi və məsğulluğun əlaqəli şərtləri ilə bağlı ümumi məsələlər üzrə məsləhətləsmə aparması üçün tədbirlər keçirilir.

33. Dəşçi heyətinin əmək haqqı, məsğulluğun üstünlük və şərtləri onların pesə statusunu əks etdirir və müvafiq işçi heyətini cəlb etmək və qoruyub saxlamaq üçün onların yerinə yetirdikləri işin xüsusiyyətinə uyğun gəlir.

34. Könüllülər probasiya isinin müəyyən aspektlərinə cəlb oluna bilirlər. Onlar müvafiq qaydada seçilir, yardım edilir və maliyyələsdirilirlər.

Hissə III: Hesabatlılıq və digər xidmətlərlə əlaqə

35. Milli qanuna uyğun olaraq probasiya xidmətləri məhkəmə orqanları və müvafiq olduğu yerdə digər səlahiyyətli orqanlarla əlaqə saxlayır və onları informasiya ilə təmin edirlər. Buraya adətən ümumi və xüsusi işlər üzrə azadlıqdan məhrumətmənin təsiri və azadlıqdan məhrum etmədən sanksiya və tədbirlərin mümkünlüyünə dair informasiyalar daxildir. Ayrı-ayrı hesabatların təqdim edilməsi tələb edildiyi təqdirdə, təqdim edilməli olan informasiyalar aydın şəkildə müəyyən edilir.

36. Probasiya xidmətləri müntəzəm olaraq səlahiyyətli orqanlara öz işləri ilə bağlı ümumi hesabatlar və cavab tələb edən məlumatlar təqdim edirlər.

37. Probasiya xidmətləri tapsırıq və vəzifələrini səmərəli şəkildə yerinə yetirmələri üçün ədliyyə sisteminin digər xidmətləri, yardımçı qurumlar və geniş vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət göstərirlər.

38. Probasiya xidmətləri cəmiyyətin üzvləri kimi hüquq pozucularının ehtiyaclarına cavab vermək kimi öz başlıca vəzifələrini yerinə yetirmək üçün yardımçı qurumlara dəstək və köməklik göstərirlər.

39. Probasiya xidmətlərinin və həbsxana xidmətinin vahid təşkilatın bir hissəsi olubolmamaqlarından asılı olmayaraq, həbsxana həyatından ictimai həyata uğurlu keçidə yardım etmək üçün onlar sıx əməkdaşlıq şəraitində çalışırlar.

40. Müvafiq olduğu yerdə, ümumi və xüsusi işlərlə bağlı əməkdaşlıq və yardım şərtlərini irəli sürən müvafiq tərəfdaslar ilə xidmətdaxili razılaşmalar bağlanırlar.

41. Pesə məxfiliyi, məlumatların qorunması və informasiya mübadiləsi ilə bağlı rəsmi və qeyri-rəsmi qaydalar milli qanun tərəfindən təmin edilir və bu cür tərəfdaslıqlar yarandığı zaman dəqiq şəkildə müəyyən edilir.

Hissə IV: Probasiya isi

Hökmün oxunmasından qabaq edilən məruzələr

42. Milli hüquqi sistemdən asılı olaraq probasiya xidmətləri müvafiq olduğu yerdə məhkəmə orqanlarına ittihamı müdafiə etmək, yaxud da müvafiq sanksiya və tədbirlərin nə ola biləcəyi haqda qərar verdikləri zaman onlara köməklik göstərmək məqsədilə ayrı-ayrı hüquq pozucuları barəsində hökm oxunmazdan əvvəl məruzələr hazırlaya bilərlər. Əsə baxılan zaman probasiya xidmətləri bu cür məruzənin faydalı ola biləcəyi hallarla bağlı müntəzəm səkində məhkəmə orqanları ilə əlaqə saxlayır.

43. Hökmün oxunmasından qabaq edilən məruzələr aydın səkində müəyyən edilmiş məlumatlara əsaslanır və mümkün olduğu qədər məhkəmə baxısının gedisatı ərzində təsdiq edilir və təzələnilir.

44. Təqsirləndirilən hüquq pozucularına məruzənin hazırlanmasında iştirak etmək imkanı verilir və müvafiq olduğu yerdə onların rəyləri məruzədə əks olunur və məruzənin məzmunu haqda onlara və / və ya onların qanuni təmsilçisinə məlumat verilir.

Digər məlumat xarakterli məruzələr

45. Milli hüquq sistemindən asılı olaraq probasiya xidmətləri səlahiyyətli orqanların qəbul edəcəyi qərarlar üzrə tələb olunan məruzələr təqdim edirlər. Bu məruzələrə aşağıdakılara dair məlumatlar daxil edilir:

a. hüquq pozucusunun azadlığa buraxılması mümkünlüyü;

b. hüquq pozucusunun azadlığa buraxılması ilə bağlı qərarla göstərilə biləcək hər hansı xüsusi şərtlər;

c. hüquq pozucusunun azadlığa buraxılmağa hazırladırmaq üçün tələb olunan istənilən müdaxilə.

46. Hüquq pozucularına müvafiq olduğu yerdə məruzənin hazırlanmasında iştirak etmək imkanı verilməli və mümkün olduğu zaman onların rəyləri məruzədə əks olunmalı və məruzənin məzmunu haqda onlara və / və ya onların qanuni təmsilçisinə məlumat verilməlidir.

Əctimai is

47. Əctimai is hüquq pozucusu tərəfindən vurulmuş ziyanın ictimaiyyətin xeyrinə real və ya simvolik kompensasiyası kimi probasiya xidmətlərinin təşkil və ya nəzarət etdikləri ödənişsiz əməyi özünə daxil edən ictimai sanksiya və ya tədbirdir. Əctimai is ləyaqəti alçaldan xüsusiyyətə malik olmur və probasiya xidmətləri hüquq pozucularının bacarıqlarının inkisaf etdirilməsinə və sosial inkluziyalarına kömək edən is tapsırıqları müəyyən və istifadə edirlər.

48. Əctimai xidmət probasiya xidmətləri, onların işçi heyəti üçün və ya kommersiya baxımından həyata keçirilmir.

49. Müvafiq tapsırıqların müəyyən edilməsində probasiya xidmətləri ictimaiyyətin və isdən birbasa yararlananların təhlükəsizliyini nəzərə alır.

50. Sağlamlıq və təhlükəsizlik tədbirləri adekvat səkildə ictimai is həvalə edilmiş hüquq pozucularını da qoruyur və digər işçilərə tətbiq edilənlərdən heç də az ağır olmur.

51. Probasiya xidmətləri hüquq pozucularının müxtəlif bacarıqlarına və ehtiyaclarına uyğun gələn tapsırıqlar toplumunu özündə birləşdirən ictimai is planlarını isləyib hazırlayırlar. Xüsusilə də, qadın hüquq pozucularına, fiziki qüsurları olan hüquq pozucularına, gənc hüquq pozucularına və yaşlı hüquq pozucularına uyğun olan münasib is olmalıdır.

52. Hüquq pozucularına yerinə yetirməli olduqları isin növü barədə məsləhət verilir.

Nəzarət tədbirləri

53. Milli qanuna uyğun olaraq, probasiya xidmətləri məhkəmə dinləməsindən əvvəl, onun aparıldığı zaman və ondan sonra serti azadlığa buraxılma, məhkəmə dinləməsinin aparıldığı, zəminlik, serti qeyri-məhkəmə təqibi, serti və ya icraatı təxirə salınmış hökm və ya vaxtından qabaq azadlığa buraxılma zamanı gözcöymə kimi nəzarəti yerinə yetirə bilər.

54. Uyğüngəlməni təmin etmək üçün nəzarət ayrı-ayrı hüquq pozucularının ərizələrini və xüsusi ehtiyaclarını tam səkildə nəzərə alır.

55. Nəzarətə müstəsna olaraq nəzarəti həyata keçirən tapsırıq kimi deyil, həm də hüquq pozucularına məsləhət verən, yardım edən və ruhlandırın vasitə kimi baxılır. Buraya, müvafiq olduğu yerdə probasiya və ya digər xidmətlər tərəfindən həyata

keçirilə bilən treninq, bacarıqların inkisaf etdirilməsi, məsğulluq imkanları və müalicə kimi digər müdaxilələr də daxildir.

Hüquq pozucusunun ailəsi ilə is

56. Müvafiq olduğu yerdə və milli qanuna uyğun olaraq probasiya xidmətləri birbasa, yaxud digər tərəfdas xidmətlərlə birgə həm də hüquq pozucularının ailələrinə yardım, məsləhət və məlumat təklif edir.

Elektron monitorinq

57. Probasiya nəzarətinin bir hissəsi kimi elektron monitorinqdən istifadə edildiyi zaman bu, reabilitasiyanın həyata keçirilməsi və qanun pozuntusuna son qoyulmasına köməklik göstərmək üçün nəzərdə tutulan müdaxilələrlə vəhdət təşkil edir.

58. Texnoloji nəzarətin səviyyəsi törədilmiş hüquq pozuntusunun ağırlığı və ictimaiyyətin təhlükəsizliyinə yaranan riskin ciddiliyi nəzərə alınmaqla ayrı-ayrı islər üzrə tələb olunandan artıq olmur.

Yerin dəyişdirilməsi

59. Hüquq pozucuları azadlığa buraxıldıqdan sonra probasiya xidmətləri onlara nəzarəti həyata keçirdikləri zaman hüquq pozucularının azadlığa buraxılmasını və cəmiyyətə yenidən inteqrasiya olunmasını hazırlamaq üçün həbsxana orqanları, hüquq pozucuları, onların ailələri və ictimaiyyətlə əməkdaşlıq şəraitində çalışırlar. Onlar hüquq pozucularının azadlığa buraxıldıqdan sonra onların sosial və pəsə inteqrasiyasına yardım etmək üçün həbsxana sahəsindəki səlahiyyətli xidmətlərlə əlaqə qururlar.

60. Həbsdə olduqları zaman aparılan hər hansı konstruktiv isin yaradılması ilə qayğının dayanaqlığını təmin etmək məqsədilə məhbusların azadlığa çıxmalarına və onların yenidən yerləşmələrinin planlaşdırılmasına yardım etmələri üçün probasiya xidmətləri məhbusları bütün lazımı çıxışla təmin edilirlər.

61. Vaxtından qabaq azadlığa buraxılmadan sonra həyata keçirilən nəzarət hüquq pozucularının məsğulluq, evlə təmin olunma, təhsil kimi yenidən yerləşmə ehtiyaclarını ödəmək və təkrar hüquq pozuntusu halları və ciddi ziyan vurulması riskinin azaldılması üçün azadlığa buraxılma şərtlərinə uyğunlaşdırma təmin etmək məqsədi güdür.

Dslahedici təsir

62. Bütün azadlığa buraxılmadan sonrakı öhdəliklər yerinə yetirildikdən sonra probasiya xidmətləri milli qanun icazə verdiyi təqdirdə keçmiş məhbusların könüllü əsasla qanuna tabe olan tərzdə həyatlarını davam etdirmələrinə kömək etmək üçün islah xidmətləri təklif etməyi davam etdirə bilərlər.

Cənəbi vətəndaşlar olan hüquq pozucuları və xaricdə sanksiya tətbiq edilmiş vətəndaşlarla probasiya işləri

63. Probasiya xidmətləri cənəbi vətəndaşlar olan hüquq pozucularını xüsusilə də ictimai nəzarət və təkrar yerləsmə ilə bağlı yararlanı biləcəkləri xidmətlərlə təmin edirlər.

64. Əcnəbi vətəndaşlar olan hüquq pozucuları ilə bağlı probasiya müdaxilələrinin həyata keçirilməsinə icazə verən hüquqi normaların tətbiq edildiyi zaman sonuncu bununla bağlı öz hüquqları haqda məlumatlandırılır. Mümkün olduğu qədər, hüquq pozucularının öz ölkələrinə qayıtmaları ilə bağlı lazımi nəzarət tədbirlərinə yardım etmək məqsədilə onların mənsə ölkəsinin müvafiq probasiya xidmət(ləri) ilə sıx əməkdaşlıq yaradılır və davam etdirilir.

65. Probasiya xidmətləri milli orqanların razılığı ilə onlara məlum olan və xaricdə sanksiya tətbiq edilmiş vətəndaşlarla daimi əlaqə yaratmaq və yardımçı olmaq və onların ölkələrinə qayıtmaları ilə bağlı müvafiq yardımçı xidmətlərdən istifadə etmələrinə dəstək olmaq niyyəti güdürlər.

Hissə V: Nəzarət prosesi

Qiymətləndirmə

66. Nəzarətdən əvvəl və nəzarətin həyata keçirildiyi vaxt ərzində tələb edildiyi təqdirdə, hüquq pozucularının qiymətləndirilməsi risklər, müsbət faktorlar və ehtiyaclar daxil olmaqla ayrı-ayrı işlərin sistemativ və dərinlən nəzərə alınması, bu ehtiyacları ünvanlamaq üçün müdaxilələri və bu müdaxilələrə hüquq pozucularının cavab reaksiyasını əhatə etməklə həyata keçirilir.

67. Mümkün olduğu yerdə, hüquq pozucularına rəsmi qiymətləndirmədə fəal əməkdaşlıq etməyə imkan yaradılır. Buraya hüquq pozucularının baxışlarına və şəxsi istəklərinə lazımi əhəmiyyətin verilməsi, eləcə də gələcəkdə hüquq pozuntusu əməli törətməməkləri üçün şəxsi iradələri və məsuliyyətləri daxildir.

68. Hüquq pozucuları qiymətləndirmə prosesindən və onun nəticələrindən məlumatlı olurlar.

69. Qiymətləndirmə davamlı prosesdir və onun düzgünlüyü və müvafiqliyi dövrü şəkildə nəzərdən keçirilir.

70. Qiymətləndirmə aşağıdakı hallarda tövsiyə edilir:

a. müvafiq sanksiya və ya tədbir müəyyən edilən və ya cinayət məsələləri üzrə məhkəmə baxışlarından kənarlaşma nəzərdə tutulan zaman;

b. nəzarət dövrü başlayan zaman;

c. hüquq pozucularının həyatında əhəmiyyətli dəyişiklik olduğu istənilən vaxt;

d. nəzarətin xüsusiyyət və ya səviyyəsində dəyişiklik nəzərə alınan zaman;

e. nəzarət tədbirinin sonunda.

71. Dəşçi heyəti hazırkı qaydalara uyğunlaşma ilə bağlı qiymətləndirmələr aparmaq üçün təlim keçirlər. Milli sistemlər qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edən zaman, işçi heyəti öz potensial dəyərlərini və məhdudluqlarını basa düşmək və bunları öz pesə mülahizələrinə yarıdım etməkdə istifadə etmək üzrə təlim keçirlər.

Planlaşdırma

72. Bütün sanksiya və tədbirlərin həyata keçirilməsi üzrə is planı səlahiyyətli orqanlar tərəfindən hazırlanır və is sənədinə daxil edilir. Bu plan probasiya xidmətinin isini tənzimləyir və işçi heyətinə və hüquq pozucularına müəyyən edilən məqsədlərə doğru irəliləyişi qiymətləndirmək imkanı yaradır.

73. Ds planı hüquq pozucuları ilə müzakirə edilir, və mümkün olarsa onunla razılaşdırılır.

74. Onlar ilkin qiymətləndirməyə əsaslanır və yerlərdə həyata keçiriləcək müdaxilələri müəyyən edir.

75. Qiymətləndirmə nəzərdən keçirilən zaman is planı lazım gələrsə, müvafiq şəkildə təhlil edilir.

Müdaxilələr

76. Müdaxilələr reabilitasiya və hüquq pozuntusu hallarının qarşısının alınması məqsədi güdür və buna görə də konstruktiv olur və tətbiq olunan sanksiya və ya tədbirə uyğun gəlir.

77. Probasiya xidmətləri müvafiq tədqiqatdan yaranan kompleks yanasma və tutarlı biliyə əsaslanan müxtəlif üsullardan istifadə edə bilməlidirlər.

78. Hüquq pozucuları təklif edilən istənilən müdaxilə barədə tam səkildə əvvəlcədən məlumatlandırılır. Hər bir cəhd onların bu cür müdaxilələrdə fəal iştiraklarını təmin etmək üçün həyata keçirilir.

79. Müdaxilələri həyata keçirən və is baxılmaq üçün təqdim edilən zaman probasiya xidmətləri müvafiq olduğu yerdə yardımçı xidmətlərin köməyindən istifadə edirlər.

80. Hüquq pozucuları ilə işləyən səxslərin sayından asılı olmayaraq, hər bir isdə vəzifəsi ümumi is planını qiymətləndirməkdən, aydınlaşdırmaqdan və əlaqələndirməkdən və hüquq pozucuları ilə əlaqəni və qanunvericilik tələblərinə uyğunlaşdırmağı təmin etməkdən ibarət olan işçi heyətinin müəyyən edilmiş məsul üzvü iştirak edir. Hüquq pozucusuna birdən artıq müdaxilə tətbiq edilməsi, yaxud birdən artıq xidmətin cəlb edilməsi xüsusilə vacib bir məsələdir.

Qiymətləndirmə

81. Ayrı-ayrı hüquq pozucusunun irəliləyişi müntəzəm fasilələrlə qiymətləndirilir və bu proses nəzarətin davam etdiyi müddət ərzində is planına təsir göstərir. Qiymətləndirmə is materialının, tələb edildiyi təqdirdə, qərar qəbul edən orqana təqdim olunan əlavə məruzənin bir hissəsini yaradır.

82. Qiymətləndirmə həm də razılaşdırılmış is planının əhatə dairəsini müəyyən edir, onun nəzərdə tutulmuş nəticələrini icra edir və həyata keçirir. Probasiya xidmətləri müvafiq olduğu zaman nəzarəti dəyişdirmək, yaxud sona çatdırmaq üçün qərar qəbul edən orqana müraciət edir.

83. Nəzarətin müvafiqliyi ilə bağlı hüquq pozucularının fikirləri qiymətləndirməyə daxil edilir.

84. Nəzarət dövrünün sonuna yekun qiymətləndirmə aparılır. Hüquq pozucuları bu

qiymətləndirmənin onların is materialında qalması və onlara gələcəkdə istinad etməyin mümkün olduğu barədə məlumatlandırılmalıdırlar.

Dəcrətmə və uyğungəlmə

85. Probasiya xidmətləri hüquq pozucularının tətbiq olunan nəzarət və istənilən şərtlərə fəal şəkildə uyğun gəlmələrini təmin etməyə çalışır. Hüquq pozucuları ilə əməkdaşlıq edən zaman onlar yalnız uyğungəlməmə üzrə sanksiya planına arxalanmırlar.

86. Hüquq pozucuları onlardan nə tələb olunduğu, probasiya heyətinin vəzifə və məsuliyyətləri və uyğungəlmənin aqibəti haqda tam şəkildə məlumatlı olurlar.

87. Hüquq pozucuları tətbiq edilən istənilən sərə əməl etmədikdə, probasiya heyəti fəal və operativ şəkildə tədbir görür. Operativ reaksiya uyğungəlməmə hallarını tam nəzərə alır.

Sənədləsdirmə, məlumat və məxfilik

88. Bütün probasiya xidmətləri gördükləri isin rəsmi, düzgün və son tarixədək sənədləsdirməsini aparırlar. Bu sənədləsdirmələr səciyyəvi olaraq özünə sanksiya və ya tədbirin müvafiq şəkildə tətbiq edildiyi ayrı-ayrı şəxsin şəxsi məlumatlarından, onların probasiya xidməti ilə əlaqələrinə dair qeydlərdən və onlarla bağlı aparılan işlərdən ibarət olur. Onlar, həmçinin qiymətləndirmə, planlaşdırma, müdaxilə və aydınlaşdırmanı sənədləsdirirlər.

89. Sənədlərə milli qanunda müəyyən edildiyi kimi məxfilik və məlumatların qorunması prinsipləri tətbiq edilir. Məxfi məlumatlar yalnız məlumatların işlənməsinə və aydın şəkildə müəyyən edilən məqsədlər üçün istifadə edilməsinə dair ciddi prosedurlara əsaslanan digər müvafiq xidmətlərə açıqlana bilər.

90. Sənədlər hesabatlılığın təmin edilməsinin əhəmiyyətli vasitəsidir. Onlar müntəzəm şəkildə menecerlər tərəfindən yoxlanılır və tələb edildiyi zaman onlara rəsmi yoxlamalar və monitoring tətbiq edilir.

91. Probasiya xidmətləri həyata keçirilən is, hüquq pozucularının irəliləyisi və onların uyğungəlmə səviyyəsi barədə məhkəmə və digər səlahiyyətli orqanlara hesabat verirlər.

92. Hüquq pozucuları onlar haqqında mövcud olan is materiallarına çıxışa malikdirlər, bu sərtlə ki, bu çıxış milli qanunda nəzərdə tutulmuş olsun və basqalarının səxsi həyat hüququnu pozmasın. Hüquq pozucuları bu sənədlərin məzmununa etiraz etmək hüququna malikdirlər.

Hissə VI: Probasiya xidmətlərinin digər işləri

Zərərçəkmişlərlə is

93. Probasiya xidmətləri zərərçəkmişlərə xidmət göstərdikləri zaman onlar bu qurbanların müxtəlif ehtiyaclarını tam səkildə nəzərə almaqla törədilmiş hüquq pozuntusu əməlinin nəticələrini aradan qaldırmaqda onlara köməklik göstərirlər.

94. Müvafiq olduğu yerdə, probasiya xidmətləri zərərçəkmişlərin ehtiyaclarının təmin edilməsi üçün zərərçəkmişlər üçün nəzərdə tutulmuş dəstək xidmətləri ilə əlaqə saxlayırlar.

95. Probasiya xidmətləri zərərçəkmişlərlə əlaqə saxladıqda və / və ya onların fikrini öyrənməyə çalışdıqda, sonuncu hüquq pozucularına sanksiya tətbiq edilməsi ilə bağlı qərarların yalnız ayrı-ayrı zərərçəkmişə qarşı törədilmiş zərərə deyil, çoxlu sayda faktorlara əsaslanaraq həyata keçirildiyi haqda aydın səkildə məlumatlandırılır.

96. Hətta probasiya xidmətləri birbasa zərərçəkmişlərlə isləyə bilməyəndə, müdaxilələr zərərçəkmişlərin hüquq və ehtiyaclarına hörmət edir və hüquq pozucularının qurbanlara qarşı törətdikləri zərər və bu cür zərərə görə məsuliyyət dəsidəqləri barədə məlumatlı olmalarını artırmaq məqsədi güdür.

Bərpaedici məhkəmə təcrübələri

97. Probasiya xidmətləri bərpaedici məhkəmə proseslərinə, hüquq pozucularının hüquq və məsuliyyətlərinə cəlb edildikləri zaman zərərçəkmişlər və ictimaiyyət aydın səkildə müəyyən və təsdiq edilməlidir. Probasiya heyəti üçün müvafiq trening keçirilir. Konkret müdaxilədən istifadə edilən zaman, əsas məqsəd düzgün aparılmamış işlərə düzəliş etməkdən ibarətdir.

Hüquq pozuntusu hallarının qarşısının alınması

98. Milli qanun tərəfindən müəyyən edildiyi zaman probasiya xidmətlərinin təcrübəsindən hüquq pozuntusu hallarının azaldılması strategiyalarının islənilib hazırlanması zamanı istifadə edilir. Buraya birgə müdaxilələr və tərəfdəşliqlərdən istifadə daxil edilə bilər.

Hissə VII: Sikayətlərin təqdim edilməsi prosedurları, yoxlama və monitoring

99. Milli qanun probasiya təcrübəsi ilə bağlı sikayətlərin tədqiqi və onlara cavab verilməsi üçün aydın, qəbul edilən və səmərəli prosedurlarla təmin edir.

100. Bu prosedurlar ədalətli və qərəzsiz olur.

101. Bütün hallarda sikayətçiə prosesin və tədqiqatın nəticələri barədə lazımı qaydada məlumat verilir.

102. Probasiya xidmətləri yerlərdə öz təcrübələrinə nəzarət etmək və təkmilləsdirmək və onların tələb edilən standartlara cavab vermələri üçün etibarlı sistemlərlə təmin edirlər.

103. Probasiya xidmətləri səlahiyyətli orqanlara hesabat verir və müntəzəm şəkildə hökumət və / və ya müstəqil monitoring tərəfindən yoxlanılır və bütün bu cür yoxlamalar zamanı tam şəkildə əməkdaşlıq edir. Müstəqil monitoring orqanlarının gəldikləri nəticələr ictimaiyyətə açıqlanır.

Hissə VIII: Tədqiqat, qiymətləndirmə, kütləvi informasiya vasitələri və ictimaiyyətlə is

104. Probasiya siyasəti və təcrübəsi mümkün olduğu qədər sübutlara əsaslanır. Orqanlar hərtərəfli tədqiqat və qiymətləndirmə üçün vacib olan resurslarla təmin edir.

105. Mövcud qanunların, siyasətin və təcrübənin nəzərdən keçirilməsi tutarlı elmi biliklərə və beynəlxalq miqyasda qəbul edilən standartlara cavab verən tədqiqatlara əsaslanır.

106. Kütləvi informasiya vasitələri və ictimaiyyət müntəzəm şəkildə probasiya xidmətlərinin həyata keçirdikləri işlər barədə faktiki məlumatlarla təmin edilir. Onlara cəmiyyətdə oynadıqları rol və dəyərlərini daha yaxşı basa düsməyə kömək etmək üçün isin məqsədləri və nəticələri barədə məlumat verilir.

107. Səlahiyyətli orqanlar probasiya sahəsində irəliləyislər barədə dövrü hesabatları dərc etməyə sövq edilir.

108. Probasiya xidmətlərinin siyasəti və təcrübəsi barədə hesabatlar inamı artırmaq və probasiya standartları və təcrübələrini təkmilləsdirmək üçün digər xidmətlərə, xidmətdən istifadə edən şəxslərə və həm milli , həm də beynəlxalq miqyasda geniş ictimaiyyətə də təqdim olunur.

CM/Rec(2010)1saylı Təvsiyəyə _lavə II

Dəstifadə edilən terminlər lüğəti

Dəslahedici təsir: hüquq pozucusunun könüllü əsasla və həbsxanadan tam şəkildə azadlığa buraxıldıqdan sonra cəmiyyətə yenidən konstruktiv, planlaşdırılmış qaydada və nəzarət altında inteqrasiya olunması prosesini bildirir. Bu qaydalarda termin həbsxanadan azadlığa buraxılmadan sonra qanuni şəkildə cəlbətməyə istinad edən “təkrar yerləsədmə” terminindən fərqlənir.

Qiymətləndirmə müdaxilənin planlaşdırılmasından və / və ya məhkəmə və ya digər səlahiyyətli orqanlara məsləhət verməzdən əvvəl hüquq pozucusunun risklərini, ehtiyaclarını və güclü cəhətlərini qiymətləndirmək prosesini bildirir. Bundan əlavə, qiymətləndirmə hüquq pozuntusu halının səbəblərini və bu cür halların yenidən bas verməsini azaltmaq üçün tədbirlərin görülmə biləcəyini-bilməyəcəyini müəyyən etməyi tələb edir.

Yardım nəzarətlə yanası gözqoyma prosesinin ayrılmaz hissəsini yaradan kimi nəzərə

alınmalıdır. Bu adətən aşağıdakı xidmətlərin birini və ya bir neçəsini əhatə edir: ev tapmaqda, işlə təmin olunmaqda, təhsil almaqda, ailəyə köməklik göstərməkdə və s. yardım etmək. Bəzi hüquqi sistemlərdə bu yardım ayrı-ayrı xidmətlər tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Sikayət məhkəmə orqanına ərizə ilə müraciət edilməsinə və inzibati orqana apelyasiya sikayəti edilməsinə istinad edir .

Dəcma sanksiya və tədbirləri sərtlər və / və ya öhdəliklər irəli sürməklə cinayətkarların ictimaiyyətdə yaşamasını və onların azadlığına bəzi məhdudiyətlər qoyulmasını əhatə edən sanksiya və tədbirləri bildirir. Termin məhkəmə və ya inzibati orqan tərəfindən tətbiq edilən istənilən sanksiyasını və sanksiyaya dair qərarın verilməsindən qabaq və ya onun əvəzinə istənilən tədbiri, eləcə də həbsxana divarlarından kənar həbs hökmünün yerinə yetirilməsi yollarını bildirir.

Sərt və öhdəliklər qərar qəbul edən orqan tərəfindən tətbiq edilən sanksiya və ya tədbirə bərabər olan istənilən tələbi bildirir.

Nəzarət sanksiya və ya tədbir tərəfindən tətbiq edilən hər hansı sərt və ya öhdəliyin hüquq pozucuları tərəfindən yerinə yetirilib-yetirilmədiyinə əmin olmaqla məhdudlaşan fəaliyyətləri bildirir. Bu cür fəaliyyətlər adətən özünə yerinə yetirilmə-

yetirilməmə halında daha ciddi sanksiya və ya tədbirlərdən istifadə edilməsi, yaxud istifadə ediləcəyi ilə hədələmək hallarını daxil edir. Nəzarət anlayışı gözqoyma anlayışından daha dardır.

Cinayət əməlinin qarsısının alınması cinayət ədliyyəsi sistemi xidmətləri və digər səlahiyyətli xidmətlər tərəfindən həyata keçirilən və cinayət əməllərinin qarsısını almaq (yaxud mümkün olduğu qədər azaltmaq) məqsədi güdən istənilən siyasət və təcrübədir.

Qərar qəbul edən orqan ictimai sanksiya və ya tədbirin tətbiq və ya ləğv edilməsi, yaxud onun sərt və öhdəliklərini dəyisdirmək üçün qanun tərəfindən səlahiyyət verilmiş məhkəmə, inzibati, yaxud digər orqanı bildirir.

Dayandırma cinayət ədliyyəsi xidmətlərinin müdaxiləsi olmaqla, yaxud olmamaqla hüquq pozucularının öz cinayət əməllərindən əl çəkmələrini və öz insani (fərdi bacarıq və bilik kimi) və sosial (məsğulluq, ailə, sosial əlaqələr və bağlılıqlar, vətəndaş cəmiyyətinin bir üzvünə çevrilmək kimi) kapitalını inkisaf etdirməklə hüquq pozuntusundan uzaq olan həyata basladıqları prosesi bildirir.

Vaxtından qabaq azadlığa buraxılma həbs hökmü sonadək icra edilməzdən qabaq məhkəməyə qədər azadlığa buraxılma, sərti azadlığa buraxılma (sərti-vaxtından əvvəl azadlığa buraxılma) , yaxud sərti bağışlanma kimi həbsxanadan azadlığa buraxılmanın bütün formalarını əhatə edir.

Qiymətləndirmə qarsıya qoyulmuş məqsədlərin nailolunma həcmnin dərindən təhlilidir. Bu prosesdə növbəti mərhələdə hansı məsələlərin həll edilməsinə dair qərarlar verilir.

Həyatakeçirmə ictimai sanksiya və ya tədbirin lazımi qaydada icrasını təmin etmək üçün probasiya xidmətinin isinin təcrübi aspektlərinin yerinə yetirilməsini bildirir.

Müdaxilə hüquq pozucularının gələcəkdə cinayət əməli törətmələrinin qarsısını almaq və qanuna riayət edərək yasamalarına kömək etmək üçün onlara gözqoymaq, qorxutmaq, yardım etmək və ya istiqamətləndirməklə görülən istənilən tədbiri bildirir. Buna görə də müdaxilə məlumat verilməsinə və ya yazılı hesabatlar təqdim edilməsinə istinad etmir.

Məhkəmə orqanı məhkəməni, hakimi və ya prokuroru bildirir.

Milli qanun milli qanunvericilik orqan tərəfindən işlənib hazırlanan başlıca qanunvericiliyi deyil, həm də qanun yaradan bu formaların milli hüquq sistemi

tərəfindən tanınma dərəcəsindən asılı olaraq istənilən digər əməl edilməsi məcburi olan əsasnamə və qaydaları, eləcə də məhkəmə və arbitraj məhkəmələrinin presedent hüququnu bildirir.

Hüquq pozucusu cinayət qanunvericiliyini pozmaqda sübhəli bilinən və ya bu cür əməli törətmiş istənilən şəxsi bildirir. Hazırkı tövsiyənin məqsədləri üzrə və günahsızlıq prezumpsiyasına və məhkəmə tərəfindən təqsirin müəyyən edilməsinə xələl gətirmədən “hüquq pozucusu” dedikdə hüquq pozuntusu isə üzrə məhkəmə təqibi ilə üzlənmis istənilən şəxs basa düşülür.

Azadlığa buraxıldıqdan sonra gözqoyma vaxtından qabaq azadlığa buraxılma dövrü ərzində nəzarəti bildirir.

Probasiya (Məhkəməyəqədərki Sınaq Müddəti): qanun tərəfindən müəyyən edilən və hüquq pozucularına tətbiq olunan ictimai sanksiya və tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Buraya hüquq pozucusunun sosial inkluziyası, eləcə də ictimaiyyətin təhlükəsizliyinə zəmin yaradılması məqsədi güdən nəzarət, rəhbərlik və yardımı əhatə edən fəaliyyət və müdaxilələr silsiləsi daxildir.

Probasiya xidməti yuxarıdakı tapsırıq və məsuliyyətləri həyata keçirmək üçün qanun tərəfindən təyin edilən istənilən orqanı bildirir. Milli sistemdən asılı olaraq probasiya xidmətinin isə həm də özünə məntiqli və ədalətli qərarlar çıxarmaları üçün məhkəmə və digər qərar qəbul edən orqanların informasiya və məsləhət təmin edilməsini; hüquq pozucularının həbsdə olduqları zaman onların azadlığa buraxılmaya və yerlərinin dəyisdirilməsinə hazır aparılması üçün onlara rəhbərlik edilməsi və köməklik göstərilməsini; vaxtından əvvəl azad olunan şəxslərə nəzarət edilməsi və köməklik göstərilməsini; məntiqli məhkəmə müdaxilələrini; və zərərçəkmişlərə yardım təklif edilməsini daxil edir.

Reabilitasiya hüquq pozuntusu hallarına son qoyulması və hüquq pozuntusunun qanuna riayət edən bir şəxsə çevrilməsi məqsədi güdən müxtəlif müdaxilələr toplusunu özündə birləşdirən geniş anlaydır.

Yenidən yerləsdirmə həbsxanadan azadlığa buraxılma ərzində bas verir. Bu, məhbusun müsbət və idarə oluna üsulla ictimaiyyətə geri dönmə prosesidir. Bu qaydalarda yenidən yerləsmə hüquq pozucusunun həbsxanadan tərək etməsindən sonrakı, lakin hələ də qanun tərəfindən tələb olunan müəyyən öhdəlikləri yerinə yetirməli olduğu dövrə istinad edir – məsələn, serti-vaxtından əvvəl azadlığa buraxılma dövrü. Bu termin “islahedici təsir” terminindən fərqlənir.

Bərpaedici ədliyyə özünə bir neçə əsas fərziyyələrə əsaslanan yanasma və proqramları daxil edir:

a. hüquq pozuntusu əməlinə reaksiya mümkün olduğu qədər zərərçəkmişin məruz qaldığı zərəri aradan qaldırmalıdır;

b. hüquq pozucularına əməllərinin qəbul edilməz olduğu və bunun zərərçəkmişə və ictimaiyyətə faktiki təsir göstərdiyi basa salınmalıdır;

c. hüquq pozucuları öz əməllərinə cavab verməlidirlər;

d. zərərçəkmişlərin öz ehtiyaclarını söyləmək imkanları olmalı və təminat ödəməsi üçün hüquq pozucusu üçün ən yaxşı üsulun müəyyən edilməsində iştirak etməlidirlər, və *e.* ictimaiyyət bu prosesə öz töhfəsini verməyə borcludur.

Nəzarət hüquq pozucusunu cəmiyyətdə saxlamaq niyyəti güdən və lazım gəldikdə nəzarət edilməklə hüquq pozucusunun ona tətbiq edilən istənilən sərt, yaxud öhdəliklərini yerinə yetirməsini təmin etmək üçün tədbirlər görən orqan tərəfindən və ya onun adından yardım fəaliyyətlərinə istinad edir. Nəzarət məcburi və ya könüllü ola bilər (qanun pozucusunun xahisi əsasında).

Zərərçəkmiş Cinayət hüquq pozucusunun fəaliyyəti və ya fəaliyyətsizliyi səbəbindən yaranan fiziki, yaxud əqli xəsarət, emosional əzab, iqtisadi ziyan daxil olmaqla, zərər çəkmiş fiziki şəxsi bildirir. “Zərərçəkmiş” termini həm də özünə müvafiq olduğu yerdə birbasa zərərçəkmişin yaxın ailə üzvlərini və ya himayəsində yasayan şəxsləri daxil edir.

Könüllü ödənissiz əsasla probasiya xidmətlərini yerinə yetirən şəxsi bildirir. Bu, gördükləri işin xərcini ödəmək üçün könüllülərə ödənilən kiçik məbləğdə ödənişi istisna etmir.

Elektron nəzarətə dair Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə CM/Rec(2014)4 sayılı Təvsiyəsi

*(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 19 fevral 2014-cü ildə
nazirlərin nümayəndələrinin 1192-ci iclasında qəbul olunub)*

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə müvafiq olaraq,

Avropa Şurasının məqsədinin öz üzvləri arasında daha sıx birliyə nail olmaqdan ibarət olduğunu nəzərə alaraq;

İttiham hökmlərinin icrası sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı daha da inkişaf etdirməyin zəruriliyini qəbul edərək;

Bu cür əməkdaşlığın ədalət mühakiməsinin təkmilləşdirilməsinə, cəzaların səmərəli şəkildə və hüquqpozanların insan hüquqlarına və insan ləyaqətinə tam hörmət edilməklə tətbiqinə və hüquq pozuntularının baş verməsi hallarının azaldılmasına töhfə verdiyini nəzərə alaraq;

Azadlıqdan məhrumetmənin son vasitə kimi istifadə edilməli olduğunu, şübhəli şəxslərin və hüquqpozanların əksəriyyətini cəmiyyətdən təcrid etmədən onlara daha təsirli və daha az məsrəfli tədbirlər tətbiq etməyin mümkün olduğunu qəbul edərək;

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin müvafiq presedent hüququnda qeyd edildiyi kimi, məhbusların sayının artmaqda davam etməsinin İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının (ETS № 5) 3-cü maddəsinə zidd olan saxlanma şəraitinə gətirib çıxara biləcəyini nəzərə alaraq;

Həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artmasının həbsxana müdiriyyəti və bütövlükdə cinayət mühakimə icraatı sistemi üçün istər insan hüquqları, istərsə də penitensiar müəssisələrin səmərəli idarə olunması baxımından böyük problem yaratdığını təkrar edərək;

Cinayət mühakimə icraatı prosesi çərçivəsində elektron nəzarətin şübhəli şəxslərə və hüquqpozanlara cəmiyyətdə səmərəli nəzarət edilməsini təmin etməklə yanaşı, həm də azadlıqdan məhrumetmə tədbirinin istifadəsini azalda biləcəyini və beləliklə cinayətkarlığın qarşısının alınmasına yardım göstərəcəyini qəbul edərək;

Eyni zamanda, elektron nəzarət texnologiyalarının istifadəsinin elektron nəzarət altında olan şəxsin və aidiyyəti olan üçüncü şəxslərin şəxsi və ailə həyatına mümkün mənfi təsirlərinin azaldılması üçün elektron nəzarətin qanunla lazımı qaydada tənzimlənməli və törədilmiş əmələ mütənəsib qaydada tətbiq edilməli olduğunu etiraf edərək;

Müvafiq olaraq, bu sahəyə aid qanunvericiliklərində, siyasətlərində və praktiki fəaliyyətlərində üzv dövlətlərin hökumətlərinə yardım etmək məqsədilə elektron nəzarət texnologiyalarının istifadəsinin məhdudiyətləri, növləri və üsulları ilə bağlı normaların müəyyən edilməli olduğunu qəbul edərək;

Bundan əlavə, hakimlər, prokurorlar, həbsxana müdiriyyəti, probasiya xidmətləri, polis orqanları, habelə şübhəli şəxslərə və hüquqpozanlara nəzarət üçün avadanlıqları təchiz edən və ya onlara nəzarət edən qurumlar da daxil olmaqla dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən rəhbər tutulmalı olan elektron nəzarətdən səmərəli istifadə ilə bağlı etik və peşə standartlarının hazırlanmasına ehtiyac olduğunu qəbul edərək;

- İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasını (ETS № 5);

- Şərti məhkum edilmiş və ya şərti azad edilmiş hüquqpozanlara nəzarət haqqında Avropa Konvensiyasını (ETS № 51);

- İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Tövsiyəni;

- Hökmlərin çıxarılmasında ardıcılığa dair Rec(92)17 sayılı Tövsiyəni;

- Sanksiyaların və ya tədbirlərin icrası ilə məşğul olan personala dair R (97) 12 sayılı Tövsiyəni;

- Həbsxanaların dolması və həbsdə saxlanılan şəxslərin sayının artması probleminə dair R (99) 22 sayılı Tövsiyəni;

- İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarının tətbiqinin təkmilləşdirilməsinə dair Rec (2000) 22 sayılı Tövsiyəni;

- Sərti azad etməyə dair Rec(2003)22 sayılı Tövsiyəni;

- Avropa Penitensiar Qaydalarına dair Rec(2006)2 sayılı Tövsiyəni;

- Barəsində sanksiyalar və ya tədbirlər tətbiq edilən yetkinlik yaşına çatmayan hüquqpozanlarla bağlı Avropa qaydalarına dair CM/Rec(2008)11 sayılı Tövsiyəni;
- Avropa Şurasının probasiya qaydalarına dair CM/Rec(2010)1 sayılı Tövsiyəni;
- Penitensiar sistemin əməkdaşları üçün Avropa Etika Məcəlləsinə dair CM/Rec(2012)5 sayılı Tövsiyəni;
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Həbslə əlaqədar olmayan tədbirlərə dair minimal standart qaydalarını (Tokio qaydaları) (Qətnamə 45/110);
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qadın məhbuslarla rəftara və qadın hüquqpozanlar üçün həbslə əlaqədar olmayan cəza tədbirlərinə dair qaydalarını (Banqkok qaydaları) (Qətnamə 2010/16);
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin minimal standart qaydalarını (Pekin qaydaları) (Qətnamə 40/33);
- Probasiya tədbirlərinin və alternativ sanksiyaların icrasına nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə qarşılıqlı tanıma prinsipinin məhkəmə hökmlərinə və probasiya qərarlarına tətbiqinə dair Avropa İttifaqı Şurasının 2008/947/JAI sayılı Çərçivə Qərarını;
- Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər arasında ibtidai həbsə alternativ olan nəzarət tədbirləri barədə qərarlara qarşılıqlı tanıma prinsipinin tətbiqinə dair Avropa İttifaqı Şurasının 2009/829/JAI sayılı Çərçivə Qərarını nəzərə alaraq;

Üzv dövlətlərin hökumətlərinə tövsiyə edir ki:

- bu sahəyə aid qanunvericilik və praktikalarını yenidən nəzərdən keçirdikləri zaman bu Tövsiyəyə əlavədə göstərilmiş prinsiplərin tətbiqi üçün bütün lazımi tədbirləri görsünlər;
- bu Tövsiyənin və ona verilmiş şərhin səlahiyyətli orqanlar və təşkilatlar və ilk növbədə müvafiq nazirliklər, həbsxana müdiriyyəti, probasiya xidmətləri, polis orqanları və aidiyyəti olan digər hüquq-mühafizə orqanları, habelə cinayət mühakimə icraatı prosesi çərçivəsində istifadə edilən elektron nəzarətin tətbiq edildiyi şəxslərə nəzarət üçün avadanlıqları təchiz edən və ya onlara nəzarət edən hər hansı qurumlar arasında yayılmasını təmin etsinlər.

CM/Rec(2014)4 sayılı Tövsiyəyə əlavə

I. Tətbiq dairəsi

Bu Tövsiyənin məqsədi müvafiq şəxslərin hüquqlarına tam riayət etmək şərti ilə cinayət mühakimə icraatı prosesi çərçivəsində elektron nəzarətin müxtəlif formalarının milli orqanlar tərəfindən düzgün, mütənəşib və səmərəli istifadəsinə imkan verən etik məsələlər və peşə standartları ilə bağlı bir sıra baza prinsiplərini müəyyən etməkdir.

Onun məqsədi həmçinin elektron nəzarətdən istifadə edərkən şübhəli şəxslər və ya hüquqpozanlarla cəmiyyətdə onlara nəzarəti həyata keçirən səriştəli personal arasında konstruktiv əlaqələrin qurulmasına xələl gətirilməməsinə və ya həmin əlaqələrin pozulmamasına xüsusi diqqət yetirilməli olduğunu dövlət orqanlarının nəzərinə çatdırmaqdır. Nazirlər Komitəsinin müvafiq tövsiyələrində və xüsusən İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair Rec(92)16 sayılı Tövsiyədə, Sanksiyaların və ya tədbirlərin icrası ilə məşğul olan personala dair R (97) 12 sayılı Tövsiyədə, Avropa Penitensiar Qaydalarına dair Rec(2006)2 sayılı Tövsiyədə, Avropa Şurasının probasiya qaydalarına dair CM/Rec(2010)1 sayılı Tövsiyəsində və Penitensiar sistemin əməkdaşları üçün Avropa Etika Məcəlləsinə dair CM/Rec(2012)5 sayılı Tövsiyədə müəyyən edilmiş şübhəli şəxsə və ya hüquqpozana tətbiq edilən müsbət sosial və psixoloji üsullardan əlavə texnoloji nəzarətin tətbiqinin faydalı ola biləcəyi xüsusi qeyd edilməlidir.

II. Anlayışlar

“Elektron nəzarət” cinayət mühakimə icraatı prosesi çərçivəsində şəxslərin olduqları məkana, yerdəyişmələrinə və konkret davranışlarına nəzarət etmək üçün istifadə olunan nəzarət formalarını bildiren ümumi termdir. Elektron nəzarətin hazırkı formaları radio dalğası ilə, biometrik yolla və ya peyklə izləmə texnologiyasına əsaslanır. Onlar adətən şəxsin üzərinə bağlanan və uzaqdan nəzarət edilən cihazdan ibarətdir.

Ayrı-ayrı ölkələrin qanunvericiliklərindən asılı olaraq elektron nəzarət aşağıdakı üsullardan biri və ya bir neçəsi vasitəsilə həyata keçirilə bilər:

- cinayət prosesinin məhkəmə araşdırmasına qədərki mərhələsində tətbiq edilə bilər;
- həbs cəzasının icrasının dayandırılması və ya icra olunması üçün şərt qismində tətbiq edilə bilər;

- cinayət cəzasının və ya cəmiyyətdən təcrid olunmanı nəzərdə tutmayan cəza tədbirinin icrasına nəzarətin xüsusi forması qismində tətbiq edilə bilər;
- digər probasiya tədbirləri ilə birgə tətbiq edilə bilər;
- şəxsin azadlığa buraxılmağa hazırlanmasına yönələn tədbir kimi tətbiq edilə bilər;
- şərti azadlığa buraxılma çərçivəsində tətbiq edilə bilər;
- azad edildikdən sonra hüquqpozanların müəyyən kateqoriyası üçün intensiv tərbiyə və nəzarət tədbiri kimi tətbiq edilə bilər;
- həbsxanalarda və (və ya) açıq tipli saxlanma yerlərinin perimetri daxilində hüquqpozanların hərəkətlərini müşahidə etmə vasitəsi kimi tətbiq edilə bilər;
- cinayətdən zərər çəkənlərin müəyyən kateqoriyasının şübhəli şəxslərdən və ya hüquqpozanlardan müdafiəsi vasitəsi kimi tətbiq edilə bilər.

Bəzi ölkələrdə elektron nəzarət həbs cəzasının icra forması qismində istifadə edildiyi zaman bu cür elektron nəzarət altında olan şəxslər müvafiq orqanlar tərəfindən məhbus hesab olunur.

Bəzi ölkələrdə elektron nəzarət birbaşa olaraq penitensiar xidmətlər, probasiya xidmətləri, polis və ya digər səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirildiyi halda, digərlərində dövlət orqanı ilə bağlanan xidmət təchizatı müqaviləsi əsasında özəl şirkətlər tərəfindən həyata keçirilir.

Bəzi ölkələrdə cihazı daşıyan şübhəli şəxsin və ya hüquqpozanın onun istifadəsinin xərclərinin bir hissəsini çəkməsi tələb edildiyi halda, digərlərində elektron nəzarətin xərcləri dövlət tərəfindən təkbəşinə ödənilir.

Bəzi ölkələrdə elektron nəzarətin yetkinlik yaşına çatmayan şübhəli şəxslərə və ya hüquqpozanlara tətbiqi mümkün olduğu halda, digərlərində bu tədbir yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilmir.

“Şübhəli şəxs” cinayət əməli törətməkdə şübhəli bilinən və ya ittiham olunan, amma bu əmələ görə məhkum edilməyən istənilən şəxsi bildirir.

“Hüquqpozan” cinayət əməlinə təqsirli bilinən istənilən şəxsi bildirir.

«Elektron nəzarət avadanlığını təchiz edən qurum»: adətən bu növ avadanlığı istehsal edən, bazara çıxaran, satan, icarəyə verən və ona qulluğu təmin edən özəl şirkət.

«Elektron nəzarət altında olan şəxslərə nəzarət edilməsinə görə cavabdeh qurum»: şübhəli şəxsin və ya hüquqpozanın olduğu məkana, yerdəyişmələrinə və ya konkret davranışlarına müəyyən edilmiş müddət ərzində nəzarət etmək vəzifəsinin səlahiyyətli orqanlar tərəfindən həvalə olunduğu dövlət orqanı və ya özəl şirkət.

«Probasiya xidməti»: qanunla müəyyən edilən və hüquqpozanlara tətbiq edilən sanksiyaların və tədbirlərin həyata keçirilməsinə görə cavabdeh olan orqan. Onun vəzifələrinə bir sıra fəaliyyətlər və müdaxilə tədbirləri, o cümlədən hüquqpozanların cəmiyyətə inteqrasiya olunmasına yönələn, habelə ictimai təhlükəsizliyin qorunmasına kömək edən nəzarət, istiqamətləndirmə və yardım tədbirləri daxildir. O, həmçinin milli hüquq sistemindən asılı olaraq aşağıdakı funksiyalardan birini və ya bir neçəsini yerinə yetirə bilər: məhkəmə orqanlarının və digər qərarverici orqanların məlumatlı və ədalətli şəkildə qərarlar çıxara bilməsi üçün məlumat və məsləhətlər vermək; azadlığa çıxmağa və cəmiyyətə yenidən inteqrasiyaya hazırlanmaları üçün hüquqpozanlara həbsdə olduqları müddətdə istiqamət və dəstək vermək; vaxtından əvvəl azad ediləcək şəxslər üzərində müşahidə aparmaq və onlara yardım etmək; ədalət mühakiməsi çərçivəsində bərpaedici xarakterli müdaxilələri həyata keçirmək; və cinayətdən zərər çəkənlərə yardım göstərmək.

Probasiya xidməti milli hüquq sistemindən asılı olaraq «elektron nəzarət altında olan şəxslərə nəzarət edilməsinə görə cavabdeh qurum» da ola bilər.

III. Əsas prinsiplər

1. Cinayət mühakimə icraatı çərçivəsində elektron nəzarətin tətbiqi və həmçinin növləri, müddəti və üsulları qanunla tənzimlənmişdir.
2. Elektron nəzarətin tətbiqi və ya ləğvi barədə qərarlar hakim tərəfindən çıxarılmalı, yaxud belə qərarlara məhkəmə tərəfindən yenidən baxılması imkanı mövcud olmalıdır.
3. Elektron nəzarət məhkəmə araşdırmasına qədərki mərhələdə istifadə edildiyi hallarda onun tətbiq dairəsinin əsassız olaraq genişləndirilməməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

4. Elektron nəzarətin növlərinin və üsullarının müddəti və intensivliyi ehtimal edilən və ya törədilmiş olan hüquq pozuntusunun ağırlığına mütənəsb olmalı, şübhəli şəxsin və ya hüquqpozanın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almalı və mütəmadi olaraq yenidən nəzərdən keçirilməlidir.
5. Elektron nəzarət şübhəli şəxsin və ya hüquqpozanın hüquqlarını və azadlıqlarını bu tədbirin tətbiqi barədə qərarın tələb etdiyindən artıq dərəcədə məhdudlaşdıran şəkildə həyata keçirilməməlidir.
6. Elektron nəzarət təyin olunarkən və onun növü, müddəti və icra üsulları müəyyən edilərkən şübhəli şəxsin və ya hüquqpozanın saxlanıldığı yerdə məskunlaşan ailələrin və üçüncü şəxslərin hüquqlarına və maraqlarına onun təsiri nəzərə alınmalıdır.
7. Elektron nəzarətin təyin olunması və icrası zamanı cinsi mənsubiyyətə, irqə, dərindən rənginə, vətəndaşlığa, dilə, dinə, seksual oriyentasiyaya, siyasi və ya digər əqidəyə, milli və ya sosial mənşəyə, əmlak vəziyyətinə, milli azlıqlara mənsubiyyətə, fiziki və ya əqli vəziyyətə əsaslanan ayrırı-seçkilik olmamalıdır.
8. Nəzarət fəaliyyətini təmin etmək və onun həyata keçirildiyi müddətdə cinayətkarlığın səviyyəsini azaltmaq üçün elektron nəzarət ayrıca tədbir kimi istifadə edilə bilər. Cinayətlərin təkrarən törədilməsinin qarşısını uzun müddətə almaq üçün bu cür nəzarət hüquqpozanların cəmiyyətə yenidən inteqrasiyasına yönələn digər peşəkar yardım və müdaxilə tədbirləri ilə müşayiət olunmalıdır.
9. Özəl sektordakı təşkilatlar elektron nəzarətin təyin edilməsi barədə qərarların icrasında iştiraka cəlb olunduqda bu tədbirin müvafiq şəxslərə beynəlxalq etika və peşə standartlarına riayət edilməklə səmərəli şəkildə tətbiqinə görə məsuliyyət dövlət orqanlarının üzərinə düşür.
10. Dövlət orqanları özəl sektorun elektron nəzarətin həyata keçirilməsində iştirakı ilə bağlı bütün lazımi məlumatların şəffaf olmasını təmin etməli və ictimaiyyətin bu məlumatlara çıxışını tənzimləməlidirlər.
11. Şübhəli şəxslər və hüquqpozanlar elektron nəzarətin istifadəsi ilə bağlı xərclərin bir hissəsini çəkdikləri zaman onların ödəyəcəkləri məbləğ maliyyə vəziyyətlərinə mütənəsb olmalı və qanunla tənzimlənməlidir.
12. Elektron nəzarətin təyin edilməsi və tətbiqi ilə bağlı toplanmış məlumatların emalı, təqdim edilməsi və müvafiq orqanlar tərəfindən istifadəsi qanunla xüsusi olaraq tənzimlənməlidir.

13. Elektron nəzarətin həyata keçirilməsi ilə bağlı qərarların icrasına görə cavabdeh olan işçi heyəti yetərli sayda olmalı və vəzifələrini səmərəli və peşəkar şəkildə və ən yüksək etika standartlarına uyğun surətdə yerinə yetirmələri üçün onlara adekvat və mütəmadi təlimlər keçilməlidir. Onlara keçilən təlimlər məlumatların qorunması məsələlərini də əhatə etməlidir.

14. Milli qanunvericiliyə uyğun olaraq elektron nəzarətin icrasına görə cavabdeh olan orqanların işinin dövlət tərəfindən yoxlanılması və fəaliyyətinin müstəqil qurumlar tərəfindən monitorinqi mümkün olmalıdır.

IV. Cinayət prosesinin müxtəlif mərhələlərində elektron nəzarətin tətbiqinin şərtləri

15. Qərarların icrasını təmin etmək üçün milli qanunvericiliyə uyğun olaraq müxtəlif tədbirlər tətbiq edilə bilər. Xüsusən də şübhəli şəxsin və ya hüquqpozanın razılığı və əməkdaşlığı tələb edilə və ya çəkindirici sanksiyalar təyin edilə bilər.

16. Elektron nəzarətin məhkəmə araşdırmasına qədərki mərhələdə icrasının üsulları və müdaxilələrin səviyyəsi ehtimal edilən hüquq pozuntusuna mütənasib olmalı və şəxsin qaçıb gizlənməsi, məhkəmə prosesinə müdaxilə etməsi, ictimai asayişə ciddi təhlükə yaratması və ya yeni cinayət törətməsi riskinin düzgün qiymətləndirilməsinə əsaslanmalıdır.

17. Məhkəmə tərəfindən hər hansı yekun sanksiyanın və ya tədbirin ümumi müddəti müəyyən edilərkən həmin müddətin hesablanmasında şəxsin elektron nəzarət altında olduğu müddətin hansı qaydada nəzərə alınması qanunla tənzimlənməlidir.

18. Zərərçəkənin müdafiəsi proqramı çərçivəsində şübhəli şəxsin və ya hüquqpozanın hərəkətlərinə elektron nəzarət tətbiq edildiyi zaman zərərçəkənin ilkin razılığını almaq vacibdir və bu texnologiyanın imkanlarının və məhdudiyyətlərinin zərərçəkən tərəfindən başa düşülməsi üçün bütün səylər göstərilməlidir.

19. Elektron nəzarətin xüsusi zonalara girişin qadağan olunması və ya məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar olduğu hallarda bu tədbirin tətbiqinin bu cür şərtlərinin şəxsin cəmiyyətdəki gündəlik həyatının keyfiyyətinə xələl gətirəcək dərəcədə məhdudlaşdırıcı olmaması təmin edilməlidir.

20. Narkotik maddələrdən və ya alkoqoldan sui-istifadəyə nəzarət etmək zəruri olduqda hansı yanaşmadan istifadə etmək barədə qərar verərkən elektron və ənənəvi yanaşmaların müvafiq müdaxilə, müalicə və tərbiyə potensialı nəzərə alınmalıdır.

21. Hüquqpozanın yaşadığı yeri tərk etmək hüququ olmadan orada qalmasını nəzərdə tutan elektron nəzarətin tətbiqindən mümkün qədər imtina etmək lazımdır ki, şəxs tək yaşadığı təqdirdə təcrid olunmasının mənfi təsirlərinə məruz qalmasın və həmin məkanda məskunlaşan üçüncü şəxslərin hüquqlarını qorunsun.

22. Hüquqpozanları azadlığa buraxılmağa hazırlamaq məqsədilə və hüquq pozuntusunun növündən və hüquqpozanın islahına yönələn proqramdan asılı olaraq bu şəxslərə elektron nəzarətin tətbiqi onların həbsxanadan qısa müddətə məzuniyyətə buraxılması hallarının sayını artırmaq və ya onlara həbsxanadan kənar işləmək imkanı yaratmaq və ya onları açıq tipli saxlama müəssisəsinə yerləşdirmək üçün istifadə edilə bilər.

23. Elektron nəzarət həbs cəzasına alternativ kimi istifadə edilə bilər, bu halda onun müddəti qanunla tənzimlənməlidir.

24. Ehtiyac olduqda elektron nəzarət vaxtından əvvəl azadlığa buraxılma zamanı da istifadə edilə bilər. Bu zaman onun müddəti cəzanın çəkilməmiş qalan hissəsinin müddətinə mütənasib olmalıdır.

25. Şəxs həbs cəzasını çəkdikdən sonra zəruri hallarda elektron nəzarət azad etmədən sonrakı tədbir qismində istifadə edilərsə, onun müddəti və müdaxilənin dərəcəsi keçmiş məhkumlar, onların ailələri və üçüncü şəxslərə onun göstərəcəyi ümumi təsir tam nəzərə alınmaqla və lazımi diqqətlə müəyyən edilməlidir.

V. Etik məsələlər

26. Elektron nəzarətin tətbiqi edilib-edilməməsi və tətbiqinin hansı üsullarla həyata keçirilməli olması barədə qərar qəbul edərkən hər bir şübhəli şəxsin və ya hüquqpozanın yaşını, əlilliyini və əhəmiyyət daşıyan digər konkret halları və ya onun şəxsi xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır.

27. Elektron nəzarət qurğusu heç bir halda şübhəli şəxsə və ya hüquqpozana qəsdən fiziki və ya əqli xəsarət yetirmək və ya əziyyət vermək üçün istifadə edilməməlidir.

28. Şübhəli şəxslərin və ya hüquqpozanların və aidiyyəti olan digər fərdlərin şəxsi və ailə həyatına lüzumsuz müdaxiləyə yol verilməməsi məqsədilə bu sahədəki texnoloji irəliləyişləri nəzərə almaq üçün elektron cihazın istifadəsi ilə bağlı qaydalar mütəmadi olaraq yenidən nəzərdən keçirilməlidir.

VI. Məlumatların qorunması

29. Elektron nəzarət çərçivəsində toplanmış məlumatların saxlanması, istifadəsi və paylaşılması bu sahədəki beynəlxalq standartlara əsaslanmaqla xüsusi şəkildə tənzimlənməlidir.

30. Bu məlumatların cinayət işləri üzrə istintaq və məhkəmə prosesləri çərçivəsində istifadəsinin və paylaşılmasının ciddi şəkildə tənzimlənməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

31. Bu məlumatların diqqətsizlikdən və ya qəsdən yanlış istifadəsi və işlənməsi halları üçün səmərəli sanksiyalar sistemi yaradılmalıdır.

32. Elektron nəzarət avadanlığını təchiz edən və ya elektron nəzarət altında olan şəxslərə nəzarət edilməsinə görə cavabdeh olan özəl qurumlar sərəncamlarında olan məlumatları emal edərkən digər qurumlara şamil olunan eyni qayda və normalara riayət etməlidirlər.

VII. İşçi heyəti

33. İctimai sanksiyalar və tədbirlər haqqında Avropa qaydalarına dair R (92) 16 sayılı Tövsiyənin, Sanksiyaların və ya tədbirlərin icrası ilə məşğul olan işçi heyətinə dair Rec(97)12 sayılı Tövsiyənin, Avropa Şurasının probasiya qaydalarına dair CM/Rec(2010)1 sayılı Tövsiyəsinin, Penitensiar sistemin əməkdaşları üçün Avropa Etika Məcəlləsinə dair CM/Rec(2012)5 sayılı Tövsiyənin bütün müvafiq normaları praktikada tətbiq edilməlidir.

34. Şübhəli şəxslərlə və hüquqpozanlarla həssaslıqla danışıqları, texnologiyanın istifadəsi və şəxsi və ailə həyatlarına təsiri, habelə sui-istifadə hallarının nəticələri ilə bağlı başa düşükləri şəkildə və dildə onlara məlumat vermələri üçün işçi heyətinə təlim keçilməlidir.

35. Elektron nəzarət zərərçəkənlərə yardım proqramları çərçivəsində istifadə edildiyi hallarda işçi heyətinə zərərçəkənlərlə iş üçün təlim keçilməlidir.

36. Elektron nəzarət sistemlərini qurarkən nəzarət mərkəzinin topladığı məlumatların istər operator, istərsə də avtomatlaşdırılmış sistem tərəfindən emalının müvafiq üstün cəhətləri nəzərə alınmalıdır.

37 Elektron nəzarətin təşkili və icrasına görə cavabdeh olan işçi heyəti avadanlıqlarla rəftar, onların istifadəsi və müvafiq şəxslərə təsiri ilə bağlı mütəmadi olaraq məlumatlandırılmalı və hazırlıq keçməlidir.

38. Avadanlığın səmərəli və düzgün işləməsini təmin etmək məqsədilə işçi heyəti avadanlığın quraşdırılması və çıxarılması və texniki yardımın və dəstəyin təmin edilməsi üçün hazırlıq keçməlidir.

VIII. İctimaiyyətə iş, tədqiqat işi və nəticələrin qiymətləndirilməsi

39. Geniş ictimaiyyət elektron nəzarətin istifadəsinin etik və texnoloji aspektləri, səmərəliliyi, məqsədi və şübhəli şəxslərin və ya hüquqpozanların azadlığını məhdudlaşdıran vasitə kimi dəyərliliyi ilə bağlı məlumatlandırılmalıdır. Elektron nəzarətin şübhəli şəxslər və ya hüquqpozanlar üçün peşəkar insani müdaxiləni və dəstəyi əvəz edə bilməməsi barədə məlumatlılıq da artırılmalıdır.

40. Elektron nəzarətin məhkəmə prosesində istifadəsinin etik və peşə aspektləri ilə bağlı məlumatlı qərarların qəbul edilməsində dövlət orqanlarına yardım etmək məqsədilə tədqiqat, müstəqil qiymətləndirmə və monitoring həyata keçirilməlidir.

İQK Ümumi məruzədən çıxarış - Türlərdə həddən çox məhbusun saxlanması

2-ci Ümumi məruzədən çıxarış [CPT/Inf (92)3]

46. Kameraya çox adam salınması probleminin İQK-nın səlahiyyətlərinə birbaşa dəxli var. Əgər həbsxanada nəzərdə tutulandan çox məhbus varsa, bu, həmin müəssisənin daxilindəki bütün xidmət növlərinə və fəaliyyətinə pis təsir göstərəcək, ümumi yaşayış səviyyəsi yəqin ki, xeyli dərəcədə aşağı düşəcək. Bundan əlavə həbsxana və ya onun ayrıca hissəsinin doldurulma səviyyəsi insanın fiziki mövcudluğu baxımından qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan təsir göstərə bilər.

7-ci Ümumi məruzədən çıxarış [CPT/Inf (97)10]

12. İQK 1996-cı ildə həyata keçirdiyi bir neçə yoxlama gedişində bir çox Avropa ölkələrinin penitensiar sistemini sarsıdan hadisələrlə –həbsxanalarda həddindən artıq adam saxlanması problemi ilə rastlaşmışdır. Əsasən, hələ məhkəmənin hökmünü gözləyən məhbusların saxlandığı təcridxanalarda çox sıxlıq olur. Lakin İQK-nın mübahisələrinə görə bir sıra ölkələrdə bu hal bütövlükdə bütün həbsxana sistemində şamil edilir.

13. 2-ci Ümumi məruzədə qeyd edildiyi kimi həbsxanalardakı sıxlıq məsələsi Komitənin birbaşa səlahiyyətlərinə aiddir.(inf. İQK / inf (92) 3. maddə 46).

Əgər həbsxana həddindən artıq doldurulursa, məhbuslar dar və qeyri-gigiyenik yerlərdə saxlanılır; orada tənhalığa qapılmaq imkanı olmur (hətta tualetdən istifadə etmək kimi təbii ehtiyacları ödəyərkən belə çətinlik yaranır); kameradan kənarında olmaqla bağlı tədbirlərin sayı azaldılır ki, bu da şəxsi heyətin və qurğuların çatışmazlığı ilə izah olunur; tibbi xidmət işçilərinin işi ağırlaşır, məhbuslar arasında, habelə məhbuslarla şəxsi heyət arasında gərginlik artır, zorakılıq halları müşayiət olunur. Bu siyahını uzatmaq mümkündür.

Dəfələrlə baş verən hadisələr İQK-nı belə nəticələrə gətirdi ki, qeyri-insani və alçaldıcı şərait məhbusların həddən ziyada sıxlığından əmələ gəlir.

14. Həbsxanaların həddindən artıq doldurulması problemini həll etmək üçün bu müəssisələrdə yerlərin sayının artırılmasına üstünlük verilir. İQK belə bir qənaətə gəlmişdir ki, əlavə yerlər artırmaqla uzunmüddətli

perspektivdə bu problemi həll etmək mümkün deyil. Doğrudan da bir sıra Avropa ölkələrində həbsxana müəssisələrinin tikintisini genişləndirmək proqramı həyata keçirilmişdir. Lakin məlum olmuşdur ki, həbsxana tikintisinin genişləndirilməsi ilə yanaşı, məhbusların da sayı artmaqda davam edir. Əksinə, bir sıra dövlətlərdə həbsxanaya göndərilən şəxslərin sayının azaldılması və dəyişdirilməsi siyasətinin mövcudluğu yüksək səviyyədə bu problemin həllinə layiqli töhfə vermişdir.

15. Həbsxanaların həddindən artıq doldurulması olduqca ciddi problemdir və bu məsələ ilə bağlı, strategiyanın işlənməsi məqsədilə Avropa səviyyəsində əməkdaşlığın zəruriliyi ortaya çıxarır. Ona görə də İQK bu yaxınlarda cinayətkarlıq problemlərinə dair Avropa çərçivəsində bu istiqamətdə iş aparılmasından olduqca razı qaldı. İQK ümid edir ki, bu işin uğurla yerinə yetirilməsi əsas üstünlük kimi qiymətləndiriləcəkdir.¹

11-ci Ümumi məruzədən çıxarış [CPT/Inf (2001) 16]

Türmələrdə həddən çox məhbusun saxlanması

28. Türmələrdə həddən çox məhbusun saxlanması Bütün Avropanın həbsxana sisteminə ziyan vurmaqda davam edir və həbsdə saxlanma şəraitini yaxşılaşdırmaq cəhdlərini pozur. Həbsxanalarda həddən çox məhbusun saxlanması artıq əvvəlki Ümumi məruzələrdə¹ birinci plana çəkilib. İQK-nin fəaliyyət sahəsi bütün Avropa qitəsini əhatə etdiyindən Komitə böyük miqdarda həbsxanaya salınma hallarının və nəticədə türmələrdə sıxlığın ciddi şəkildə artmasına rast gəlib. Dövlətin öz vətəndaşlarını həbsxanalara salmasını cinayətkarlığın səviyyəsinin yüksək olması ilə izah etmək cəhdinin inandırıcı görünməsi bir faktır. Qanunlara nəzarət edən orqanların və məhkəmə sisteminin üzvlərinin nöqtəyi-nəzəri qismən məsuliyyət daşımaq olmalıdır.

Belə şəraitlərdə həbsxana mülkiyyətinə getdikcə daha çox pul xərcləmək məsələnin həlli deyil. Bunun əvəzinə mövcud qanunları, başa çatmamış məhkəmə işlərini və həbsə alınmanı yenidən nəzərdən keçirmək lazımdır. Türmələrdə həddən çox məhbusun saxlanması və türmələrin doldurulması haqqında Nazirlər Komitəsinin R(99)2 sayılı Təvsiyələrində bu doğru yanaşma müdafiə edilib. İQK ümid edir ki, üzv ölkələr bu mühüm sənəddə öz əksini

¹ 30 Sentyabr 1999-cu ildə Avropa Şurasının Nazirlər Kabineti Həbsxanalarda həddən çox məhbusun yaşaması və həbsxanada yaşayanların sayının qabardılmasına aid olan R (99) 22 sayılı Təvsiyələri qəbul edib.

² 2-ci Ümumi məruzə – İQK/Inf (92) 3, paragraf 4 və 7-ci Ümumi məruzə – İQK / inf (97) 10, 12-15-dək paragraflar.

tapan prinsipləri doğrudan da tətbiq edəcəklər. Bu tövsiyyənin icrası Avropa Şurası tərəfindən yaxından monitorinq olunmalıdır.

Böyük ölçülü yataq otaqları

29. İQK-nın səfər etdiyi bəzi ölkələrdə, xüsusilə də mərkəzi və şərq Avropa ölkələrində, məhbusların yaşadıkları yerlər əksər hallarda böyük ölçülü yataq otaqlarından ibarət olur və məhbusların gündəlik olaraq istifadə etdikləri ləvazimatların, məsələn yataq və yaşayış yerləri, sanitariya ləvazimatlarının hamısı və ya onların çox hissəsi orada yerləşir. İQK qapalı həbsxanalarda belə yaşayış yerlərinin olması prinsipinin özünə etiraz edir, haqqında danışdığımız böyük ölçülü yataq yerlərində məhbuslar olduqca dərissal və sağlamlığa zərərli ekstremal şəraitdə saxlandıqda isə həmin etirazlar daha da güclənir. Şübhə yoxdur ki, bəzi ölkələrdə müxtəlif sayda adamların yaşaya biləcəyi yerlərin məhbuslar üçün tikilməsinin biradamlıq türmə kameralarından daha yaxşı olmasını müxtəlif faktorlar sübut edə bilər. Lakin bunun lehinə az, onlarca məhbusun böyük ölçülü eyni bir yataq otağında yaşamasının əleyhinə isə çox deyilməlidir.

Şübhəsiz ki, böyük ölçülü yataq otaqları məhbuslara öz gündəlik həyatlarında tək qalmaq imkanı vermir. Bundan əlavə hədə-qorxu və zorakılıq tətbiq edilməsi halları yüksək olur. Belə yaşayış yerlərində cinayətkar submədəniyyət inkişaf edə bilər və cinayətkar təşkilatlar birliyinin yaranması asanlaşır. Lazımi xidməti heyət nəzarətini həyata keçirmək nəinki çətinləşir, hətta heç mümkün olmur; Həbsxanada qarışıqlıq düşdükdə xarici müdaxilə zamanı güc tətbiq etməkdən qaçınmaq çətin olur. Belə yaşayış yerlərində «təsədüfdən-təsədüfə» gətirilmiş məhbusların münasib yerləşdirilməsi risklə bağlıdır və qiymətləndirməyə ehtiyac olur və bu məsələnin həlli demək olar ki, mümkün olmur. Bütün bu problemlər məhbusların sayı müvafiq səviyyədən artıq olduqda daha da gərginləşir; bundan başqa, belə vəziyyətlərdə kommunal ləvazimatların, deyək ki əl-üz yuyanın, tualetlərin çatışmamazlığı və yetersiz ventilyasiya kimi hədsiz çətinliklər bir çox məhbusları pis vəziyyətə salır.

İQK hər halda qeyd etməlidir ki, böyük ölçülü yataq otaqlarından kiçik yaşayış otaqlarına köçürülmə həyata keçirildikdə, elə tədbirlər görülməlidir ki, məhbusların günün xeyli hissəsini yaşayış yerindən kənarında müxtəlif şəraitlərdə fəaliyyət göstərə bilməsi təmin olunsun.

www.coe.int/justice

AZE

www.coe.int

| Avropa Şurası qitənin insan hüquqlarını müdafiə
| edən aparıcı təşkilatıdır. 47 üzv dövlətdən ibarətdir
| ki, bunlardan 28-i eyni zamanda Avropa İttifaqının
| üzvüdür. Avropa Şurasının bütün üzv dövlətləri
| Avropa İnsan hüquqları, demokratiya və qanunun
| aliliyini qorumağı nəzərdə tutan müqaviləni - insan
| hüquqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyanı
| imzalamışdır. İnsan Hüquqları üzrə Avropa
| Məhkəməsi üzv dövlətlərdə konvensiyanın tətbiq
| edilməsinə nəzarət edir.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE